

БЕЗБЈЕДНОСТ
ПОЛИЦИЈА
ГРАЂАНИ

Бања Лука
Година XV
Број 2/19

*Министарство унутрашњих послова
Републике Српске*

УРЕДНИШТВО

Издавач: Министарство унутрашњих послова Републике Српске

За издавача: министар унутрашњих послова

Главни и одговорни уредник: др Миле Шикман

Редакциони одбор: др Бранка Савић, члан
др Душко Вејновић, члан
др Предраг Ћеранић, члан
др Стево Иветић, члан
др Горан Амићић, члан
др Желимир Шкрбић, члан
PhD Marek Fałdowski, члан
др Оливер Бачановић, члан
др Саша Мијалковић, члан
др Божидар Оташевић, члан
др Зоран Ђурђевић, члан
др Михајло Манић, члан

Секретаријат: Адријана Митрић
Јелена Шкрбић

Технички уредник:

Лектор:

Адреса уредништва:

Јелена Шкрбић
Булевар Живојина Мишића 10А
Бања Лука
Телефон: 051/333-666
Телефакс: 051/333-699
имејл: casopis.bpg@education.muprs.org; casopisvsup@gmail.com

Тираж:

Штампа:

200 примјерака
ППГП „Комесграфика“, Бања Лука

ISSN: 1840-0698

УДК: 351.74

Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске број: 6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године часопис „Безбједност–Полиција–Грађани“ Бања Лука, уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487.

У складу са одредбама Правилника о публикавању научних публикација, часопис „Безбједност–Полиција–Грађани“ налази се у трећој категорији научних часописа у Републици Српској.

САДРЖАЈ

НАУЧНИ РАДОВИ

ПОВРАТНИЦИ СА СТРАНИХ РАТИШТА – ОПАСНОСТ ПО РЕГИОН <i>Mr Драган Лукач</i>	3
ЗАДРЖАВАЊЕ ОД СТРАНЕ ГРАЂАНА – ГРАЂАНСКО ХАПШЕЊЕ <i>Проф. др Урош Пена</i> <i>Mr Александар Миладиновић</i>	13
ЕКОЛОШКА БЕЗБЈЕДНОСТ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ <i>Доц. др Предраг Ђеранић</i> <i>Душко Башкало</i>	25
АКТУЕЛНО СТАЊЕ КОРУПЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И КОРУПЦИЈА У ПРИВРЕДИ <i>Доц. др Станимир Ђукић</i> <i>Доц. др Стево Иветић</i> <i>Доц. др Гордана Мрдак</i>	47
ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ НА РАЗВОЈ И ЗНАЧАЈ ФОРЕНЗИЧКЕ ЛИНГВИСТИКЕ СА ПОСЕБНИМ ОСТВРТОМ НА СПЕЦИФИЧНОСТИ ДИСКУРСА ПРИЈЕТЊИ И УЦЈЕНА КАО ПОЈАВНИХ ВИДОВА УЛТИМАТУМ <i>Dr Јелена Војиновић-Костић</i>	69

СТРУЧНИ РАДОВИ

НАЧЕЛА САВРЕМЕНЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА <i>Доц. др Љиљана Комленовић</i>	85
ЕВРОПСКИ ОКВИР ЗА ПРУЖАЊЕ УСЛУГА ПОВЈЕРЕЊА И УЛОГА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА У ПРУЖАЊУ УСЛУГА ПОВЈЕРЕЊА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ <i>Dr Синиша Маџан</i>	97
ПРАЊЕ НОВЦА И ФИНАНСИРАЊЕ ТЕРОРИЗМА <i>Mr Немања Будимир</i>	119
АДВОКАТСКА ТАЈНА И ПРЕТРЕС АДВОКАТСКЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ <i>Иван Маџура, МА</i>	135

ИНДИКАТОРИ УЧИНКА ПОЛИЦИЈСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ
Александар Сакач

149

ПРИКАЗ

**ПРИКАЗ УЦБЕНИКА „ТЕОРИЈА ГАЂАЊА“ АУТОРА МР ТУГОМИРА
КОКЕЉА И ДР АЦЕ РАНЂЕЛОВИЋА**
Марко Радовановић, МА

169

Поштовани читаоци,

Пред Вама је број 2/2019 часописа „Безбједност – полиција – грађани“, а обилује како научним, тако и стручним радовима. Објављени су радови који задовољавају постављене критеријуме науке и струке, али и техничког уређења и стандардизованог стила писања и цитирања, тј. правила АПА стандарда. У овом броју објављујемо четири прегледна рада, један кратки научни чланак, као и пет стручних радова, а заступљена је и рубрика Приказ.

Први чланак аутора мр Драгана Лукача „Повратници са страних ратишта – опасност по регион“ представља скуп ставова изнесених у јавности путем интервјуа, изјава за јавност, саопштења, презентација на конференцијама, научним скуповима, округлим столовима у којима аутор указује на опасност повратника са страних ратишта у матичне земље.

Рад „Задржавање од стране грађана – грађанско хапшење“ проф. др Уроша Пене и мср Александра Миладиновића говори о грађанском хапшењу. Аутори сматрају да је ова појава ријетка у пракси, али да ипак заслужује да се посебно обради имајући у виду „скроман“ нормативни оквир који регулише ово право грађана, те сљедствено томе одређене практичне проблеме који се могу појавити у пракси.

Аутори рада „Еколошка безбједност“ доц. др Предраг Ђеранић и Душко Башкало говоре о еколошкој безбједности која се проучава као достигнути ниво заштићености еколошких вриједности друштва те наводе како ова млада научна дисциплина третира невидљиве облике опасности који се дугорочно знају да одразе на здравље људи, као што је употреба муниције са осиромашеним уранијом у протеклом рату у БиХ и на Косову.

Доц. др Станимир Ђукић, доц. др Стево Иветић и доц. др Гордана Мрдак у свом раду обрађују поједине аспекте проблема корупције и актуелног стања корупције у Републици Србији. Посебно је апострофиран проблем корупције у привреди, као један од најопаснијих и најштетнијих облика те негативне друштвене појаве.

У раду „Начела савремене превенције криминалитета“ доц. др Љиљане Комленовић разматрају се елементи као што су: владино руководство, социо-економски развој и инклузија, сарадња/партнерство, одрживост/одговорност, база знања, људска права, владавина закона/култура законитости, међузависност и диференцијација, те практична примјена стандарда Уједињених нација у виду савјета за превенцију у многим земљама свијета, као погодној форми мобилисања локалне заједнице.

Др Јелена Војиновић-Костић у свом раду „Теоријски осврт на развој и значај форензичке лингвистике са посебним освртом на специфичности дискурса пријетњи и уцјена као појавних видова ултиматума“ осврнула се на почетке развоја форензичке дисциплине, њен значај и доприносе у полицијским истрагама, судским процесима, на неке судске случајеве који су обиљежили развој форензичке лингвистике, који су је на неки начин увели у науку и форензику, побудили интересовање научника за могућност кориштења анализе језичког дискурса било које врсте у доказном поступку пред судовима и у полицијским истрагама.

Рад „Европски оквир за пружање услуга повјерења и улога Министарства унутрашњих послова у пружању услуга повјерења у Републици Српској“ аутора др Синише Мацана приказује улогу МУП-а у систему идентификације и пружања услуга повјерења, а циљ рада „Праће новца и финансирање тероризма“ мр Немање Будимира јесте проучавање повезаности прања новца са финансирањем тероризма.

Мастер Иван Мацура написао је рад под називом „Адвокатска тајна и претрес адвокатске канцеларије“ који се бави чувањем адвокатске тајне као правом на несметану комуникацију оптуженог са браниоцем у кривичном поступку и ограничењу тог права претресом адвокатске канцеларије према општим прописима, и према Закону о адвокатури Републике Српске, а циљ посљедњег рада овог броја часописа „Индикатори учинка полицијске организације“ аутора Александра Сакача подразумева детаљан опис и класификацију индикатора учинка у полицијским организацијама, кроз призму критеријума доследности.

У овом броју часописа публиковали смо и приказ уџбеника „Теорија гађања“ аутора мр Тугомира Кокеља и др Аце Ранђеловића који је са посебном пажњом представио МА Марко Радовановић.

Овим путем се захваљујемо свим ауторима на чланцима, као и рецензентима који су својим сугестијама допринијели унапређењу радова. Такође, позивамо све заинтересоване да нам шаљу радове за објављивање у нашем часопису.

У Бањој Луци, децембар 2019. године

**Главни и одговорни уредник
Проф. др Миле Шикман**

НАУЧНИ РАДОВИ

Рад за примљен: 8.11. 2019. године
Рад прихваћен: 9. 12. 2019. године

ПОВРАТНИЦИ СА СТРАНИХ РАТИШТА – ОПАСНОСТ ПО РЕГИОН

Мр Драган Лукач*
Министар унутрашњих послова Републике Српске

Апстракт: Насловљени рад представља скуп погледа и ставова у којима аутор указује на опасност повратника са страних ратишта у матичне земље. У конкретном случају, предмет интересовања јесу држављани Босне и Херцеговине (БиХ) који се у континуитету од 2012. године придружују терористичким групама у Сирији и Ираку, те учествују у вршењу терористичких активности. Након слома „Исламске државе” многи од њих (а неки и у ранијем периоду) су се вратили у БиХ, при чему се у наредном периоду може очекивати масовнији повратак наведених лица. У раду се указује на опасност, ризик и пријетњу које представља њихов повратак у матичне земље, те начини рјешавања ових проблема. На крају је указано и на опасност коју са собом доноси актуелна мигрантска криза, која је тренутно на врхунцу у БиХ.

Кључне ријечи: тероризам, страни терористички борац, повратник, безбједност, угрожавање, ризик, пријетња.

УВОД

Након терористичког напада на Полицијску станицу у Зворнику 2015. године, када је погинуо полицијски службеник Драган Ђурић, свима у Републици Српској је јасно да нико не може бити апсолутно

* Министарство унутрашњих послова Републике Српске,
имејл: mup@mup.vladars.net

безбједан. Такође, свима треба да буде јасно да од ефикасне борбе против ове глобалне опасности нема без сарадње полиција и размјене информација. Министарство унутрашњих послова Републике Српске држи под контролом дешавања у вези са борбом против тероризма и екстремизма, те размјењује информације о потенцијалним терористима са другим полицијско-обавјештајним агенцијама у Босни и Херцеговини (БиХ). Иако у посљедње вријеме није било неких терористичких аката, то не значи да они који имају радикалне намјере, нарочито организоване групе екстремиста који су до сада вршили терористичке акте у БиХ, то неће поново покушати (Срна, 19. 4. 2019). Чињеница је да у БиХ постоје још на десетине парацетата у којима се налазе углавном припадници вехабијског покрета који не поштују законе ове земље и живе по својим правилима. Исто тако, чињеница је да су сви терористички напади до сада предузети од припадника тог покрета, те се због тога не могу занемарити њихове активности и повратак џихадиста са сиријског ратишта и Блиског истока којих је највише, процентуално посматрано, отишло на то подручје из БиХ. Треба нагласити да су до сада у неколико наврата упућиване пријетње од држављана БиХ који су се налазили у Сирији и Ираку¹, позивани су држављани БиХ за придруживање ИСИЛ-у², а БиХ је проглашена дијелом Калифата³. Упућене пријетње од овако радикалних припадника увијек треба озбиљно схватати јер се показало да они не бирају средства за остваривање својих циљева. На концу, многе терористичке акте у свијету починила су лица која су ранијем периоду била присутна у БиХ или је у тим нападима кориштено оружје из БиХ, што говори да је ова земља постала веома атрактивна за радикалне исламисте који БиХ виде као добро мјесто одакле могу дјеловати даље према Европи (Срна, 03. 4. 2016). Исламски тероризам који је присутан на овом простору постао је свјетски феномен, посебно што су у периоду 1992–1995. године на подручје БиХ доведени “џихад ратници” широм свијета, а да је тада јединица “Ел муџахедин” чинила огромне злочине, нарочито над српским становништвом и војницима⁴. Они су тада

¹ Током 2014. године, тада предсједнику Републике Српске г.дину Милораду Додику упућене су пријетње путем интернет сајта «вијестиуммета» (Срна, 16.07.2014).

² У једном од видео снимака више држављана БиХ који се налазе у Сирији и Ираку позивају сународнике да се придруже Исламској држави (Weiss, 2015).

³ “Исламска држава Ирака и Леванта” је 2014. године објавила је карту свог, како је наведено: “будућег калифата”, којом је обухваћена Босне и Херцеговина, као и цјелокупни Балкан, али и дио Мађарске, Аустрију и дио Алпа. Њихов циљ је трансформација Балкана у исламски калифат. (Sotirović, 2014).

⁴ Наведено је заправо потврђено и у пресудама Међународног суда за ратне злочине почињене на подручју бивше Југославије (Хашки суда) у Предмет бр.: IT-01-47-T, од 15. март 2006. и Предмет бр.: IT-04-83-T од 15. септембар 2008. године, у којима је у посебном поглављу описани “Муџахедини” (стр. 124-258) и “Муџахединске снаге”

сјекли главе српским војницима, али то тада није било занимљиво свјетској јавности. Обратили су пажњу када су то постали припадници терористичке организације под називом “Исламска држава”.

Узимајући у обзир наведено, Министарство унутрашњих послова Републике Српске је предузело низ активности на превенцији и сузбијању тероризма. Тако је у организационом смислу, 2014. године формирана Управа за борбу против тероризма и екстремизма, која је надлежна за обраду кривичних дјела из области тероризма и екстремизма као и ратних злочина и кривичних дјела по међународном хуманитарном праву, вршење послове контроле, надзора и инструктивног усмјеравања рада свих организационих јединица МУП-а Републике Српске надлежних за рад по наведеним кривичним дјелима уз подршку криминалистичко-обавјештајних анализа, криминалистичко-техничких метода и средстава и посебних оперативних послова. Такође, ова Управа је надлежна за вршење надзора над законитошћу рада тих организационих јединица, предлагање мјере, одређивање обавезе полицијских управа у области контроле наложених мјера, а све с циљем превенције, откривања и расвјетљавања кривичних дјела из области тероризма и екстремизма као и откривања и расвјетљавања ратних злочина и кривичних дјела по међународном хуманитарном праву. Поред тога, на иницијативу Министарства унутрашњих послова Влада Републике Српске је 2016. године донијела Акциони план о борби против тероризма и екстремизма, а исте године је формирано Координационо тијело за надзор сповођења тог документа. Тиме се даје допринос великој свјетској коалицији за борбу против тероризма и екстремизма, а сарађују са свим безбједносним и обавјештајним агенцијама како у земљи, тако и у иностранству, по питању размјене информација о људима који могу бити потенцијални терористи.

ПОВРАТНИЦИ СА СТРАНИХ РАТИШТА – БЕЗБЈЕДНОСНА ПРИЈЕТЊА

Од 2016. године уочава се тренд повратка држављана БиХ из Сирији и Ирака у матичну земљу. Према расположивим подацима, више од сто људи се вратило у БиХ са сиријског ратишта, што је свакако имало

(стр. 51-62). Тако је једно такво ритуално убиство описано у Пресуди Хашког суда, бр.: IT-01-47-T, од 15.03.2006. године, из којег се види да су муџахедини (између 50 и 100 војника) узвикивали: “Tekbir! Alahu-ekber!”, након чега су пристипили ритуалном одсјецању главе заробљеног војника. Затим је муџахедин који је одсјекао главу пришао заробљеницима и присилио их да пољубе главу покојника, што су заробљеници и учинили” (Предмет бр.: IT-01-47-T, од 15. март 2006. пара. 1378) (Шикман, 2018).

за последицу да се у Федерацији БиХ шири вехабијски покрет, који је свуда у свијету и Европи партиципиран као терористички. Повратници у земљу су управо припадницима вехабијског покрета који су заправо и регрутовани у БиХ у разним параџематима. Стварање параџемата у БиХ је дуготрајан процес који тече годинама уназад⁵. Све државне институције су пред овом појавом затварале очи позивајући се на Уставом БиХ гарантоване слободе грађана и Закон о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница у БиХ. Међутим, када је тај проблем ескалирао до те мјере да је угрожен интегритет у БиХ, посебно након терористичких напада у Бугојну, Рајловцу, Сарајеву, из којих јасно произлази да је БиХ мета терориста, онда су сви почели да траже законите механизме да се супротставе том проблему⁶. Министарство унутрашњих послова Републике Српске већ дуже вријеме упозорава да се у БиХ годинама формирају вехабијске заједнице и параџемати, којих је више од 60 у Федерацији БиХ, те да радикални исламисти теже да наметну своју вјеру и законе и у БиХ постану одлучујући фактор, због чега је неопходна адекватна реакција политичких, вјерских и правосудних институција на те изазове. Више стотина припадника ових заједница је отишло на страна ратишта да се бори у редовима ИСИЛ-а, а одређен број њих се враћа. Све ово је разлог да се забрине не само БиХ, већ и цијела Европа. Чињеница да су многе терористичке акте у свијету починила лица која су ранијем периоду била присутна у БиХ или је у тим нападима кориштено оружје из БиХ говори да је ова земља постала веома атрактивна за радикалне исламисте који БиХ виде као добро мјесто одакле могу дјеловати даље према Европи (Недељник, 2017). Данас се стотине држављана БиХ углавном налазе у камповима у Сирији, гдје су заробљени и разоружани и чекају повратак у БиХ⁷, што сигурно неће бити добра ствар за БиХ.

Иако су неки од повратника процесуирани пред Судоми Тужилаштвом БиХ, казне које су им изрицане биле су неадекватне и понижавајуће. Пресуде повратницима са сиријског ратишта од годину дана затвора, уз могућност плаћања и неодлажења у затвор, нису стимулативне и неће спријечити младе људе да буду регрутовани и оду на страна ратишта. Потребне су јаче казне од стране судова. Какву поруку ми шаљемо са тако малим казнама – да могу отићи тамо негдје и у име неке идеологије клати и убијати, а онда ће у БиХ бити кажњени као да су починили неки

⁵ Параџемати су распрострањени широм Федерације БиХ те и даље представљају пријетњу безбједности (РТПС, 1.6.2019).

⁶ Тада је, између осталих, реаговала и Исламска заједница у БиХ саопштењем у којем је наведено да је: «Циљ је затворити објекте у којима се нелегално организирају вјерски обреди, а њихови сљедбеници да пређу у јединствени џемат, под окриљем Исламске заједнице» (Islamska zajednica u BiH, 2016).

⁷ Почетком октобра 2019. године био је заказн повратак прве групе цихадиста, али је одложен због турске офанзиве на североистоку Сирије (Кременовић, 10.10.2019).

тежи саобраћајни прекршај? То обесмишљава све напоре које улажемо у борбу против тероризма.

Не треба занемарити ни могућност да се неки враћају како би своју борбу наставили у БиХ, када добију налог да је почну. Треба бити опрезан. Мотиви због којих добровољци одлазе на страна ратишта су бројни, а најопаснији су идеолошки. Повратници са страних ратишта сигурно не доносе жељу за миром и суживотом у БиХ. Прича о дерадикализацији тих људи је чиста утопија, јер ти људи неће промијенити своје убеђење зато што ће им неко понудити неки добар посао или бољу плату. У прилог томе говоре и чињенице да сви који су се вратили са страних ратишта, када изађу из затвора, за кратко вријеме окупљају око себе нове младе људе и шире своју идеологију. Због тога ћемо имати огроман проблем са вехабизмом у БиХ, с којим ће се суочити и муслимани, и то они који практикују традиционални ислам који нису радикални, нису определијени за тероризам и нормално живе (Срна, 09. 10.). На ову опасност упозоравју и лидери европских земаља⁸, а ми морамо да обратимо пажњу на те изјаве. Ово није први пут, јер је већ више европских лидера причало о БиХ и проблему радикализма који може да дође. Исламски екстремизам је опасан не само за земље у окружењу, већ за цијелу Европу.

МИГРАНТСКА КРИЗА – БЕЗБЈЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ

Мигрантска криза у Босни и Херцеговини је на врхунцу, те она сигурно неће стати ове године (2019). Ово је данас једина мигрантска рута која остаје, те уколико би се оствариле најаве о отварању граница Турске (близу четири милиона људи), када би сви ти људи прешли преко БиХ, угрозили би домаће становништво и начин живота, узимајући у обзир чињеницу да мигранти са собом носе много кривичних дјела – од оних лакших, па све до тежих, не само крађа и њихових међусобних обрачуна. Ако нисмо успјели да одговоримо ни на ове бројке које смо до сада имали, које се изражавају у десетинама хиљада, сигурно је да у БиХ нисмо спремни да се у овом тренутку супротставимо, односно да држимо под контролом милионски број људи који се овдје појавио. Министарство безбједности у Савјету министара у техничком манадату, које треба да одговори на мигрантску кризу, у овом тренутку потпуно је подбацило и није испунило ни услове ни могућности које је имало. Најприје су говорили да то неће бити проблем за БиХ, да се неће појавити толики

⁸ Последња у низу је изјава француског предсједника Емануел Макорн, који је изрзио забрнутост да је БиХ темпирана бомба, која се суочава с проблемом цихадиста повратника (The Economist, 7.11.2019).

број миграната овдје, али сада, када су се појавили – не знају шта да раде и дошли су пред зид. Раније су прогнозирали да мигранти неће бити проблем за БиХ и да то није земља која је њима интересантна. Видјели смо да су то биле погрешне прогнозе, нарочито са нивоа БиХ, с обзиром на то да данас имамо ситуацију, нарочито у Унско-санском кантону, гдје је врхунац кризе и гдје не знају шта да раде са тим људима. Поред честих туча између миграната, недавно је забиљежено и убиство, а провалили су у сваки објект који није усељен. Грађани не смију да изађу из својих станова, не смију да пуштају дјецу да иду у школу, јер се мигранти крећу у групама и знају да буду агресивни. Због тога су изражене тенденције да се мигранти смјесте у српска села, што би представљало велику опасност ако се задрже у БиХ. Такве активности би представљале нарушавање и Дејтонског мировног споразума и Анекса седам о повратку, гдје би, вјероватно поново дошло до исељавања Срба са њихових огњишта и више се, дефинитивно, никада не би вратили на то подручје (Срна, 8. 11. 2019).

Многи од миграната имају “скривене идентитете” које је тешко утврдити. Приликом контроле да ли имају оружје, провјере докумената и слично, припадници полиције Републике Српске су код многих утврдили да на тијелу имају ратне ране које говоре да су биле на ратишту на Блиском истоку, а ријеч је углавном о младим људима, војно способним, који имају од 20 до 30 година. Поред тога, међу мигрантима се не налазе само они који бјеже од рата и са ратних подручја, јер су се на територији БиХ појавили људи из 35 земаља, највише из Пакистана и Ирана, али и из Бангладеша, док их је мање из Сирије и Ирака. На крају, подаци указују да је међу мигрантима који су прошли кроз Србију и БиХ био и значајан број терориста, укључујући и оне који су извршили терористичке акте у Паризу.

На овај проблем указивано је и раније, током 2017. године (нпр. на то да уколико Хрватска затвори границе за мигранте, постоји могућност да од прољећа избјеглице крену новом балканском рутом, преко Босне и Херцеговине, а да је једино што ми можемо у том случају урадити је да их транспортујемо кроз нашу територију). БиХ није спремна за било какво њихово задржавање. Канцеларка Меркелова је била добронамјерна када је упозорила да би затварање тзв. балканске руте могло на Балкану створити велике проблеме, укључујући и сукобе. Видјели смо на македонско-грчкој граници како мигранти реагују када се њихово кретање у жељеном правцу онемогући. Испоље насиље, нападају полицију. Интервју македонског предсједниказа њемачки лист Билд казује нам много о проблемима те врсте. Он је, између осталог, рекао да је Македонија заплијенила 9.000 фалсификованих или украдених пасоша, те да неке «такозване избјеглице» са лажним идентитетима путују цијелом Европом. То нам говори да у таласима унесрећених људи који су се с Блиског истока упутила ка развијеним земљама ЕУ нису

сви избјеглице, да је међу њима значајан број економских миграната, а сигурно и бораца Исламске државе који долазе са задатком.

Због тога је и став институција Републике Српске да на њеном подручју не могу да се праве прихватни центри за нелегалне мигранте, јер за то нема услова ни ресурса. Стога полиција сваког миграната који се појави на територији Републике Српске стави под контролу, укаже неопходну помоћ и пропрати даље, да прође преко територије на њиховом путу према Хрватској.

ЗАКЉУЧАК

Борба против тероризма је сталан процес у којем су сарадња и размјена информација кључни фактори у тим настојањима. Министарство унутрашњих послова Републике Српске највише сарађује са представницима Сједињених Америчких Држава, али и свим осталим представницима безбједносних и полицијских агенција, како у земљи, тако и иностранству. Када је ријеч о региону, посебно добру сарадњу је са полицијом Србије, али и из европских земаља – Министарство унутрашњих послова Републике Српске има контакт и сарадњу преко амбасада и полицијских аташеа, а конкретна сарадња постоји не само са антитерористичким институцијама, већ и са полицијама више земаља са којима смо сарађивали на спречавању илегалне трговине наоружања, трговине наркотицима и трговине људима, као и другим кривичним дјелима која се односе на високотехнолошки криминал. Поред тога, у полицији Републике Српске ради се на сталном опремању, посебно Специјалне антитерористичке јединице и Јединица жандармерије, које су у претходним годинама опремљење најсавременијом опремом и оружјем.

Извођење терористичке акције је завршни чин, а почетни се дешава у главама оних који се за то одлуче. Зато је превенција кључна ријеч у борби против тероризма. Сарадња МУП-а Републике Српске са другим полицијским агенцијама у БиХ је на задовољавајућем нивоу, али свакако да увијек може бити боља, уз већу дозу повјерења и одлучности. Министарство унутрашњих послова Републике Српске озбиљно приступа свакој информацији коју добије од полицијских агенција. Треба навести случај у Јањи, код Бијељине, када је претресом хотела «Далас» пронађена већа количина припремљених запаљивих течности, експлозивних и пиротехничких материја, које су биле међусобно повезане с циљем уништења овог објекта, који је физички повезан са већим бројем стамбених објеката. До ове информације смо дошли кроз сарадњу Центра

јавне безбједности Бијељина и Управе за борбу против тероризма и екстремизма МУП- Републике Српске са Агенцијом за истраге и заштиту БиХ (СИПА). Да нисмо на вријеме реаговали, сасвим сам сигуран да би дошло или до терористичког акта или тешког кривичног дјела с циљем угрожавања безбједности грађана и имовине у већем обиму и изазивања вјерске, националне и расне нетрпељевости.

Узимајући у обзир наведено, можемо констатовати да приоритети Министарства унутрашњих послова Републике Српске остају исти: безбједност грађана, заштита имовине, Устава и уставног поретка Републике Српске, борба против криминала и корупције и снажна борба против тероризма.

ЛИТЕРАТУРА

- The Economist. (7.11.2019). Emmanuel Macron warns Europe: NATO is becoming brain-dead, *The Economist*, Доступно путем интенета: <https://www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-warns-europe-nato-is-becoming-brain-dead>, приступљено 10.11.2019.
- Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini. (4.2.2016). Krajem februara spisak paradžemata, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, dostupno putem internet sajta: https://www.islamskazajednica.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=23492:manifestacija-selam-ya-resulallah-2015-16&catid=296&Itemid=457, приступљено 25.10.2019
- Кременовић, М. (10.10.2019). Одложена депортација джихадиста из Сирије у БиХ, Политика, Доступно путем интернет сајта: <http://www.politika.rs/sr/clanak/439547/Region/Odlozena-deportacija-dzihadista-iz-Sirije-u-BiH>, приступљено 25.10.2019.
- Недељник. (2017). Интервју министар Драган Лукач. Бања Лука: Недељник.
- РТРС. (1.6.2019). Парацемати у БиХ и даље пријетња безбједности, РТРС, Доступно путем интернет сајта: <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=339209>, приступљено 25.10.2019.
- Sotirović, V. (31.12.2014). Making Balkan Caliphate: The Wahhabies – A New Danger for the Balkan and European Security, *Oriental Review*, dostupno putem internet: <https://orientalreview.org/2014/12/31/making-balkan-caliphate-the-wahhabies-a-new-danger-for-the-balkan-and-european-security/>, приступљено 25.10.2019.
- Срна. (08.11.2019). Лукач: Мигрантска криза у БиХ је на врхунцу. Доступно путем интернет сајта Алтернативне телевизије: <https://www.atvbl.com/vijesti/republika-srpska/lukac-migrantska-kriza-u-bih-je-na-vrhuncu-8-11-2019>, приступљено 8.11.2019.
- Срна. (9.10.2019). Лукач: Повратници са страних ратишта опасност по регион. Доступно путем интернет сајта Радио телевизије Републике

Лукач Д. (2019). Повратници са страних ратишта - Опасност по регион, *Безбједност, полиција, грађани*, 15(2), 3–11.

Српске: <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=353719>, приступљено 25.10.2019.

Срна. (19.04.2019). Лукач: МУП држи под контролом дешавања у вези са тероризмом и екстремизмом. Доступно путем интернет сајта Независних новина: <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Lukas-MUP-drzi-pod-kontrolom-desavanja-u-vezi-sa-terorizmom-i-ekstremizmom/534343>, приступљено 25.10.2019.

Срна. (03.04.2016). Лукач: интервју. Бања Лука: Срна

Срна. (16.07.2014). Галијашевић: Драматична пријетња Додику. Доступно путем интернет сајта портала Mondo.ba: <https://mondo.ba/Info/Politika/a494316/Galijasevic-Dramaticna-prijetnja-Dodiku.html>, приступљено 25.10.2019.

Шикман, М. (2018). "Страни терористички борци" и кривични поступци у Босни и Херцеговини. Зборник радова "Кривично законодавство и функционисање правне државе". Требиње: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, (208-230).

Weiss, C. (5.6.2015). Islamic State touts jihadists from the Balkans. *Long War Journal*, *dostupno putem interenta*: <https://www.longwarjournal.org/archives/2015/06/islamic-state-touts-jihadists-from-the-balkans.php>, pristupljeno 25.10.2019.

Рад за примљен: 8.11. 2019. године
Рад прихваћен: 9. 12. 2019. године

ЗАДРЖАВАЊЕ ОД СТРАНЕ ГРАЂАНА – ГРАЂАНСКО ХАПШЕЊЕ

Проф. др Урош Пена*
Мср Александар Миладиновић**

Апстракт: Задржавање лица које је затечено у извршењу кривичног дјела од стране грађана се колоквијално назива грађанским хапшењем. Иако је ријетко у пракси, ипак заслужује да се посебно обради имајући у виду „скроман“ нормативни оквир који регулише ово право грађана, те сљедствено томе одређене практичне проблеме који се могу појавити (и појављују се) у пракси. У раду се егзегетички посматра нормативни основ, уз констатовање одређених недоумица и недоречености. Такође, указује се и на могућности предупредивања и превазилажења одређених (потенцијалних) проблема, те могућност конституисања добре праксе у овом праву грађана.

Кључне ријечи: грађанско хапшење, право грађана, затицање на дјелу, мјесто извршења кривичног дјела, свјеж чин.

УВОД

Право грађана да задрже лице које су затекли на извршењу кривичног дјела је одредба ЗКП-а која у кривичнопроцесној теорији није на адекватан начин обрађена. Изговор за наведено би се могао тражити у релативно ријетким ситуацијама у пракси гдје грађани задржавају

* Правни факултет, Универзитет у Источном Сарајеву, имејл: uros.pena@gmail.com

** Министарство унутрашњих послова Републике Српске, имејл: aaleksandarbl@yahoo.com

лица која су претходно затекла на извршењу кривичног дјела. Међутим, такав изговор се не би могао сматрати адекватним.

С једне стране, без обзира на релативну ријеткост тих ситуација (приликом чега ипак треба навести да оне и нису тако ријетке, како се може чинити неинформисаним лицима, па и самим полицијским службеницима), ипак им треба дати одређену пажњу, самим тим што су могуће и законом прописане. С друге стране, управо релативна неучесталост ових ситуација у пракси доводи до тога да по том питању није етаблирана пракса поступања полоције, нити је полиција адекватно конституисала тактику и процедуру поступања у овим ситуацијама, управо из минорног броја тих самих ситуација.

Посљедица наведеног је „зачарани круг“ који (може да) се огледа у погрешној перцепцији нормативног оквира и самој примјени овог права грађана.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ

У пракси се право грађана да задрже лице на мјесту извршења кривичног дјела често назива грађанским (или чак и приватним) хапшењем. Из наведеног, у суштини, произлази и садржај тог права – то је право грађана и то право се огледа у радњи задржавања лица које је затечено на извршењу кривичног дјела.

Међутим, иако се овај назив у стручној литератури и међу полицијским службеницима сматра ноторним, ипак је дискутабилно да ли је исправан, односно да ли одражава суштину ове одредбе у ЗКП-у, односно овог права грађана. Другим ријечима, термин „грађанско хапшење“ изазива одређене недоумице, иако је полицијским службеницима, па и самим грађанима, као и субјектима формалне контроле јасан садржај радње. Овај термин је споран из неколико разлога.

У првом реду, у закону се не помиње да ово право имају грађани, него се користи термин „свако“. Иако је разумљиво да се под наведеним подразумевају грађани, то није изричито наведено. Битно је навести да се у теорији наводи и да се термин „грађански“ користи претежно у цивилном праву, усљед често може доћи до одређене конфузије (Шкулић, 2000: 180). Међутим, термином „грађанско хапшење“ се диференцира садржај, а поготово субјекат предузимања овог права и ове радње у односу на радњу која чини препознатљивим полицијску функцију, а то је хапшење, односно лишење слободе осумњичених за кривична дјела и прекршаје.¹

¹ Уколико појемо од најједноставнијег и најопштијег перципирања полиције гдје се под овим појмом подразумевају све институције (укључујући и националне, локалне

Из наведеног произлази и спорно одређење термина „хапшење“. Наиме, иако наведени термин није непознаница у теорији, а поготово не у пракси, није присутан у закону (додуше, у задње вријеме законодавство у Србији користи овај термин), чињеница је да он нема уједначено значење. Иако се под њим претежно подразумева први акт, прва радња онемогућавања даљег кретања и уживања слободе кретања, а сљедствено и других слобода и права лица које се лишава слободе, чињеница је да се он неријетко посматра и као синоним лишењу слободе. Полазиште оваквих схватања се проналази се у томе што се садржински поистовјећују, с тим што се сматра да хапшење потиче из (англо)америчког правног миљеа и да означава искључиво лишење слободе од стране полиције, с обзиром на то да се ту полиција јавља као примарни субјекат ове радње (која, додуше, подлијеже контроли од стране суда, наравно).² С друге стране, под лишењем слободе се посматра облик привременог ограничења слободе кретања који је могао самоиницијативно да предузме орган полиције, али се предузимао и по наређењу других органа (суда). Сљедствено је чак постојао и обавезни притвор, а прије тога обавезно лишење слободе.³ У том контексту, хапшење се поистовјећује са лишењем слободе, поготово уколико се

и специфичне службе) које имају „полицијска овлашћења”, посебно овлашћење хапшења и задржавања у притвору, видљиво је да управо ово овлашћење представља главну идентификациону и диференцирајућу карактеристику полиције, односно чини је препознатљивом према јавности (*Упутства за очување полицијског интегритета*, 2012).

² Примјетно је да се у пракси Суда за људска права у Стразбуру поистовјећују термини хапшење и лишење слободе лица. Стога се поставља питање адекватног појмовног одређивања мјера, односно превода *arrest and detention* коју треба да обухвате наведене мјере. Уколико се стриктно придржавамо превода са енглеског, онда бисмо их могли одредити као хапшење или лишење слободе. Уколико се наведени појмови схвате као синоними, онда не би у потпуности обухватили гаранције европске Конвенције о људским правима и слободама, јер поред хапшења обухватају и сва друга задржавања – не само притвор, већ и задржавање од 48 часова, у одређеној психијатријској установи на основу одлуке суда и др. У складу са тим бисмо могли одредити мјере лишења слободе као хапшење или задржавање (Чворовић, 2015: 365). У појединим сегментима се под лишењем слободе подразумевају сви облици привременог ограничења слободе (кретања) који уживају заштиту сходно одредбама Конвенције о праву на слободу и безбједност личности, приликом чега се под хапшењем подразумева лишење слободе од стране полиције.

³ Усљед тога се сматра да је термин хапшење проамериканизовани термин којим се означава лишење слободе, односно синоним за лишење слободе. Међутим, сама чињеница да термин хапшење није „од јуче“ (постојао је и у Краљевини Југославији, од када потиче и лаички, колоквијални израз за лишење слободе – „стави(ти) га у (х) апс“, што значи да се лицу ставе лисице, односно да му се онемогући даље кретање), те уважавајући чињеницу да није био непознаница ни у полицијској стручној терминологији, не може се говорити о новотарији. Сљедствено томе, ЗКП Србије је увео термин хапшење.

лице лишава слободе због флагрантних кривичних дјела или кривичних дјела за које је запријеђена већа казна затвора.

Сматрамо да хапшење и лишење слободе нису синоними. Наиме, под хапшењем лица подразумејева се само акт којим се лицу ставља до знања да му се ограничава слобода кретања (као и друге слободе и права које су неопходне с обзиром на природу и циљ лишења слободе). То је најчешће акт којим му се фактички ставља до знања да је лишен слободе, употреба силе, фактичко онемогућавање уживања слободе кретања, саопштавање да је лице лишено слободе...⁴ С друге стране, лишење слободе подразумејева цјелокупан функционално и синергијски повезан низ радњи и мјера које се предузимају према ухапшеном лицу како би се испунио циљ и сврха хапшења.

Садржај задржавања лица од стране грађана јесте, у суштини, онемогућавање да се лице даље користи слободом кретања, међутим, то право грађана се у том онемогућавању исцрпљује, за разлику од полицијских службеника који имају и друге могућности у циљу онемогућавања даље слободе кретања и других слобода лица. Ово се посебно односи на употребу силе према лицу, иако и сами грађани у изузетним ситуацијама и околностима могу употријебити силу према лицу са циљем задржавања лица. Наиме, и грађани, како ће се касније елаборирати, могу према лицу да предузму силу у циљу онемогућавања бјекства са лица мјеста, као и друге радње, међутим, имајући у виду да се овдје ради о праву, а не о обавези поступања грађана приликом затицања лица на извршењу кривичног дјела, не би се могло рећи да

⁴ Интересантан је начин на који се то постиже у САД-у. Неопходно је ухапшеној особи ставити до знања да се ради о одузимању слободе, а не о ограничењу, што је у складу са међународним стандардом, и то може бити учињено ријечима или дијелима. У већини случајева, полицајац каже: „ухапшени сте“, и на тај начин је намјера пренесена ријечима. *A simmili*, неке радње могу јасно да укажу да се особа притвара чак и ако полицајац ништа не каже. У прилог наведене констатације можемо навести случај провалника који је ухваћен, стављене су му лисице и одведен је у полицијску станицу, иако му није ништа речено. Међутим, постоје ситуације када елемент разумијевања није неопходан, а оне су сљедеће: Прво, када је осумњичени пијан или дрогиран до те мјере да не разумије шта се дешава; Друго, када је осумњичени луд; Треће, када је осумњичени без свијести. Међутим, поред аспекта разумијевања ухапшеног да се ради о одузимању слободе, неопходно је и да хапшење прати елемент стварног или конструктивног одузимања слободе. Наиме, у ситуацијама када се ухапшеном саопшти „ухапшени сте“ неопходно је у случају стварног хапшења да се особи одузме слобода уз помоћ лисица и оружја (што значи употребом силе без физичког контакта са осумњиченим) или просто додиром осумњиченог али без употребе силе. *A contrario* конструктивно одузимање слободе се постиже без икаквог физичког контакта, хватања, држања, употребе силе и одвија се када се осумњичени мирно повинује полицајчевој вољи и контроли. У складу са наведеним, мора да постоји стварно или конструктивно одузимање слободе, а не само ријечи хапшења, јер уколико не постоје наведени елементи одузимања слободе, онда нема ни хапшења (Чворовић, 2015: 460).

садржај радњи које грађани предузимају према лицу одговара садржају ради које полицијски службеници предузимају према лицу које хапсе. Поред употребе силе, преглед, а поготово претресање задржаног лица од стране грађана је дозвољено само изузетно, док је то код хапшења лица готово правило (поготово преглед лица), како из безбједносних и полицијских, тако и из криминалистичких и кривичнопроцесних, односно прекршајноправних разлога.

Из наведеног је разумљиво што се за „грађанско хапшење“ и не може рећи да је хапшење у смислу како се оно одређује и шта се под њим подразумева у полицијској терминологији. Водећи се овом логиком, и у ЗКП се ово право грађана не назива грађанским хапшењем, већ се одређује као „опште право задржавања“. Наиме, разумљиво је да ово јесте облик (краткотрајног) онемогућавања уживања слободе кретања (евентуално и других слобода), међутим, најчешће није таквог интензитета и садржаја да се може рећи да је хапшење лица.

У том контексту је поготово јасно да се не може назвати лишењем слободе, односно „грађанским лишењем слободе“. Наиме, имајући у виду да лишење слободе подразумева функционално повезан низ радњи и мјера предузетих према ухапшеном лицу, разумљиво је да се не може говорити о лишењу слободе од стране грађана, с обзиром на то да су грађани дужни да одмах, односно најкасније чим се за то створе околности, задржано лице предају полицији или другом органу. У конкретном случају, иако су грађани задржавањем „ухапсили“ лице, преузимањем тог лица полиција га лишава слободе, односно сматра се да је оно лишено слободе.

Вријеме лишења слободе почиње да тече од момента хапшења лица од стране грађана, а не од стране преузимања ухапшеног лица од грађана. Стога је битно да полицијски службеници утврде вријеме хапшења лица, односно вријеме фактичког онемогућавања даљег кретања и уживања права и слободе ухапшеног лица од стране грађана. Разумљиво је да то може бити и нетом прије доласка полицијских службеника, али може и неколико часова прије доласка, те је стога битно утврдити што прецизније вријеме, како се не би дошло у ситуацију да лишење слободе траје дуже од дозвољеног (Миладиновић, 2019: 118).

НОРМАТИВНИ ОКВИР И ПРОЦЕДУРА

ЗКП-ом је прописано да лице затечено на извршењу кривичног дјела свако може задржати.

Наиме, и грађани имају право (не и обавезу) да лице које је затечено на извршењу кривичног дјела задрже до доласка полиције или другог органа. Под задржавањем, у овом смислу, подразумевају се фактичке

радње којима се лицу затеченом у вршењу кривичног дјела онемогућава да напусти локацију гдје је затечен. Подразумијева и принуду према лицу у циљу онемогућавања напуштања лица мјеста, међутим, битно је навести да она мора бити неопходна и сразмјерна и самом нападу и отпору, а поготово природи и тежини кривичног дјела за које се лице сумњичи. Том приликом не смију испровоцирати напад од стране затеченог лица (његова одбрана се не сматра нападом), јер би се у том случају, под одређеним условима, могло радити и о тзв. исценираној нужној одбрани.

Грађани имају право и да употребе силу ради савлађивања отпора или одбијања напада лица које хапсе, с тим што та сила мора бити сразмјерна и неопходна. Разумљиво је да се у овом случају ради о нужној одбрани, односно да се лице које су грађани затекли у извршењу кривичног дјела не може позивати да је напад био нужна одбрана, с обзиром на то да нужна одбрана није дозвољена на нужну одбрану (или помоћ). Додуше, јесте уколико се ради о прекорачењу нужне одбране, чега морају бити свјесни полицијски службеници приликом евидентирања околности и посљедица задржавања лица затеченог на кривичном дјелу које је том приликом задобило повреде (Миладиновић, 2019: 115).

Начелно, право на нужну одбрану грађана престаје уколико се у непосредној близини налази полицијски службеник (Новоселец, 2009: 193). Слично се може закључити и кад је у питању опште право задржавања лица које је затечено у кривичном дјелу – то право грађани губе уколико се у близини налази полицијски службеник који ће реаговати на кривично дјело. Наравно, уколико полицијски службеник не може сам извршити хапшење лица или су околности такве да не може да у потпуности или безбједно ухапси лица (више је лица затечено у кривичном дјелу), разумљиво је да нужну помоћ ипак и даље могу пружити грађани, односно они и даље задржавају ово право (односно, имају право на нужну помоћ полицијском службенику). Међутим, уколико полицијски службеник не хапси лице сматрајући да не постоје основи сумње да је оно извршило кривично дјело, грађани немају право да то лице задрже, односно да изврше грађанско хапшење, имајући у виду да је перцепција полицијског службеника као стручнијег (а и овлашћеног) лица у погледу постојања основа сумње свакако релевантнија и претежнија у односу на грађане.⁵

⁵ Наведено је битно акцентирати с обзиром на то да опште право задржавања у себи крије и могућност многобројних злоупотреба, прије свега политичке природе. Наиме, грађани незадовољни реакцијом полиције на одређене негативности (сматрајући их кривичним дјелима) или незадовољни реакцијом према одређеним лицима (сматрајући их извршиоцима кривичних дјела, па чак и ноторним), могу посегнути за „дијељењем властите правде“ тако што ће хапсити, односно користећи се либералном перцепцијом овог права, задржавати лица за

Задржавање је могуће уколико се ради о кривичном дјелу које се гони по службеној дужности. Додуше, уколико оштећени задржи лице затечено у извршењу кривичног дјела које се гони по приватној тужби, може се сматрати да је сам тај његов чин, у суштини, израз захтјева за кривичним гоњењем тог лица.

Грађани који су лице затечено на извршењу кривичног дјела задржали морају то лице одмах предати суду, тужиоцу или најближем полицијском органу, а уколико се то не може одмах учинити, морају о томе одмах обавијестити један од тих органа. Из наведеног произлази и да га грађани не могу испитивати, утврђивати околности кривичног дјела и слично, већ што прије предати полицији или другом органу. Било какво намјерно кашњење или поступање које није хитно може представљати елеменат противправног лишења слободе од стране лица које су задржали лице затечено на извршењу кривичног дјела. Додуше, грађани могу лице помјерити на неко друго мјесто или објекат погодније за задржавање лица, онемогућавање бјекства или за заштиту тог лица, али и о томе морају да одмах обавијесте полицију или други орган. Доласком полицијских службеника, те преузимањем лица, сва „права“ које су грађани имали према лицу престају и они су након тога дужни да се придржавају упутстава, а поготово упозорења и наређења која (из) дају полицијски службеници (Миладиновић, 2019: 118).

која вјерују да су извршила кривично дјело. Ово се посебно може десити када су у питању политичари, па чак и личности који су под обезбјеђењем полицијских службеника. У свијету су примјетни случајеви гдје су грађани покушали или чак и извршили грађанско хапшење политичара (и то чак пред полицијом) желећи на тај начин демонстрирати властита увјерења и ставове, али истовремено исказујући дубоко неслагање са реакцијом формалних органа контроле криминалитета, без обзира на посљедице такве реакције. Стога је битно да и полицијски службеници буду свјесни наведеног, те своју реакцију (која, наравно, не може да буде пасивна) прилагоде реакцији тих грађана, минимизирајући употребу силе.

У овом контексту је илустративан примјер бивши премијер Велике Британије Тони Блер који се после премијерске функције неколико пута нашао у могућности да буде грађански ухапшен због учешћа Велике Британије у рату у Ираку и због наводно почињених ратних злочина током тог рата. Нпр., половином 2012. године, држећи предавање на универзитету у Хонг Конгу, грађанско хапшење је покушао да изврши Том Гранди, који му је том приликом саопштио и законски основ за грађанско хапшење и разлог хапшења (Хонгконшки закон о моћи, злочини против мира). Том приликом је са собом понио и свеску са биљешкама у којим су стајали својеврсни основи сумње који потврђују наводе о Блеровој умијешаности у ратне злочине. Међутим, универзитетско обезбјеђење му није дало да приђе Блеру, те је он изишао напоље. Интересантно је да обезбјеђење бившег премијера није реаговало, а ни сама полиција која је била у обезбјеђењу. Штавише, Том Гранди је изјавио да је сматрао да ће му полиција помоћи у грађанском хапшењу, те да је он том приликом мислио да ухапшено лице одмах преда полицији.

Иако грађани имају право да задрже лице затечено у кривичном дјелу, немају право да га понижавају и злостављају. Уколико то учине, имају одговорност, без обзира на то што су, према њиховом мишљењу, „ухватили криминалца“. Штавише, може се и рећи да лица која су извршила грађанско хапшење, поготово уколико је лице у њиховој потпуној фактичкој власти, имају и обавезу да то лице одбране од других лица, јер је то лице онемогућено да се само брани.

Приликом преузимања лица од грађана, односно приликом фактичког хапшења лица, полицијски службеници имају све обавезе као и да се ради о „редовном“ хапшењу – саопштавање разлога и основа лишења слободе, преглед лица, по потреби и претресање и привремено одузимање предмета, утврђивање идентитета, транспортовање лица... Изузетно је битно да се на лицу констатују евентуалне повреде, као и да се од грађана које су лице задржали узме детаљна изјава на околности затицања лица на извршењу кривичног дјела (посебно се фокусирајући на њихову перцепцију елемената кривичног дјела), као и начин задржавања, а поготово употријебљена сила, односно узрок и околности нанесених повреда (Миладиновић, 2019: 118).

Погрешна је пракса да се не констатује и не документује грађанско хапшење лица, већ да се лишење слободе прикаже као искључива активност полицијских службеника. Поред тога што је то неправилно и нетачно извјештавање и документовање, што подлијеже дисциплинској одговорности, узрокује и фактичке посљедице и потешкоће.⁶

⁶ Чекајући у возилу испред кладионице супругу која је управо закључавала кладионицу, супруг је примијетио немаскирано лице како наоружан ножем прилази супрузи иза леђа, те ју је физички јој пријетећи, држећи нож испред врата, угурао у унутрашњост кладионице. Одмах је изишао из аута и дошао до кладионице (ауто је било паркирано петнаестак метара до кладионице). Када је покушао да уђе кроз врата, извршилац је кренуо излазити напоље са отуђеним новцем из кладионице. У намјери да лице затечено у извршењу кривичног дјела задржи, односно да изврши грађанско хапшење, супруг оштећене је лице ударио у предјелу главе, а потом га оборио на земљу, наносећи му још неколико удараца имајући у виду да се извршилац бранио, те је чак у једном моменту покушао и из чепа да извуче нож. Обарајући га на земљу, лице је претходно пало преко подеста и неколико степеница на земљу приликом чега је од таквог пада задобио неколико повреда. Повреде је задобио и од супруга оштећене приликом његовог покушаја задржавања. Након тога, супруг оштећене је савладао лице које је остало лежати на земљи запознајући усљед задобијених повреда. За то вријеме, оштећена је паник тастером алармирала дежурну службу у полицији која је најближу патролу, која је била у непосредној близини, послала на интервенцију. Патрола полиције је на интервенцију дошла након што је супруг оштећене онемогућио даље кретање лица и након што је лице престало пружати отпор, односно престало се опирати. Преузели су лице, лишили га слободе, обезбиједили лице мјеста, након чега је извршен увиђај. Нису констатовали грађанско хапшење, већ су навели да су лице лишили слободе непосредно након извршења кривичног дјела, а повреде

Сличан поступак на лицу мјеста, као и сам поступак према лицу које је лишено слободе постоји и у случају уколико је грађанин помогао (али није директно ухапсио) полицијским службеницима приликом лишења слободе.

Уколико су грађани задржали лице које није извршило кривично дјело, односно које није затечено у извршењу кривичног дјела или уколико су задржали лице које је затечено у извршењу кривичног дјела, али нису одмах обавијестили полицију или други орган или су одуговлачили са предајом затеченог лица, односно, другим ријечима, уколико су изашли из оквира који предвиђа ова одредба, постоје индикације да су извршили кривично дјело противправно лишење слободе (Миладиновић, 2019: 119).

ЗАТИЦАЊЕ НА ИЗВРШЕЊУ ДЈЕЛА

У пракси се може појавити проблем перцепције затицања на извршењу кривичног дјела. Закон нема ближих одредаба о томе када се узима да је неко лице затечено на извршењу кривичног дјела – *in flagranti*, али је у кривичном процесном праву заступљено рестриктивно тумачење ове ситуације по ком она постоји када је лице изненађено или виђено од полицијског органа или од неког другог у моменту кад је у акцији, тј. у моменту када предузима радњу извршења кривичног дјела (Група аутора, 2005: 430). Под појмом затицање на извршењу кривичног дјела треба разумјети затицање у току извршења дјела или непосредно последице извршења, у ситуацијама које су изједначене са том ситуацијом (нпр. затицање под околностима које указују да је управо та особа извршила кривично дјело) (Симовић, Симовић, 2011). Под затицањем се сматра како ситуација при којој је лице уочено приликом вршења кривичног дела, тако и ситуација у којој лице покушава да се удаљи са одузетим предметима или покушава да побјегне након извршења кривичног дјела (Илић, 2013: 676).

су констатовали, наводећи да је лице имао повреде приликом лишења слободе. Посебно су биле значајне повреде у виду напукле лијеве подлактице и повреда у виду расјекотине преко цијелог лијевог образа. Приликом саслушавања оштећене, занемарен је њен исказ у погледу хапшења које је извршио њен супруг (додуше, она није ни видјела сам чин хапшења, иако је знала да је муж испред чека). На увиђају је изузет и снимак видео надзора који „покрива“ унутрашњост објекта. На изузетном снимку се види радња извршења дјела, те се види да лице у лијевој руци држи нож, те да се лијевом руком ослања на пулт како би дохватио ладницу касе. На изузетно добром снимку се не види посјекотина на лијевом образу, која је била видљива и неколико мјесеци након хапшења (лице је за то вријеме било у притвору). Разумљиво је да је бранилац ово поставио као спорно, наводећи да лице на снимку није његов клијент.

Сматрамо да се овдје може перципирати и екстензивније одређење. Наиме, сматрамо да се под затицањем на извршењу кривичног дјела може радити и у случајевима када је лице непосредно након извршења дјела покушало бјекство, те није ухваћено на лицу мјеста, односно у његовој непосредној близини, већ на релативно удаљеној локацији, али је ипак претходно било затечено на извршењу кривичног дјела. Значи, не тражи се да лице буде затечено на извршењу кривичног дјела и да се задржи управо на том мјесту. Ово је логично и разумљиво имајући у виду да су ријетке ситуације да ће лице чекати грађане након извршења да га ухапсе, односно да се неће покушати удаљити или побјећи. Међутим, и то има одређена ограничења. Не би сматрали да се ради о екстензивнијој перцепцији затицања на извршењу кривичног дјела уколико грађанин након затицања лица на извршењу, па све до задржавања није остваривао са лицем визуелни (за вријеме док бјежи види га и визуелно прати), слушни (иако га у појединим моментима не види усљед мрака или других околности, чује га како бјежи) или амбијентални контакт (повремено га не види и не чује, међутим, само то лице се налази у одређеном амбијенту у који је нетом након затицања побјегао) (Миладиновић, 2019: 117).⁷

У блиској вези са наведеним је и одредба да се лице може задржати уколико је затечено на извршењу, а не у вршењу кривичног дјела. Из наведене одредбе произлази да се лице може задржати само уколико је већ извршило кривично дјело, а никако уколико врши кривично дјело. Наизглед апсурдна ситуација се ипак може тумачити на начин да је и лице на вршењу кривичног дјела могуће задржати уколико и покушај тог кривичног дјела представља кривично дјело.

⁷ Међутим, има приједлога и за супротним нормативним рјешењима који не онемогућавају овакву перцепцију до измјене ове одредбе. Наиме, сматра се да термин на извршењу кривичног дјела треба замијенити термином „на мјесту извршења кривичног дјела“ чиме би се спријечила широко дата могућност свакоме да лишава лице слободе, пошто се то лице удаљи са лица мјеста, нпр. у други дио града, стан или кућу и др., а што не одговара рјешењима прописаним у кривичном законодавству и Уставу (Шикман, Бајичић, 2010: 551).

Пена У, Миладиновић А. (2019). Задржавање од стране грађана - Грађанско хапшење, *Безбједност, полиција, грађани*, 15(2), 13-24.

ЛИТЕРАТУРА

- Група аутора. (2005). *Коментари кривичних/казнених закона Босне и Херцеговине*, Савјет Европе и Европска комисија: Сарајево,
- Група аутора. (2012). *Упутства за очување полицијског интегритета*. DCAF: Женева, 2012. године,
- Илић, Г. (2013). *Коментар законика о кривичном поступку*, Службени гласник: Београд,
- Миладиновић, А. (2019). *Лишење слободe*. Министарство унутрашњих послова Републике Српске: Бања Лука,
- Новоселец, П. (2009). Опћи дио казненог права, Правни факултет: Загреб,
- Симовић, М., Симовић, В. (2011). *Кривично процесно право*, Интернационална асоцијација криминалиста: Бања Лука,
- Чворовић, Д. (2015). *Лишење и ограничење слободe од стране полиције*. Универзитет у Београду: Београд,
- Шикман, М., Бајичић, В. (2010). *Лишење слободe и задржавање од стране полицијског органа – полицијских службеника*, Удружење правника Републике Српске: Бања Лука,
- Шкулић, М. (2000). *Лишење слободe од стране грађана*. Министарство унутрашњих послова Србије: Београд,

RETENTION BY CITIZENS-CIVIL ARREST

PhD Uroš Pena*
Msr Aleksandar Miladinović**

Abstract: Retention of a person caught in the process of committing a crime by a citizen is colloquially called-civil arrest. Although, it is rare in practice but still deserves special attention especially because of fact that it is very small legal, normative, framework of this situation which can cause certain practical problems that may arise.

In this paper we examine the normative, legal, framework with the identification of certain doubts and ambiguities. We also made some points of the possibility of preventing and overcoming certain (potential) problems, as well as the possibility of constituting good practice in this right of citizens.

Keywords: civil arrest, citizen's right, retention, place of commission of crime, fresh crime.

*Faculty of law, University of Istočno Sarajevo, e-mail: uros.pena@gmail.com

** Ministry of Interior of Republic of Srpska, e-mail: aaleksandarbl@yahoo.com

ЕКОЛОШКА БЕЗБЈЕДНОСТ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Доц. др Предраг Ђеранић*
Душко Башкало**

Апстракт: Еколошка безбједност потиче из појма „екологија“, а овај термин се, иако дијелом одређен основним значењем екологије као науке о животној средини, односи првенствено на безбједносни контекст. Тијесно повезана са енергетском безбједношћу, еколошка безбједност се проучава као достигнути ниво заштићености еколошких вриједности друштва. Ова млада научна дисциплина третира невидљиве облике опасности који се дугорочно знају да одразе на здравље људи, као што је употреба муниције са осиромашеним уранијум у протеклом рату у БиХ и на Косову. Наведени контекст је неизоставан када је ријеч о Босни и Херцеговини, али он свакако није једини. Ова земља има уређен, али недовољно функционалан правни оквир за развој еколошке безбједности. Сами закони не значе пуно уколико изостаје политичка воља да се они имплементирају.

Кључне ријечи: екологија, еколошка безбједност, еколошке пријетње, екотероризам, осиромашени уранијум, нуклеарна безбједност.

* Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци,
имејл: predrag.ceranic@fbn.unibl.org

** Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци,
имејл: dusko.baskalo@student.fbn.unibl.org

УВОД

Назив екологија (грч. oikos = станиште, дом) у науку је увео Ernest Haeckel, 1866. године у дјелу Општа морфологија организама, дефинишући је као науку о међуодносима између организма и околине, органске и неорганске природе (Недовић, 1999: 5-6). Човјек је од памтивијека био повезан са животном средином, с тим што се узајамни однос временом мијењао. Од борбе с природом до уочавања потребе за очувањем животне средине постоји прилична временска дистанца. Наиме, човјекове производне активности довеле су до великог економског развоја. „Као неразумни господар технологија које настају моћима људског ума и са дубоким јазом између технологије и хуманости, човек је ушао у нови миленијум у коме ствари стоје много горе него што су стајале на крају прошлог“ (Андески, 2006: 135). Економска експанзија, нарочито у посљедњих 150 година, почела је да угрожава све компоненте животне средине: атмосферу, хидросферу, литосферу, земљиште, организме. „Животна средина је одувек утицала на безбедност људи и политичких заједница. Ипак, она је дуго била посматрана као скуп задатих услова, у којима се постижу други циљеви и задовољавају друге потребе, попут увећања моћи и безбедности, достизања мира или просперитета“ (Ејдус, 2012: 193).

Иначе, сама екологија је веома широк и распрострањен појам који се може посматрати са више страна, те се екологија може посматрати и као:

- Хумана екологија (проучава однос између човјека и животне средине)
- Медицинска екологија (проучава однос између медицине и животне средине)
- Зооекологија (проучава однос између животиња и животне средине)
- Фитоекологија (проучава однос биљака и животне средине)
- Социоекологија (проучава међусобни однос између људи и људи и животне средине)
- Екологија шума (проучава шуме са аспекта животне средине).

Глобална економија унијела је растуће промјене у људским животима. Уједно, због подмирења све већих потреба, иста та економија подразумијевала је посезање за новим и све већим ресурсима. „У приступу еколошке економије, економски систем се посматра као подскуп ширег екосистема. Посматрано из те перспективе, економско вредновање изражено у ценама може само несавршено да обухвати сложеност еколошких процеса и заиста понекад може довести до озбиљних конфликта са захтевима екосистема“ (Слијепчевић, 2013:

159). Непланска употреба природних ресурса, и при томе потпуна незаинтересованост за могуће посљедице по животну средину, створила је велике пријетње. „Јер та глобална економија, све већи вјештачки контекст наших живота, јесте оно што мења биосферу и прети да покрене драматичне климатске поремећаје који су 2003. године бринули саветнике Пентагона; индустрија и потрошачки стил живота данас су узрок претњи животnoj средини“ (Вилијамс, 2012: 355).

ЕКОЛОГИЈА И ЕКОЛОШКА БЕЗБЈЕДНОСТ

Облици и узроци угрожавања животне средине постали су бројни. „Трећа генерација људских права посебно се односи на заштиту животне средине, здравство и културу. Међутим, под заштитом животне средине не подразумева се само заштита живота и здравља људи већ и очување биљне вегетације и животињског света“ (Љуштина, 2010:11). Поражавајуће је да човјек својим незнањем и безобзирношћу довео у питање свој опстанак на планети. „Открићем нових извора енергије започиње индустријска револуција која је створила услове за масовно искоришћавање животне средине. Она је нападнута најјаче, смишљено и организовано. Уз то, створени су велики индустријски центри у Енглеској, Немачкој, САД, који су представљали стециште највеће беде радништва. Ипак, индустријализација која је произвела низ негативних последица у животnoj средини, донела је и прве идеје да се она заштити и да се урбана средина заштити од прекомерног загађења“ (Тодоровић, 2007: 26).

Угрожавање животне средине постала је велика безбједносна пријетња, што је развило потребу за новим сектором у области безбједности – еколошком безбједношћу. „Због значаја који је животна средина добила у савременом безбедносном дискурсу и пракси, говори се о сектору еколошке безбедности. У овом сектору кључни су односи човека и природе“ (Ејдус, 2012: 198).

Свијест о томе да човјек својим поступцима угрожава животну средину јавља се тек крајем XIX вијека. Екологија је, тако, постепено изашла из свог првобитног биолошког одређења и добила своје мјесто најприје у социологији, а затим се развијала као самостална научна дисциплина. Еколошка заштита постала је „мултидисциплина, а њена мултидисциплинарност проистиче из чињенице да здравље, животна средина и социјални услови представљају комплекс области и проблема који су у сталној интеракцији“ (Љуштина, 2010:11).

Растући еколошки проблеми, нарушавање еколошке равнотеже – временом су постали политички проблем. „Област, као и сам израз

«еколошка безбедност», релативно су млади. Прва озбиљна настојања да се питања животне средине интегришу у концепт безбедности започела су 1980-их година и била су праћена извесним негодовањима и супротстављеним ставовима“ (Бошковић, 2010: 25). Отпори су долазили од оних који су безбједност схватили у уском, војно-полицијском клишеу, али нису могли зауставити ново, „проширено“ поимање безбједности, које је подразумијевало нову грану, нови сектор – еколошку безбједност. „Дакле, од почетка 1990-тих еколошка сигурност је важан концепт у сигурносним студијама, а све више и у студијама о околишу. Међутим, значење еколошке сигурности је неодређено, вјероватно због неодређености њезиних двају основних појмова – околиш и сигурност“ (Collins, 2010: 216).

„Појмовно, еколошку безбедност можемо одредити као стање – достигнути ниво заштићености еколошких вредности унутар друштвене заједнице у односу на спољне и унутрашње изворе и облике угрожавања у оквиру модела интегралне (националне) безбедности на ком је заснован систем интегралне безбедности“ (Тодоровић, 2009: 15). Еколошка безбједност подразумијева идентификовање еколошких пријетњи, њихових извора и починилаца. „Војне претње су поврмени и неуобичајени догађаји; еколошка деградација је дуготрајан процесобично случајно изведен из рутинских економских активности“ (Вилијамс, 2012: 343). Истраживања односа животна средина – национална безбједност показала су да промјене у животној средини утичу на националну безбједност. Посебне промјене у животној средини дешавају се током вођења рата. „У погледу свих ових истраживања, без обзира на њихов утјецај на политику, води се расправа око употребљивости концепта еколошке сигурности. Гледано из еколошке перспективе, постоји забринутост да је концепт довео до питања милитаризације околиша“ (Collins, 2010: 211). Између екологије и еколошке безбједности постоји нераскидива веза, односно, можемо рећи да еколошка безбједност и постоји ради екологије. Еколошка безбједност, наједноставније речено, представља одсуство пријетњи, наносење штете природној средини и здрављу становништва.

Еколошка безбједност обухвата (Кисинџер, 1999: 10-11):

- комплекс стања, појава и дејстава који обезбеђује еколошки баланс на Земљи на локалном, регионалном и глобалном нивоу
- искључивање било које дјелатности човјека која дјелује негативно на животној средини
- ситуација у којој постоји одсуство опасности наносења губитка природној средини и здрављу становништва.

Еколошка безбједност је безбједност грађана од:

- неодговорног загађивања ваздуха, земљишта, биљног и животињског свијета
- неодговорног коришћења природних богастава (воде, руде, шуме, минералног, рибљег и флорног фонда)
- неефикасне институције за спровођење закона
- самих људи и понашање према природи.

Према Дејани Димитријевић, ауторки књиге Трендови еколошке безбедности у XXI. Веку најважније еколошке пријетње су: глобално загријевање, раст становништва и губитак биодиверзитета, индустријска контаминација ваздуха и океана, еколошке избјеглице, дефорестација, безбједност хране, оскудица и загађење воде, укључујући деконтаминацију подземних вода, климатске промјене, ерозија земљишта и осиромашење озонског омотача (Димитријевић, 2010: 27). Димитријевићева највише пажње придаје глобалном загријавању, еколошким избјеглицама и еколошком тероризму, те безбједности воде и хране, као и опасностима које пријете из примјене нанотехнологије¹ (Димитријевић. 2010, 165.). Указујући на могућност неочекиваних климатских промјена, ауторка скреће пажњу на двије. „Једна од најдраматичнијих промена био би убрзан колапс леденог појаса западног Антарктика, који би могао да доведе до катастрофалног пораста нивоа мора и промена у циркулацији океана. Друге промене би могле да доведу до слабљења или промена правца Голфске струје, који би западну хемисферу учинили ненасељивом.“² Данас безбједност у области заштите и очувања животне средине представља један од најважнијих фактора безбједности савременог свијета. Еколошка безбједност не зависи само од човјека и његове активности она може бити угрожена и природним катастрофама земљотреси, вулкани, ерозије, поплаве, пожари... У неким земљама појам угрожавања безбједности је варијабилан и зависи од самог става државе. Сагледавајући укупно стање еколошке безбједности у свијету и код нас може се рећи да су главни носиоци угрожавања људи и то њихова колективна и неколективна чињења.

Први Заливски рат у јавну употребу је увео појам „еколошки тероризам“. Ирачке снаге су оптужене да су намјерно изазвале два огромна изливања нафте у Персијски залив, те да је потом Садам Хусеин наредио минирање више стотина нафтних изворишта. Од тада

¹ „Ова хетерогена технологија дефинисана је по скали ‘нано’ – означава једну милијарднину (милијардити део) метра (0,000000001) и, сходно томе, омогућава манипулацију супстанцијама на атомском нивоу (Drexler et al., 1993). Концептуално говорећи, нанотехнологија представља способност контроле и коришћења атома и молекула у размери која се креће од 1 nm до 100 nm.“

² Исто, стр. 30.

еколошки тероризам привлачи све већу пажњу. У овом контексту треба навести и разлику између еколошког тероризма и екотероризма која се прави у научним круговима. Док се за еколошки тероризам истиче да представља деструкцију и пријетњу животној средини, „екотероризам или еколошки екстремизам, укључује употребу силе против политичких, друштвених или економских ресурса да би се постигао циљ заштите животне средине“³. Под еколошким тероризмом могла би се подвести и употреба муниције са осиромашеним уранијумом. Истраживања о посљедицама употребе муниције са осиромашеним уранијумом, па и плутонијумом, донијела су застрашујуће анализе. НАТО је ово муницију користио током бомбардовања српских положаја у БиХ и током бомбардовања положаја Војске Србије на Косову. Муниција са осиромашеним уранијумом користи се због веће пробојности зрна или граната који их имају као пуњење. Наиме, осиромашени уранијум за 70% има већу густину од густине олова. У односу на пројектил од олова, онај са осиромашеним уранијумом наилази на мањи аеродинамички отпор те има већу пробојну моћ. Тек након што су италијански војници, у који су на Косову били у саставу мисије КФОР-а, због боравка у зонама у којима је употријебљена поменута муниција по повратку кући оболијевали и умирали, италијанска влада и медији су реаговали. Тако је побуђена пажња шире јавности. „Како је званично објављено, од последица тровања осиромашеним уранијумом умрло је 45 италијанских војника који су служили на Косову и Метохији у саставу КФОР-а, док је њих чак 515 оболело од рака.“⁴ У Босни и Херцеговини проблемима који се тичу употребе осиромашеног уранијума, у смислу збрињавања заостале муниције и пројектила, у надлежности је Регулаторне агенције за радијацијску и нуклеарну безбједност БиХ.

Друштвени покрети који су се развили као одговор на угрожавање животне средине били су основа за појаву политичких партија „зелених“. „Партије <зелених> представљају сасвим нов облик политичког организовања, заснован на идеологији која умногоме одступа од <класичних>, традиционалних партија левнице и деснице“ (Цветковић, 2010: 669). Сектор еколошке безбједности, сигурно је, има своје етаблирано мјесто у области безбједности. „Еколошка сигурност једно је од кључних нових сигурносних питања које је помогло проширити значење сигурности у постхладноратовском раздобљу. Она је резултат напора еколошких покрета да се скрене позорност на еколошка питања и оспоре праксе националне сигурности, све већег признавања да еколошки проблеми захтијевају заједнички приступ сигурности и раста

³ Исто, стр. 75.

⁴ Лист Политика, текст Уранијумска муниција испаливана из америчких авиона А – 10, преузето са <http://www.politika.rs>, 07. 09. 2013.

мултилатералних еколошких споразума те стратешког вакуума насталог с крајем Хладог рата“ (Collins, 2010: 229). Данас на свјетској сцени постоје велики број организација, удружења и фондова које се на неки начин баве екологијом и еколошком безбједношћу међутим постоје двије организације које су правнополитички под окриљем ОУН а то су: УНЕП и УНДП.

United Nations Environment Programme (UNEP), програм УН-а за заштиту животне средине на глобалном нивоу. Сједиште ове организације је у Најробији у Кенији са канцеларијама широм свијета. Програмом руководи Управљачки савјет који о свом раду обавјештава Генералну скупштину УН. Савјет броји 58 делегата из читавог свијета, а бира их Генерална скупштина на период од 4 године. Босна и Херцеговина, као, уосталом, ни било која од земља настала дисолуцијом СФРЈ, нема представника у овом тијелу. Циљ програма је јачање и стварање партнерства у развоју и заштити квалитета животне средине.

United Nations Development Programme (UNDP) је развојни програм УН-а који се залаже за повезивање држава у циљу њиховог развоја и размијене искустава, ради постизања бољих животних услова. Овај програм обухвата 166 држава широм свијета и глобалног је карактера. Организација се бави сљедећим областима животне средине: управљање водом, управљање енергијом, одрживим развојем, биодиверзитетом, хемијским менаџментом и националном политиком, контрола штетног зрачења. Ове двије организације представљају значајан субјект еколошке безбједности глобалног карактера.

ЕКОЛОШКА БЕЗБЈЕДНОСТ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Сектор еколошке безбједности постао је незаобилазан сегмент у сваком безбједносном контексту. „Плански утицај на животну средину данас представља најсофистициранији начин угрожавања безбедности супарничке стране. Заштита и очување еколошких вредности, представља међународну обавезу стога што извори угрожавања не познају државне границе а еколошки медијуми: вода, ваздух, земљиште, биосфера, су сложени и покретљиви. Њихова активност је видљива и невидљива, контролисана и неконтролисана“ (Тодоровић, 2007: 38).

Иако млада дисциплина, еколошка безбједност данас има запажено мјесто јер третира често невидљиве, а снажне и дугорочне опасности. „Процењено је да ће климатске промене и глобално загревање убрзати суочавање Европске уније са питањима безбедности, од енергетске кризе до масовних миграција, укључујући тероризам и радикализацију насиља у свету, посебно у регионима Африке, Јужне Азије и Латинске Америке“

(Мијалковић, 2011: 253). Када је ријеч о Босни и Херцеговини прва асоцијација у контексту еколошке безбједности јесте употреба муниције са осиромашеним уранијом, коју је користио НАТО током бомбардовања положаја Војске Републике Српске у околини Сарајева. Цивили који су живјели на бомбардованим подручјима, као што су то Хаџићи, у дужем периоду обољевали су од рака у много већем броју него је то био случај са другим подручјима Босне и Херцеговине.⁵ На Републику Српску је у току НАТО бомбардовања 1995. године бачено 10 тона експлозива, од тога три тоне осиромашеног уранијума, који као „тихи убица“ узима данак, а највеће посљедице трпи становништво сарајевско- романијске регије, речено је у Источном Сарајеву у уводу на округлом столу о посљедицама бомбардовања НАТО снага.⁶ У НАТО агресији на Републику Српску од 30. августа до 14. септембра 1995. године учествовало је више од 400 летјелица, од тога 222 борбена авиона, обављено је око 3.515 летова, бачено више од 1,024 авио бомби са више од 10 тона експлозива. Најјаче бомбардовање су претрпјели тадашње Српско Сарајево, Вогошћа, Хаџићи, складишта наоружања и муниције у Жуновници и у Јахоринском потоку, положаји Војске Републике Српске на Гаврића брду. Исто тако, гађани су центри везе на Јахорини, Козари, Озрену, касарне на Калиновику и Хан Пјеску. На овим просторима је у периоду од 1995. године до 2000. године дошло до великог пораста малигних обољења. УН Програм за заштиту животне средине је 2003. године објавио извјештај „Осиромашени уранијум БиХ, постконфликтна процјена животне средине“ којим је потврђено присуство муниције са осиромашеним уранијумом на три локације: Технички-ремонтни завод Хаџићи, касарна Жуновница и складиште артиљерског оружја Хан Пјесак. Повод за најмасовнију војну операцију у Европи од Другог свјетског рата била је експлозија на малој тржници „Маркале“ у центру Сарајева, која се догодила 28. августа 1995. године, када је смртно страдало 37 лица (Кларк, Џервези, Флаундерс и др., 2000: 63-64). За напад на Маркале НАТО је одмах оптужио Војску Републике Српске, иако се војни и политички врх Српске оградиле од овога напада, истичући могућност да је ријеч о инсценираном догађају, те захтијевао формирање мјешовите истражне комисије коју би чинили представници УНПРОФОР-а, српске и муслиманске стране, ради утврђивања истине, што је командант Главног штаба Војске Републике Српске, генерал Ратко Младић, у понудио генералу Руперту

⁵ „Податак који је на једном саслушању изнела Славица Јовановић, директорка Дома здравља у Братунцу јесте да је, отприлике, око четири пута више обољења код људи који су дошли из Хаџића, него код оних из Братунца“. Новине у електронском издању *Vesti online*, текст Осиромашени уранијум, тихи убица у БиХ, преузето са <http://www.vesti-online.com> 07.09.2013.

⁶ На округлом столу у Источном Сарајеву одржано је предавање на тему „Бомбардовање положаја ВРС са осиромашеним уранијом од стране НАТО снага“.

Смиту, команданту УНПРОФОР-а.⁷ Међутим, до заједничке истраге није дошло тако да је 29. августа 1995. године издато наређење за почетак акције. Главни циљ, поред пружања помоћи муслиманско-хрватској војсци и заузимања оних подручија које током претходних година нису успјели заузети, био је да се обезбиједи доминација САД-а на простору Балкана. Посљедице бомбардовања по Републику Српску су вишеструке, уништавање војно-цивилних објеката, радио-веза, немјерљива предност муслиманско- хрватских јединица, а највећа посљедица био је губитак људских живота. Коришћење муниције са осиромашеним уранијом донијело је дугорочне посљедице по здравље људи и животну средину.

Државна регулаторна агенција за радијацијску и нуклеарну безбједност БиХ надлежна је за уклањање муниције са осиромашеним уранијумом,⁸ али она уједно врши регулаторну контролу безбједности извора зрачења, безбједности радиоактивног отпада и безбједности

⁷ НАТО против Срба- Ритам злочина, НИШП „Ослобођење“, Сарајево – Илица, октобар 1995, стр. 11.

⁸ Директор Регулаторне агенције за радијацијску и нуклеарну безбједност БиХ Емир Диздаревић потврдио је Срби да је адекватно збринуто неколико остатака муниције од осиромашеног уранијума, пронађених у мјесту Гривићи, изнад Техничко-ремонтног завода у Хаџићима. Диздаревић је напоменуо да је Регулаторну агенцију за радијацијску и нуклеарну безбједност БиХ контактирала компанија која је деминирала терен на локалитету изнад Техничко-ремонтног завода у Хаџићима због сумњи да су пронађени фрагменти муниције од осиромашеног уранијума. „Инспектор за радијацијску и нуклеарну безбједност БиХ, у пратњи експерта техничког сервиса, изашао је на терен и дао инструкције запосленима који раде на деминирању овог терена како да се понашају у случају да посумњају да је ријеч о остацима муниције од осиромашеног уранијума,“ појаснио је Диздаревић. Он је рекао да је један мјерни инструмент Регулаторне агенције за радијацијску и нуклеарну безбједност БиХ дат на реверс и показано је одговорном лицу како се користи. Диздаревић је додао да је неколико пронађених ситних фрагмената са околном земљом смјештено у пластично буре, те да је ријеч о укупно око два килограма земље са неколико ситних фрагмената, што је адекватно збринуто. Када је ријеч о остацима муниције са осиромашеним уранијумом, он је указао на анализа коју је урадио УН Програм очувања животне средине 2003. године у којој се, између осталог, наводи да је после седам година око 25 одсто пенетратора који су продри у земљу кородирало и нестало. „Анализа каже да се за 25 до 35 година очекује да сви метални пенетратори од осиромашеног уранијума искородирају и нестану“, напоменуо је Диздаревић. Приликом бомбардовања положаја Војске Републике Српске током конфлитка у БиХ, авиони НАТО су користили муницију са осиромашеним уранијумом. www.srna.rs, објављено 27.05.2013. као текст под насловом Збринуте остаци муниције са осиромашеним уранијумом, преузето 29.10.2013.

транспорта. Ако бисмо прихватили одређење еколошке безбједности „као стање – достигнути ниво заштићености еколошких вредности унутра друштвене заједнице у односу на спољне и унутрашње изворе и облике угрожавања у оквиру модела интегралне (националне) безбједности на ком је заснован систем интегралне безбједности“ (Тодоровић, 2007: 47-48), агенција би имала запажено мјесто у систему безбједности БиХ.

Државна регулаторна агенција за радијацијску и нуклеарну безбједност БиХ је самостална управна организација која извршава своја овлашћења под непосредним надзором Савјета министара Босне и Херцеговине. Надлежности Агенције прописане су чланом 8 Закона о радијационој и нуклеарној безбједности⁹ у Босни и Херцеговини по којима Агенција има овлашћења да:

- дефинише политику у области радијационе и нуклеарне безбједности, принципе безбједности и одговарајуће критеријуме као базу за своје регулаторне акције;
- припрема и доноси прописе и упутства на којима се заснивају њене регулаторне акције;
- дефинише експозиције зрачењу које се искључују из оквира прописа на основу тога што не подлијежу регулаторној контроли;
- установљава и имплементира поступке за нотификацију, ауторизацију, инспекцију и присилно спровођење регулаторних захтјева;
- захтијева да сваки оператер спроводи процјену безбједности;
- улази у свако доба у простор или објекат ради обављања државне инспекције безбједности извора зрачења.¹⁰

⁹ Службени гласник БиХ, број 88/07.

¹⁰ Остале надлежности Регулаторне агенције су: издаје, допуњава, суспендује или одузима и поставља услове ауторизације за увоз, извоз, производњу, набавку, пријем, посједовање, складиштење, коришћење, провоз, транспорт, одржавање, рециклажу и коначно одлагање, као и сваку другу активност у вези са изворима јонизујућег зрачења; издаје, допуњава, суспендује или одузима одобрење техничким сервисима за заштиту од зрачења; утврђује искључења и изузећа у вези са посједовањем и коришћењем извора зрачења и о томе издаје одговарајући документ; предузима одговарајуће мјере у случају радиолошког ванредног догађаја и нуклеарног удеса; успоставља и одржава Државни регистар извора јонизујућег зрачења и лица изложених јонизујућем зрачењу, као и издатих дозвола; сарађује са другим тијелима управе и другим институцијама у односу на садржај рада Агенције; установљава одговарајуће методе ширења јавних информација о питањима јонизујућег зрачења; утврђује предлог износа такси за издавање ауторизације, односно одобрења, те се стара о наплати таксе; сарађује са другим државама, Међународном агенцијом за атомску енергију (ИАЕА) и другим релевантним међународним организацијама; државни је партнер Међународној агенцији за атомску енергију; заступа Босну и Херцеговину на међународном нивоу о питањима из области радијационе и нуклеарне безбједности; предузима потребне мјере за безбједност радиоактивних и нуклеарних материјала, у сарадњи са релевантним државним агенцијама, и да тражи од других надлежних органа да врше праћење унутар државе и на потребним контролним мјестима, с циљем откривања

Поред низа надлежности које посједује Државна регулаторна агенција за радијацијску и нуклеарну безбједност БиХ, она организује скупове, округле столове, конференције, предавања са циљем подизања свијести и нивоа нуклеарне и радијацијске безбједности БиХ. На примјер, једнодневни семинар за високе функционере БиХ, Републике Српске и Брчко Дистрикта о значају нуклеарне безбједности. Циљ семинара је био да се високи функционери БиХ упознају са значајем нуклеарне безбједности, нуклеарном културом, те откривањем и складиштењем нуклеарног и радиоактивног материјала ван контроле. Семинар је одржан у сарадњи између Државне регулаторне агенције за радијацију и нуклеарну безбједност, Међународне агенције за атомску енергију и Заједничком комисијом за одбрану и заштиту Парламентарне скупштине БиХ. Пројекти техничке сарадње коју је објавила Међународна агенција за атомску енергију од 2020-2021.године. Одржан округли сто на тему тренутне активности Европске уније, Међународне агенције за атомску енергију и Државне регулаторне агенција за радијацију и нуклеарну безбједност везано за јонизујуће зрачење и нуклеарна технологија у мирнодопске сврхе, са представљањем базе података и е-учење платформе.

У складу са Законом о министарствима и другим тијелима управе БиХ¹¹, Министарство вањске трговине и економских односа је надлежно за питања заштите животне средине, развоја и кориштења природних ресурса на државном нивоу. У оквиру Министарства као организациони дио постоји Одсјек за заштиту околине .

Задачи овог одсјека су:

- да сарађује са институцијама БиХ и ентитета;
- да прави динамику доношења аката из области и о томе обезбјеђује одговарајуће закључке и препоруке;
- да обезбјеђује првоћење одлука Вијећа министара БиХ, Парламента БиХ и других тијела за чије је извршење задужен одсјек;
- да учествује у изради законских и подзаконских аката из надлежности заштите околине;
- да сарађује са међународним организацијама и институцијама

извора који нису под регулаторном контролом; да буде спремна да помаже у хитним ситуацијама и реагује у складу са државним акционим планом у хитним ситуацијама; утврђује званичне аранжмане са другим релевантним агенцијама укљученим у регулаторни процес; даје мишљења и препоруке за приступање међународним конвенцијама, као и препоруке за усвајање других међународних докумената у области радијационе и нуклеарне безбједности; спроводи обавезе које је Босна и Херцеговина преузела према међународним конвенцијама и билатералним споразумима, а односе се на радијациону и нуклеарну безбједност и примјену мјера заштите у сврху неширења нуклеарног оружја. <http://www.darns.gov.ba/sr/LegislationAndDocuments/NoviPravilnici> 29.10.2013.

¹¹ Сл. Гласник БиХ, бр. 5/03

у БиХ и иностранству у склопу надлежности Министарства у области заштите околине, а посебно у провођењу међународних обавеза Босне и Херцеговине;

- праћење и координација припреме за закључивање и имплементацију међународних споразума из области заштите околине којима приступа Босна и Херцеговина;
- координација активности у припреми, предлагању и провођењу закона, подзаконских и других прописа из области унапређења и заштите околине из надлежности Министарства;
- координација и стручна експертиза припреме, евалуације и имплементације пројеката из области заштите околине у сарадњи с међународним организацијама, програмима и фондовима;
- координација сарадње с институционалним структурама у БиХ, ентитетима и Дистрикту Брчко надлежним за проблематику околине и имплементацију међународних програма и пројеката у БиХ;
- координација сарадње са невладиним организацијама и привредним субјектима у БиХ у креирању и провођењу околнске политике и мјера за унапређење и заштиту околине.¹²

Устав БиХ не наводи експлицитно права на животну средину и приступ информацијама о животној средини, као што је то био случај са уставом бивше СФР Југославије. У Републици Српској, право на здраву животну средину је укључено у Устав који је усвојен 1994. године. У складу са Уставом БиХ, животна средина је у надлежности ентитета. У оба ентитета постоји по једно министарство надлежно за животну средину: у ФБИХ то је Федерално министарство околиша и туризма, а у Републици Српској Министарство за просторно уређење, грађевинарство и екологију, док је у Брчко Дистрикту БиХ ова област у надлежности Одјељења за просторно планирање и имовинско-правне послове. У ФБИХ такође постоји по једно министарство за животну средину у сваком од десет кантона, а Федерација и кантони су заједнички одговорни за животну средину.¹³

Сходно наведеном, законодавни оквир, када је ријеч о БиХ познаје једино Закон о заштити и добробити животиња, усвојен 26. 02. 2009. године. Сасвим другачија ситуација је када су у питању ентитети. У Републици Српској на снази је више закона који регулишу област заштите животне средине:

¹² http://www.mvteo.gov.ba/org_struktura/sektor_prirodni_resursi/odjel_zastita_okolisa/0_nama, 29.10.2013.

¹³ http://www.mvteo.gov.ba/org_struktura/sektor_prirodni_resursi/odjel_zastita_okolisa/Zakoni_i_propisi 29.10.2013.

- Закон о уређењу простора и грађењу¹⁴
- Закон о спровођењу Одлука Комисије за заштиту националних споменика¹⁵
- Закон о измјенама и допунама Закона о приватизацији пословних зграда, пословних просторија и гаража¹⁶
- Закон о националним парковима¹⁷
- Закон о управљању отпадом¹⁸
- Закон о заштити природе¹⁹
- Закон о приватизацији пословних зграда, пословних просторија и гаража²⁰
- Закон о измјенама и допунама Закона о заштити природе²¹
- Закон о измјенама и допунама Закона о управљању отпадом²²
- Закон о грађевинским производима²³

Као организацијска јединица Министарство за просторно уређење, грађевинарство и екологију Републике Српске постоји Ресор за заштиту животне средине, којим руководи помоћник министра. У оквиру Ресора за заштиту животне средине обављају се послови који за циљ имају заштите и унапређења животне средине, истраживање, планирање и управљање кроз мјере заштите животне средине, заштита природних ресурса, те природног и културног наслеђа. У надлежности ресора је учешће у изради и реализацији програмских аката на домаћем и међународном нивоу из области заштите животне средине, остваривање и координација стручне сарадње и размјена искустава са међународним и домаћим органима и организацијама и невладиним организацијама у области заштите животне средине, учешће у реализацији пројеката финансираних од стране међународних финансијских организација у области заштите животне средине, израда законских и подзаконских аката из области заштите животне средине и остали послови утврђени законом.²⁴

¹⁴ Сл.гласник РС, бр.40/13.

¹⁵ Сл.гласник РС, бр. 9/02.

¹⁶ Сл. гласник РС, бр.71/10.

¹⁷ Сл. гласник РС, бр.75/10.

¹⁸ Службени гласник Републике Српске, бр. 53/02.

¹⁹ Службени гласник Републике Српске, бр. 50/02.

²⁰ Службени гласник Републике Српске, бр. 98/04.

²¹ Службени гласник Републике Српске, бр. 34/08.

²² Службени гласник Републике Српске, бр.: 65/ 08.

²³ Службени гласник Републике Српске, бр. 5/12.

²⁴ <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/OM/sektori/Pages/Splash.aspx>, 29.10.2013.

Пројекти Министарства како би се заштитила екологија Републике Српске су:

- Пројекат за управљање чврстим отпадом,
- ИПА-2010 рехабилитација и управљање депоније у Рамићима,
- Пројекат „Енергетска ефикасност у БиХ“,
- Регионални пројекат о енергетској ефикасности,
- ГИЗ Пројекат ЕЕ.

Као посебне управне организације у ентитетима дјелују Фонд за заштиту животне средине и енергетску ефикасност Републике Српске и Фонд за заштиту околиша Федерације Босне и Херцеговине. Рад Фонда за заштиту животне средине и енергетску ефикасност Републике Српске дефинисан је Законом о Фонду и финансирању заштите животне средине Републике Српске који је усвојен 3. 11. 2011. године од стране Народне скупштине Републике Српске. Фонд је основан као правно лице са јавним овлашћењима, чија су права, обавезе и одговорности утврђене Законом о Фонду и финансирању заштите животне средине Републике Српске²⁵, Статутом Фонда и другим прописима. Оснивач Фонда је Република Српска, оснивачка права и дужности у име Републике врши Влада Републике Српске, а надзор над радом Фонда врши министарство надлежно за заштиту животне средине.

Дјелатност Фонда обухвата послове у вези са прикупљањем средстава, као и финансирањем припреме, провођења и развоја програма, пројеката и сличних активности у подручју очувања, одрживог коришћења, заштите и унапређивања животне средине, те у области енергетске ефикасности и коришћења обновљивих извора енергије утврђене Законом о Фонду, а нарочито: стручне и друге послове у вези са прибављањем, управљањем и коришћењем средстава Фонда; иницирање, финансирање, посредовање и контролу реализације пројеката из дјелокруга рада Фонда; посредовање у вези са финансирањем заштите животне средине, енергетске ефикасности и обновљивих извора енергије, из средстава међународних организација, финансијских институција и тијела, као и страних правних и физичких лица; континуирано праћење програма, пројеката и осталих активности кроз мјерљиве ефекте заштите животне средине, количину уштеђене енергије и новца, и смањење емисије загађивача; вођење одвојених база података о програмима, пројектима и сличним активностима из подручја заштите животне средине, енергетске ефикасности и обновљивих извора енергије, те о потребним и расположивим финансијским средствима за њихово остваривање; подстицање, успостављање и остваривање сарадње са међународним и домаћим финансијским институцијама

²⁵ Службени гласник Републике Српске, број 117/11.

и другим правним и физичким лицима ради финансирања заштите животне средине, енергетске ефикасности, као и обновљивих извора енергије у складу са интересима заштите животне средине Републике, стратешким документима, акционим и санационим плановима и другим плановима и програмима, као и закљученим међународним уговорима за намјене утврђене овим законом; обављање других послова који су у вези са подстицањем и финансирањем заштите животне средине, енергетске ефикасности и обновљивих извора енергије, утврђених прописима којима се регулише ова област.²⁶

Закон о енергетској ефикасности²⁷ садржи неколико одредаба које су важне за сагледавање начина креирања јавне политике у овој области. Тако се наводи да је циљ закона да се примјеном политике и мјера за побољшање енергетске ефикасности у финалној потрошњи оствари одрживи енергетски развој кроз: смањење негативних утицаја на животну средину; повећање сигурности снабдијевања енергијом; задовољење енергетских потреба свих потрошача; смањење емисије гасова који изазивају ефекат стаклене баште (енгл. Greenhouse Gases – GHG); подстицање одговорног понашања према енергији; смањење експлоатације фосилних горива; рационализацију потрошње енергије; повећање конкурентности домаће привреде; елиминисање енергетског сиромаштва; испуњавање обавеза из међународних уговора, споразума и конвенција (члан 3 Закона).

Уједно, наглашава се да се политика енергетске ефикасности утврђује Стратегијом развоја енергетике Републике Српске. У циљу спровођења политике енергетске ефикасности Влада Републике Српске доноси Акциони план енергетске ефикасности. Исто тако, јединица локалне самоуправе која има више од 20.000 становника дужна је донијети свој акциони план енергетске ефикасности, који је усклађен са Акционим планом (члан 5 Закона).

Фонд за заштиту околиша ФБиХ је јавна установа у својству правног лица с правима, обавезама и одговорностима утврђеним Законом о Фонду и Статутом Фонда. Сједиште Фонда је у Сарајеву. Фонд за заштиту околиша ФБиХ је основан Законом о Фонду за заштиту околиша број: 01-337/03 од 8. јула 2003. године²⁸. Према Закону о Фонду за заштиту околиша ФБиХ, Фонд обухвата дјелатности у вези са прикупљањем средстава, потицањем и финансирањем припреме, provedбе и развоја програма, пројеката и сличних активности у подручју очувања, одрживог кориштења, заштите и унапређивања стања околиша и кориштења обновљивих извора енергије. Фондом управља Управни одбор (7

²⁶ <http://www.ekofondrs.org/ofondu/ofondudjelatnost.html>, 29.10.2013.

²⁷ Службени гласник Републике Српске, број 59/13.

²⁸ Службене новине Федерације БиХ, бр. 33/03.

чланова), а контролу рада Фонда врши Надзорни одбор (3 члана). Предсједавајуће и чланове оба органа именује Влада Федерације БиХ, на приједлог Федералног министарства околиша и туризма. Управни надзор, надзор над законитошћу рада и општих аката Фонда обавља Федерално министарство околиша и туризма.

Правни оквир за рад Фонда чини:

- Закон о заштити околиша;²⁹
- Закон о измјенама и допунама Закона о заштити околиша;³⁰
- Закон о водама;³¹
- Закон о заштити природе;³²
- Закон о управљању отпадом;³³
- Закон о измјенама и допунама Закона о управљању отпадом;³⁴
- Закон о заштити зрака;³⁵
- Закон о измјенама и допунама Закона о заштити зрака.³⁶

Као што смо већ констатовали, сектор еколошке безбједности, једнако као и сектор енергетске безбједности у БиХ је, сходно уставним одредбама проистеклим из Дејтонског мировног споразума, у потпуној надлежности ентитета. На нивоу БиХ постоје тијела са одређеним, веома slabим надлежностима. Тако су и актери јавних политика у поменутиим секторима на нивоу ентитета, гдје се одвијају и све фазе креирања јавних политика.

Уједно, један од разлога је и тешко финансијско стање у којем се налази становништво, приморано да преживљава. Наравно, ове разлоге не можемо прихватити као оправдане. Сматра се да се свакодневно наносе огромне штете шумама, цијени се да су у милионским износима, што утиче и на финансијску моћ државних шумских газдинстава. У БиХ постоји велики хидро-потенцијал, држава располаже великим бројем ријека, извора, језера, која, нажалост, стоје недовољно искоришћена, и сваки дан се више угрожавају. Данас све више имамо ријеке које су опасне за становништво због загађености, отпадних вода, недоличног понашања становништва, вјештачког угрожавања корита ријека што проузрокује и саме поплаве. Када се о БиХ говори у међународним оквирима често се наглашава да је БиХ „енергетски Елдорадо“ и да је низ земаља са мањим

²⁹ Службене новине ФБиХ, број: 33/03.

³⁰ Службене новине ФБиХ, број: 39/09.

³¹ Службене новине ФБиХ, број: 70/06.

³² Службене новине ФБиХ, број: 66/13.

³³ Службене новине ФБиХ, број: 33/03.

³⁴ Службене новине ФБиХ, број: 72/09.

³⁵ Службене новине ФБиХ, број: 33/03.

³⁶ Службене новине ФБиХ, број: 4/10.

енергетским потенцијалом више искористило своје могућности у том погледу. Одређена истраживања су показала да је само 30 посто водених потенцијала БиХ искоришћено у енергетском смислу. Загађеност ваздуха је један од горућих проблема БиХ, који је, нажалост, слабо примијеђен и не третира се на адекватан начин. Истраживања показују и да БиХ у Европи предњачи по смртности становништва услјед загађености ваздуха, а ова земља је по смртности становништва због аеро-загађења друга у свијету, одмах иза Сјеверне Кореје. Урађено је истраживање које је доказало да на узорку од 100.000, у Њемачкој премине 32 становника због загађености ваздуха, а у БиХ 206 становника. То нам говори да у БиХ годишње око 8.000 становника умре због посљедица загађености ваздуха, што је изузетно забрињавајуће и представља још један доказ да се том проблему у БиХ не приступа одговорно. „Све загађене термоелектране Европе се налазе у овој регији“³⁷ и сматра се да је алармантно стање на подручју града Тузле и Лукавца, због термоелектране Тузла и других фабрика.³⁸ Сматра се да су земље Балкана највећи „извозници“ ситних честица ПМ_{2,5} у атмосферу те је концентрација ових честица у балканским земљама и до десет пута већа од дозвољене. Како би се ријешило овај проблем, неопходна је сарадња свих земаља у региону на овом пољу, уградња заштитних филтера, затварање одређених термоелектрана, бољи надзор и адекватно праћење квалитета ваздуха. Данас је један од горућих проблема са којим се сусрела БиХ по питању еколошке безбједности случај „Трговске горе“. Покушај хрватских власти да на подручју Трговске горе одложе радиоактивни нукларни отпад изазвао је велике реакције, како код локалног становништва, тако и код државних званичника. Одлагање отпада на овом простору угрозило би око 200 000 становника, ријеку Уну и друга природна богатства. Босна и Херцеговина је заузела јединствен став да ни по коју цијену не треба дозволити изградњу одлагалишта отпада на том подручју. Министар за просторно уређење, грађевинарство и екологију Републике Српске, Сребренка Голић, изјавила је сљедеће: „Ми нећемо одустати. Ја ћу заједно са свим становницима општина уз ријеку Уну бити до посљедњег момента и борити се свим правним средствима да одлагалиште не буде ту изграђено“³⁹. Надамо се да ће проблем нуклеарног

³⁷ Рекла је Влатка Матковић Пуљић, савјетница за здравље и енергију за регију Балкан, из Алијансе за здравље и животну средину ХЕАЛ. www.blic.rs, објављено 4.03.2018. као текст под насловом „БиХ прва у Европи по броју смртних случајева због загађености ваздуха“, преузето 28. 08. 2019.

³⁸ Исто.

³⁹ Рекла је Сребренка Голић, Министар за просторно уређење, грађевинарство и екологију Републике Српске. www.rtrs.tv, објављено 19.03.2018. као текст под насловом „Смјелим дипломатским искоракот спријечити изградњу одлагалишта“, преузето 28. 08. 2019.

одлагалишта бити ријешен повољно по становништво БиХ. Поред овог, и горе наведених проблема, БиХ се сусреће и са низом других проблема по питању еколошке безбједности и очувања животне средине. Како бисмо могли очувати животну средину, то јесте саму еколошку безбједност, потребно је уложити више труда, рада, заједништва, повећати свијест код становништва о значају ових проблема. Без наглашене политичке воље и регионалне сарадње ови проблеми се неће ријешити.

ЗАКЉУЧАК

Босна и Херцеговина је сложена државна заједница у којој постоји велики број државних и недржавних организација и фондова који су задужени за еколошку безбједност и очување животне средине. Међутим, на нивоу БиХ постоји веома слаба сарадња између ових институција, што проузрокује проблеме у очувању и напретку еколошке безбједности. О томе какво је стање у БиХ на пољу еколошке безбједности говори сљедећи податак: Босна и Херцеговина је 2003. године потписала такозвани Протокол о регистру загађивача и дometу загађења. На међународном нивоу се обавезала да ће информисати становништво о штетним супстанцама и количини супстанци које испуштају предузећа. Међутим, ни послје 16 година Босна и Херцеговина није ратификовала споразум и немају информације ко и колико загађује ваздух. Европска унија је 2009. године уложила око 1,2 милиона евра да се коначно регистар објави, али то још није урађено. Земља као што је Босна и Херцеговина има велики природни потенцијал, међутим, без адекватних програма и планова можемо рећи да данас све више постајемо еколошки угрожени. Заштита животне средине није питање појединца него читаве државе, владиних, невладиних организација које треба да повећањем свијести и заједничким напорима очувају и унаприједи природне и друге потенцијале Босне и Херцеговине. Један од главних носилаца угрожавања и пријетња еколошкој безбједности и животној средини јесте човјек. Босна и Херцеговина је идеалан примјер тога како се човјек нехумано и рушилачки односи према еколошкој безбједности. Непланска сјеча шума која је данас у огромној мјери заступљена проузрокује велике проблеме како шумарству тако и грађанима. Због таквог односа према шумама све чешће се дешавају клизишта, ерозије, бујице – угрожена је сама производња кисеоника. Овакво стање у шумама на простору БиХ приписује се лошем закону, примјени закона, недовољном чувању шума од стране надлежних институција, корупцији. Међутим, главни проблеми у овом сектору безбједности у БиХ су, као и иначе, неодговорне политике и подвојено друштво, што је реалност у БиХ. То се одражава чак и према

Ђеранић П., Башкало Д. (2019). Еколошка безбједност Босне и Херцеговине, *Безбједност, полиција, грађани*, 15(2), 25–45.

пријетњама које се тичу свих, као што је однос према употреби муниције са осиромашеним уранијумом, коју је НАТО користио у протеклом рату у БиХ. Дугорочне посљедице по здравље становништва пренебрегнуте су и од институција овлашћених за проучавање радијацијске и нуклеарне безбједности БиХ.

ЛИТЕРАТУРА

- Андески, М.: Екологија и одрживи развој, ЦЕКОМ, Нови Сад, 2006.
- Бошковић, М.: Изазови индустријског друштва: нове технологије и еколошка безбедност, Факултет безбедности, Београд, 2010.
- Вилијамс, П. Д.: Увод у студије безбедности, Службени гласник – Факултет безбедности, Београд, 2012.
- Димитријевић, Д.: Трендови еколошке безбедности у XXI веку, Факултет безбедности, Београд, 2010.
- Ејдус, Ф.: Међународна безбедност: теорије, сектори, нивои, Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2012.
- Кисинџер, Х; Дипломатија I, Верзал прес, Београд 1999.
- Кларк, Р., Џервези, Ш., Флаундерс, С. и др., НАТО на Балкану: гласови отпора, Јумедиа Монт д.о.о. и Војноиздавачки завод, Подгорица-Београд, 2000.
- Љуштина, А.: Еколошки деликти и полиција, Задужбина Андрејевић, Београд, 2010.
- Мијалковић, С.: Национална безбедност, Криминалистичко – полицијска академија, Београд, 2011.
- НАТО против Срба- Ритам злочина, НИШП „Ослобођење“, Сарајево – Илиџа, октобар 1995.
- Недовић, Б.: Екологија животне средине, Универзитетска књига, Бања Лука, 1999.
- Слијепчевић, Ђ., Марковић, Д., Илић, Б., Ристић, Ж.: Екологија и економија, Универзитет у Бања Луци, Економски факултет, Бања Лука, 2013.
- Тодоровић, З.: Конвенционални субјекти безбедности и еколошка сигурност, докторска дисертација одбрањена на Факултету безбедности Универзитета у Београду 2007.
- Collins, A. : Сувремене сигурносне студије, текст аутора Barnett, J.: Еколошка безбедност, Политичка култура, Загреб, 2010.
- Цветковић Н., В.: Ризик, моћ, заштита: Увођење у науку безбедности, Јавно предузеће Службени гласник и Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2010.

ECOLOGICAL SECURITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Predrag Ceranic, PhD*
Dusko Baskalo**

Abstract: Ecological security is derived from the term “ecology”, and this term, although partly determined by the fundamental meaning of ecology as an environmental science, refers primarily to the security context. Closely linked to energy security, ecological security is studied as the achieved level of protection of the ecological values of society. This young scientific discipline deals with the invisible forms of danger which can have long-term effects on human health, such as the use of depleted uranium ammunition during the Bosnian war and the war in Kosovo. This context is indispensable regarding Bosnia and Herzegovina, but it is certainly not the only one. This country has an orderly but insufficiently functional legal framework for the development of ecological security. The laws themselves do not mean much if there is no political will to implement them.

Keywords: ecology, ecological security, ecological threats, ecoterrorism, depleted uranium, nuclear security.

* Faculty of Security Studies, University of Banja Luka,
email: predrag.ceranic@fbn.unibl.org

** Faculty of Security Studies, University of Banja Luka,
email: dusko.baskalo@student.fbn.unibl.org

Рад за примљен: 1.11. 2019. године

Рад прихваћен: 9. 12. 2019. године

АКТУЕЛНО СТАЊЕ КОРУПЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И КОРУПЦИЈА У ПРИВРЕДИ

Доц. др Станимир Ђукић*

Доц. др Стево Иветић**

Доц. др Гордана Мрдак***

Апстракт: Корупција представља не само веома озбиљан, већ и недовољно видљив и непотпуно истражен друштвени проблем. За њено ефикасно спречавање су од непроцењиве вредности поуздана сазнања о њеним обележјима, као и о ставовима стручњака о могућностима и путевима развијања одговарајућих механизма и мера супротстављања. У раду су обрађени поједини аспекти проблема корупције и актуелног стања корупције у Републици Србији. Посебно је апострофиран проблем корупције у привреди, као један од најопаснијих и најштетнијих облика те негативне друштвене појаве. Такође, обрађени су одређени појавни облици корупције у појединим гранама привреде и разматрани најважнији аспекти борбе против корупције у Републици Србији у складу са одредбама Националне стратегије за борбу против корупције и Акционог плана за примену Националне стратегије за борбу против корупције. Најзад, дат је и кратак осврт на законодавни оквир и активности и резултате које је полиција постигла у борби против корупције. Корупција као тешки облик криминалног деловања не може се у потпуности искоренити. Међутим, одређеним

* Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, имејл: stanimirdj@hotmail.com

** Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, имејл: stevoivetic@gmail.com

*** Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, имејл: gordanamrdak@gmail.com

облицима борбе против корупције, она се мора свести на нижи, подношљивији ниво, са крајњим циљем да се адекватним средствима ефикасно сузбије и ако је то могуће да се искорени у оним областима у којима причињава највећу штету. Штетност корупције се огледа пре свега у њеном погубном деловању на најважније друштвене вредности и добра: демократске институције и тржишну економију.

Кључне речи: корупција, криминал, национална стратегија, акциони план, привреда, превенција, борба против корупције.

УВОД

Приликом доношења Одлуке о утврђивању Националне стратегије за борбу против корупције, Народна скупштина Републике Србије изразила је своју увереност у значај развоја демократских институција, поштовања владавине права и пуног поштовања људских права и права мањина, као и свест о опасности корупције по привредни развој и друштвени морал. Управо истицање опасности по привредни развој указује колико је корупција погубна по једну од највећих друштвених вредности - националну тржишну економију. На жалост, у Републици Србији ставови јавности о корупцији се не поклапају са законским дефиницијама, што је један од кључних разлога да борба против корупције још увек не постиже значајније резултате. Законодавац мора брже да реагује на негативне појаве у реалном животу и да изнађе законска решења која су примерена потреби савременог друштва да се одлучно, ефикасно и ефективно обрачуна са корупцијом. Борба против корупције захтева доношење и примену законских решења која отклањају узроке и изворе корупције, која сужавају простор за њено одвијање и чине је криминалном делатношћу веома високог ризика по учиниоце. Очигледно је да се у новије време појам корупције код нас дефинише у ширем смислу. Сматрамо да под корупцијом треба подразумевати не само злоупотребе јавних и економских функција и овлашћења од стране службеника запослених у јавном сектору, већ имајући у виду да су у процесу транзиције пренети на приватни сектор одређени послови који су раније били у искључивој надлежности државе, појам корупције треба проширити и на корумптивно понашање у приватном сектору, дакле изван јавних служби или у вези са њима. На овакав начин корупција је дефинисана у Националној стратегији за борбу против корупције Владе Републике Србије.

Овај рад је компонован из два основна дела: први део рада даје одређене кључне теоријске појмове корупције, актуелно стање корупције

у Србији и привреди, као и основне карактеристике и узроке корупције у привреди, док се други део рада бави конкретном анализом појавних облика корупције у појединим привредним гранама, препорукама, мерама и активностима садржаним у стратешким документима Владе Републике Србије и аспекти борбе против корупције у привреди, полазећи од теоријских основа датих у првом делу рада и основних докумената као што су Национална стратегија за борбу против корупције и Акционог плана за примену Националне стратегије. Саставни део рада су конкретне активности и резултати које је полиција постигла у откривању и спречавању корупције у области привреде које се односе на садашње слабости и на потребу свођења корупције на нижи ниво у складу са најновијим теоријским концептима и Акционим планом за борбу против корупције и процесу европских интеграција. Настојаћемо да докажемо каквог су значаја мере и препоруке усмерене на спречавање корупције које се преплићу са мерама репресивног карактера, чији је циљ кривично гоњење и санкционисање корупције, те зашто је неопходно доношење добрих и квалитетних закона који су важни за превенцију корупције, које су негативне последице корупције по развој друштва, блокирање реформи, уништење привреде и друго. Саставни део рада биће и закључци који ће садржати најбитније предлоге за повећање ефикасности на сузбијању корупције у привреди.

ДЕФИНИСАЊЕ ПОЈМА КОРУПЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Бројне су, и мање-више подударне или различите дефиниције корупције, како у теорији, тако и у законодавству, а такође и у пракси примене закона од стране органа откривања и гоњења кривичних дела. Но, каква год да је дефиниција корупције, било да је дефинишемо као корупцију у ужем смислу, односно само као давање и примање мита, било да то чинимо у ширем смислу као сваку користољубиву злоупотребу положаја или овлашћења од стране службеног или одговорног лица којем је поверено вршење тих овлашћења, морамо имати у виду да је корупција пре свега озбиљан криминал, а не само социолошка или криминолошка појава. Стога, практичарима који примењују законе радећи на откривању кривичних дела и њихових извршилаца, дефиниција није од пресудног значаја, јер су у сузбијању корупције ограничени законским одредбама кривичних дела која спадају у област корупције. У борби против корупције, ограничени су не само тим одредбама већ и одредбама других закона који регулишу одређене области у економској и политичкој сфери живота. Сваки појавни облик корупције мора бити законом јасно одређен као тешко кривично дело, које је могуће лако и ефикасно открити и

доказати, што значи да у закону морају постојати решења која обавезују судове да за свако кривично дело из области корупције, у најкраћем року изрекну правоснажну пресуду. Истовремено, неопходно је стварање негативног јавног мњења о корупцији и толерисању корупције.

Народна скупштина Републике Србије донела је Одлуку о утврђивању Националне стратегије за борбу против корупције (Службени гласник РС, број 109/2005). Овај стратешки документ дефинише корупцију као однос који се заснива злоупотребом овлашћења у јавном или приватном сектору у циљу стицања личне користи, или користи за другога. Наведена дефиниција под појмом корупција подразумева не само примање и давање мита већ и сва кривична дела која се врше из користољубља злоупотребом овлашћења. Дакле, појам корупције према овом стратешком документу проширен је и на злоупотребе које се врше у приватном сектору. Сматрамо да под корупцијом треба подразумевати не само злоупотребе јавних и економских функција и овлашћења од стране службеника запослених у јавном сектору, већ, имајући у виду да су у процесу транзиције пренети на приватни сектор (одређени послови који су раније били у искључивој надлежности државе), појам корупције треба проширити и на корумптивно понашање у приватном сектору (Ђокић З., Шћекић А., 2005:259). Корупција је сложен феномен и појава. Реч корупција потиче од латинске речи *corruptio*, што значи поквареност, подмитљивост, распадање, потплаћивање, кривотворење (Вујаклија, 1986). У Великом речнику страних речи и израза корупција је окарактерисана: „Корупција (лат. *corruptio*, према *corrumpere*, а.корумпирати) 1). поткупљивање, подмићивање, потплаћивање, морална исквареност; 2). кварење, труљење, распадање“.

У Конвенцији Уједињених нација против транснационалног криминала стоји следеће: „Корупција означава кривично дело учињено с намером обећања, понуде или давања државном службенику, посредно или непосредно непромерене користи како би предузео неку радњу или се од ње уздржао, а која је део његових јавних овлашћења односно дужности, као и измиривање или прихватање непромерене користи од стране јавног службеника како би предузео радњу или се уздржао од предузимања радње коју је дужан да предузме“¹. Светска банка и њени аутори наводе да је корупција „злоупотреба јавног положаја ради стицања приватне користи“ (Беговић Б., 2002:10).

¹ Корупција и људска права, Магазин о корупцији – ПУЛС, Центар за менаџмент, Београд, децембар 2002–јануар 2003, стр. 3.

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И УЗРОЦИ КОРУПЦИЈЕ У ПРИВРЕДИ

Мере и препоруке садржане у Акционом плану су пре свега превентивног карактера, односно усмерене су на спречавање корупције. Али, ове мере и препоруке се преплићу са мерама репресивног карактера, чији је циљ кривично гоњење и санкционисање корупције. Да би се репресивне мере успешно примениле, предуслов је да корупција буде благовремено откривена, а да би се то остварило она се мора јасно препознати у реалном животу. Стога је потребно познавати следеће основне карактеристике корупције, које нећемо детаљно објашњавати:

* Прикривеност је карактеристика корупције у вези са постојањем јаким мотива да се не сазна за кривично дело из области корупције, нити за учиниоца тог дела, односно да се прикрије злоупотреба овлашћења и прибављање личне користи или користи за другога таквом злоупотребом овлашћења, што је у вези са постојањем свести да се врши недозвољена радња коју друштво санкционише као кривично дело, тако да је у овој области веома изражена тамна бројка криминала;

*Променљивост облика у којима се испољава и њихова прилагодљивост новим условима, што значи да се ради о динамичној појави чији се појавни облици веома брзо прилагођавају датим друштвеним (политичким и економским) условима у којима се корупција одвија;

* Разноликост појавних облика који зависе од области у којој се корупција испољава, погодности које доприносе њеном вршењу, услова у којима се одвија и личних карактеристика учинилаца;

* Распрострањеност и међународни карактер је карактеристика корупције која означава да се она одвија у готово свим областима друштвеног и економског живота и на свим нивоима, при чему границе између држава нису препрека за њено одвијање и ширење;

*Користољубиви мотив је карактеристика која произлази из саме природе корупције, да се прибави незаконита имовинска корист злоупотребом овлашћења;

*Неетичност је карактеристика корупције која се одражава кроз грубо кршење општепризнатих моралних вредности друштва, као што су демократија, поштовање закона, поштовање личности, интегритет, радне вредности, економичност, ефективност и друго.

Корупција и мито, као негативне друштвене појаве, јављају се практично од формирања првих држава и од појаве лица која обављају послове државне власти. Са развојем државе, корупција и мито добијају своје карактеристичне појавне облике за поједина друштва и државе, при чему се ти облици мењају и прилагођавају новим условима, продирући у све поре државне власти. Ова појава угрожава економску,

политичку и друштвену моћ сваке државе, утиче на стварање и развој сиромаштва, али и сиромаштво повратно делује на корупцију, јер у одређеним случајевима сиромаштво може бити узрок вршења корупцијски кривичних дела (Фалаџић А., 2008:66). Корупција је типична реципрочна активност јер се заснива на принципу даш-дам, а делује кроз мрежу односа против којих се потребно борити уз помоћ мреже судова, полиције и невладиних организација. Суштина је у дискрецији, тајности, све се обавља скривено. То је обично игра један на један. Зато се тешко и открива. И још теже доказује. Ризик од откривања је смањен, јер је обостран и делотворан и крајње ефикасан. Резултат корупције је увек изванредан и без резервно сигуран: «Ја теби – ти мени – сад и овде» (Миливојевић З., 2002:11).

Постоји мноштво узрока корупције у привреди, од којих треба посебно истаћи: недовољно изграђен привредни систем, неусклађен са економским законитостима, политичким, правним и другим условима; бирократске злоупотребе дискреционих овлашћења од стране пословодних и управљачких структура; низак ниво свести и стручних знања руководиоца и радника на кључним местима; лоша организација процеса пословања; недостатак личне одговорности; непостојање или лоша организација контроле; затвореност према јавности и нетранспарентност доношења и спровођења одлука; кумулација више неспојивих функција у једној личности и друго.

ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ КОРУПЦИЈЕ У ПОЈЕДИНИМ ПРИВРЕДНИМ ГРАНАМА

Одређени појавни облици корупције присутни су у скоро свим привредним гранама. Корумпирани носиоци јавних и економских овлашћења непрестано их мењају и прилагођавају променама у привредном животу, тражећи начине да искористе недореченост прописа или прешироко дата дискрециона овлашћења и друге слабости система, како би незаконито остварили личну имовинску корист или корист за другог. При томе, не само да користе и злоупотребљавају такве слабости система, него у одређеним случајевима активно учествују у стварању таквих погодности за вршење корупције. Привредне гране у којима је корупција најизражајнија су пре свега трговина (унутрашњи промет роба и услуга, спољнотрговински промет роба и услуга, а у новије време и електронска трговина), производња, грађевинарство, област банкарства и других финансијских токова, а у нераскидивој вези са корупцијом у привреди је корупција у државним органима, а посебно у оним органима који врше контролну функцију. У кратким цртама

навешћемо најчешће појавне облике корупције у свакој од ових области привреде (Ђукић, 2012:38).

Корупција у области промета роба и услуга

Област промета роба и услуга је једна од најугроженијих привредних грана са аспекта корупције. У овој области присутни су многобројни и најразноврснији облици корупције, а узрок за то је веома изражена супротност између закона о тржишној привреди и логике профита по којима се одвија комплетна привредна делатност у овој области и са друге стране бирократских ограничења која су контрадикторна овим принципима. Условна противречност настаје између субјеката који послују по економским тржишним законима и других који путем разних појавних облика корупције настоје да остваре незакониту добит.

Корупција у унутрашњем промету роба и услуга

У унутрашњем промету роба и услуга, карактеристични појавни облици корупције су давање незаконитих провизија, проневере, преваре, утаје пореза и друга пореска кривична дела, извлачење новца из легалних токова и широка лепеза разних злоупотреба службеног положаја. Давањем незаконитих провизија одговорна лица у правним лицима, у циљу стицања личне добити на незаконит начин, односно стицања незаконите добити за друга физичка или правна лица, обећавају, нуде и плаћају провизије које нису ништа друго до мито за обављање пословног односа под повољнијим условима за онога који провизију даје, при чему прималац провизије најчешће на штету своје фирме, односно правног лица у којем је запослен, кроз незакониту провизију стиче имовинску корист.

Проневера је једно од класичних кривичних дела привредног криминала, односно економског и финансијског криминала, како се данас ова област криминала све чешће назива. Суштина проневере је у незаконитом присвајању новца или покретних ствари које су службеном или одговорном лицу, а најчешће рачунопологачу, поверене у вршењу његове службене дужности. У области унутрашњег робног промета често се врше преваре у привредном пословању, које су посебно изражене у привредама које се налазе у процесу транзиције. Један од најчешћих актуелних појавних облика кривичног дела преваре у овој области је оснивање и пословање предузећа – правних лица, без намере да се она баве легалним пословањем, већ да на штету других правних

лица – пословних партнера, одговорна лица (власници и директори) у таквим правним лицима прибављају незакониту корист за себе. Посебно изражен облик корупције у области унутрашњег промета роба и услуга, а уједно и један од најраширенијих облика финансијске недисциплине правних субјеката у Републици Србији, јесте избегавање плаћања дажбина које представљају јавни приход, почев од царина, разних врста пореза, а нарочито акциза и пореза на промет роба и услуга, до разних такси, доприноса и других фискалних обавеза. Неадекватни прописи у овој области, одсуство ефикасне контроле и инструмената наплате, уз раширену корупцију, у значајној мери су допринели масовности ове појаве у последњих петнаест година.

Најкарактеристичнији облик је приказивање лажног промета преко „фантомских предузећа“ на која се преваљују пореске обавезе, а од увођења пореза на додату вредност, фалсификована документација „фантомских предузећа“ често се користи као улазна документација за робу без легалног порекла, дакле за убацавање кријумчарене или робе произведене „на црно“ (без евидентирања у пословним књигама) у легалне токове. Један од актуелних појавних облика корупције у унутрашњем промету роба и услуга, који је у тесној вези са избегавањем плаћања пореза и других дажбина које представљају јавни приход, јесте извлачење готовог новца из легалних токова на основу фалсификоване документације о наводном откупу робе која заиста не постоји и од лица које ту робу никада нису продала правном лицу са чијег се рачуна готов новац извлачи. Тако се кроз лажну пословну документацију приказује непостојећи откуп пољопривредних производа, половне опреме, секундарних сировина итд., а након тога се, уз задржавање одређене провизије, готов новац предаје одговорном лицу из предузећа које је новац уплатило на рачун предузећа са чијег се рачуна новац извлачи. У оваквим незаконитим трансакцијама такође се формира лажна пословна документација по којој се најчешће фактуришу непостојеће услуге као што је истраживање тржишта, закуп пословног простора, изнајмљивање опреме, складиштење робе и др., при чему је битно да су то услуге које су непроверљиве за контролне органе. Парцијалним проверама или контролом пословања код сваког од ових субјеката, немогуће је открити незаконитости у пословању, јер је пословном односу дат привид легалности.

Корупција у спољнотрговинском промету роба и услуга

У области спољнотрговинског промета роба и услуга, најчешћи појавни облици корупције везани су за лажно декларисање робе, закључење штетних уговора, нелојалну конкуренцију и неовлашћено посредовање и заступање.

Лажним декларисањем роба избегавају се у потпуности или делимично дажбине које се плаћају у спољнотрговинском промету (царина, акциза, порез на додату вредност). Роба се лажно декларише на више начина тако што се или наводи друга врста робе на коју се не плаћају наведене дажбине или се плаћају по нижој стопи, или се лажно умањује вредност робе и тиме смањује основица за обрачун наведених дажбина, или се лажно умањује количина робе. Неретко, у овим незаконитим радњама учествују корумпирани државни службеници (цариници, тржишни инспектори, одговорна лица која раде на узорковању робе итд) који примају мито да би у оквиру своје службене дужности извршили радњу коју не би смели да изврше или да не изврше службену радњу коју су били дужни да изврше;

Закључење штетних уговора у области спољнотрговинског промета је један од облика корупције у тој области, који се веома тешко открива и доказује, а њиме се могу причинити огромне штете не само за предузеће на чију штету се такав уговор склапа, већ и за националну економију, што може бити посебно изражено у процесу транзиције;

Нелојална конкуренција врши се у циљу преотимања спољнотрговинских послова другим фирмама. Она је могућа и у области унутрашње трговине, али нелојална конкуренција у спољнотрговинском пословању не наноси штетне последице само привредним субјектима, већ и домаћој економији. Код нелојалне конкуренције, коруптивно понашање састоји се од злоупотребе приликом уговарања спољнотрговинских послова, непоштовања тржишних услова и коришћења начина уговарања који је супротан добрим пословним обичајима, па и законским одредбама;

Неовлашћено посредовање и заступање у пословима спољнотрговинског промета је такође у тесној вези са корупцијом. Према позитивним прописима, којима је регулисана материја спољнотрговинског промета, том делатношћу, као и делатношћу посредовања и заступања у тим пословима, могу да се баве искључиво правна лица која су за ту делатност регистрована, односно која за њено обављање имају потребна одобрења надлежних државних органа.

Корупција у поступку својинске трансформације

Почетак деведесетих година прошлог века означио је и почетак мењања својинских односа над средствима за производњу. Уз друштвену својину, као тада доминантан облик својине и државну својину, почиње оснивање приватних предузећа и предузећа у мешовитој својини. Средином деведесетих почиње процес својинске трансформације, који су пратили недоречени прописи, али и бројне злоупотребе и изигравања прописа који су регулисали материју трансформације друштвене у друге облике својине. Руководећи и други радници у предузећима, најчешће директори, вршили су отуђење пословних просторија и основних средстава по нижим ценама од стварних и тако умањивали вредност имовине предузећа предвиђене за откуп или су на други начин обезвређивали друштвену имовину улазећи у сумњиве аранжмане са приватним предузећима. Такође су непотпуно приказивали имовину, чија се трансформација вршила, или су приликом процене овлашћеном лицу за обављање ових послова подносили фалсификовану документацију о вредности капитала предузећа, стварали фиктивне обавезе друштвеног предузећа пре трансформације, нетачно приказивали књиговодствену вредност основних и обртних средстава и др. Релативно мали број откривених и пријављених кривичних дела у овој области делимично је последица лоше законске регулативе која је практично стимулисала вршење злоупотреба у области трансформације власништва, али и највећим делом последица недовољних активности које су предузете на откривању злоупотреба у овој области.

Злоупотребе у поступку трансформације друштвене у друге облике својине најчешће су вршене прикривањем битних елемената при вршењу процене друштвеног капитала, што је доводило до умањења вредности друштвених средстава у корист деоничара или приватних власника. Провером је било тешко доказати злоупотребе услед недоречености законских решења која су у почетку процеса трансформације непотпуно и непрецизно регулисала питање процене друштвеног капитала. На основу таквих прописа било је тешко преиспитати правилност већ спроведених трансформација, нарочито у периоду високе инфлације. Но својинска трансформација је процес који траје, а време ће показати да ли је у том процесу било и злоупотреба.

Корупција у области индустрије и грађевинарства

Корупција у области индустријске производње и грађевинарства најчешће је везана за незаконитости приликом реализације великих инвестиција. Огромна вредност инвестиционих радова је велико искушење за корумпиране чиновнике, одговорна лица у правним лицима и друга лица да прибаве незакониту имовинску корист. Широка је лепеза злоупотреба у овим областима:

Једна од таквих злоупотреба одвија се приликом спровођења поступака јавних набавки тако што се разним начинима врши фаворизовање одређеног учесника тендера, са којим је унапред, уз одређену новчану или другу надокнаду, договорено да ће баш он добити посао. Корупција се у овим областима, а посебно у грађевинарству, често одвија преко посредника. Тако послове добијају посредници (мешетари, менаџери), дакле лица која корупцијом обезбеђују послове другима, уз провизију у висини договореног процента од вредности посла. Они су ти који проналазе и уговарају послове, обезбеђују потребне дозволе код надлежних органа, а најчешће добијени посао уступају разним подизвођачима.

Често се корупција у овој области врши кроз накнадно уговарање додатних радова, анексе уговора, надуване привремене и окончане ситуације, лажно приказивање увећаних количина материјала од количина које су заиста утрошене, или увећаних цена, или лошијег квалитета од уговореног и уграђеног. Такође су присутни разни облици корупције и злоупотреба у раду надзорних органа, вештака, инспекцијских органа.

Корупција у области банкарског пословања, девизног пословања, располагања готовим новцем и кредитној политици

Осим у области унутрашњег робног промета, велике злоупотребе и преваре, као најкарактеристичнији облици корупције, догодили су се и у областима банкарског пословања и пословања других финансијских организација. Највеће финансијске преваре у Републици Србији одиграле су се почетком деведесетих година прошлог века, када су десетине хиљада штедиша сумњивих банака и штедионица остали без својих штедних улога. При томе, постојала је јака коруптивна спрега власника таквих банака и штедионица са врхом актуелне власти, на шта указују чињенице да су ове банке и штедионице добиле сва потребна одобрења, гаранције и дозволе за рад, да њихово пословање није контролисано и

друго. Највеће финансијски штетне последице по грађане Србије везане су за злоупотребе такозване старе девизне штедње, за коју је гарантовала Народна банка. Овај новац је у дужем временском периоду извучен из банака на разне начине, под видом легалних банкарских послова, који су имали погубне ефекте по штедише. Велика финансијска средства прикупљена кроз Зајам за препород Србије такође су злоупотребљена, тако што су средства тог кредита дата привилегованим корисницима и утрошена у највећем броју случајева потпуно ненаменски. Обвезнице овог зајма потпуно су обезвређене, тако да уложена средства нису враћена даваоцима зајма.

Једна од области у којој се у последњих неколико година у великој мери избегавало плаћање пореза је организовање игара на срећу. Такође је избегавано обрачунавање и плаћање пореза на добитке од игара на срећу – погађање спортских резултата. Многе од наведених превара није било могуће благовремено разоткрити и кривично процесуирати због заштите коју су учиниоци имали од највиших органа власти, а она се заснивала на корупцији. Ова заштита се често огледала у непримењивању закона од стране надлежних јавних тужилаштава и судова (образлагано аргументима да се ради о грађанско-правним уговорним односима а не о кривичним делима). У периоду од почетка деведесетих година па све до 2001. године, банке су постале и биле отуђени центри финансијске моћи преко којих су вршене многе незаконите радње. Корупција у банкарском пословању најчешће је вршена код одобравања наменских кредита, као и у погледу ненаменског трошења одобрених кредита.

ПРЕПОРУКЕ, МЕРЕ И АКТИВНОСТИ САДРЖАНЕ У СТРАТЕШКИМ ДОКУМЕНТИМА ВЛАДЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Одлуком о утврђивању Националне стратегије за борбу против корупције обавезује се Влада Републике Србије: да донесе Акциони план за примену Националне стратегије за борбу против корупције; да обезбеди средства за спровођење Акционог плана за примену Националне стратегије за борбу против корупције; да обезбеди доношење секторских акционих планова за борбу против корупције и да предложи доношење закона о самосталном и независном антикорупцијском телу. Овом Одлуком обавезују се и сви државни органи предвиђени Националном стратегијом за борбу против корупције да непосредно сарађују у разradi ове стратегије, изради и спровођењу Акционог плана, као и секторских акционих планова за борбу против корупције. Такође се обавезује самостално и независно антикорупцијско тело да обавештава Народну скупштину Републике Србије о спровођењу ове Одлуке, најмање једном

годишње. Приликом доношења наведене Одлуке, Народна скупштина Републике Србије узела је као полазну основу „Свеобухватну политику Европске уније за борбу против корупције“ и имала је у виду „Десет принципа за унапређење борбе против корупције земаља које приступају Европској унији, земаља кандидата и осталих трећих земаља“, при чему је пошла од опредељења израженог у „Резолуцији о придруживању Европској унији“ Народне скупштине Републике Србије и спремности да се испуне сви неопходни предуслови и све међународне обавезе Републике Србије.

Доношење Националне стратегије за борбу против корупције, израда и спровођење Акционог плана, као и доношење нових и измена постојећих закона и њихова ефикасна примена, само су један сегмент борбе против корупције. Да би ова борба могла да се и суштински, а не само декларативно спроведе, неопходна је најшира друштвена акција у коју се морају укључити сви чиниоци демократског друштва, од носилаца функција државне и политичке власти, до оних о чијим правима и обавезама та власт доноси одлуке. При томе се мора увек имати у виду чињеница да су модерни облици корупције нераскидиво повезани са разним облицима међународног, не само економског и финансијског организованог криминала већ и са организованим криминалом у вези са илегалном производњом и кријумчарењем опојних дрога, оружја и других опасних материја, трговином људима, прањем новца и финансирањем међународног тероризма. У тесној вези са корупцијом, развијају се и нови – модерни – видови криминала, као што су високотехнолошки криминал и илегална трговина еколошки опасним отпадом, као један од најunosнијих и најопаснијих облика еколошког криминала. Анализа нових појавних облика корупције наводи нас на закључак да је без ефикасне и ефективне међународне сарадње немогуће остварити успех у борби против корупције.

У области привреде последице корупције су највидљивије и најтеже, а огледају се кроз имовинску корист за извршиоце кривичних дела, с једне, и штету (имовинску или неимовинску или комбиновану) коју трпе физичка и правна лица која погађа корупција, с друге стране. По друштво су много опасније економске последице корупције у привреди које се одражавају кроз угрожавање тржишне економије (онемогућавање привредног развоја друштва и уништавање привреде), смањење друштвеног производа, умањење спремности на инвестиције, повећање задужености земље, пораст сиромаштва грађана итд. Не треба занемарити ни друштвено-политичке последице корупције у привреди као што су: угрожавање демократских институција, повећање трошкова функционисања државе, стварање неповерења грађана према власти и њеним органима, блокирање реформи, рушење међународног угледа земље, ширење организованог криминала, повећање стопе незапослености, социјално раслојавање, разарање моралних вредности

друштва, апатија грађана итд. За спречавање корупције у области привреде потребне су посебне мере, због међузависности привреде и осталих сектора и због коруптивног понашања унутар ње. Привреда је у тешком положају због дугогодишње кризе и текућих реформских процеса.

Национална стратегија за борбу против корупције даје следеће препоруке за спречавање корупције у области привреде:

1. Ограничење улоге државе у привреди на постављање основних правила за поштено надметање, слободу уговарања, стварање окружења погодног за ефикасно пословање, као и на регулисање већих поремећаја на тржишту; 2. Отклањање неусаглашености и противречности појединих привредно-системских прописа; 3. Унапређење транспарентности процеса и поступка приватизације; 4. Увођење независног тела за контролу процеса приватизације; 5. Едукација и информисање грађана о њиховим правима и могућностима у процесу приватизације и о ефектима приватизације; 6. Изграђивање јасне и делотворне политике конкуренције; 7. Установљивање обавезне унутрашње контроле у јавном сектору; 8. Оснивање независне спољне ревизије рачуноводственог пословања највећих привредних субјеката; 9. Јачање независности и професионализма специјализованих ревизорских институција и Комисије за рачуноводство и ревизију; 10. Јачање потпуног, конзистентног и ажурног система вођења пословних књига, у складу са међународним рачуноводственим стандардима; 11. Увођење планова интегритета за привредне субјекте; 12. Спровођење забране прибављања пореских олакшица по основу исплате средстава у незаконите сврхе; 13. Доношење етичког кодекса и успостављање механизма за његову имплементацију; 14. Стварање поузданих механизма у предузећима за запослене који желе да пријаве корупцију и обезбеђивање њихове сигурности; 15. Активно промовисање кодекса добре пословне праксе Међународне трговинске коморе; 16. Укидање одредби о примању поклона као начину финансирања агенција са јавним овлашћењима; 17. Побољшање корпоративног управљања (Ђукић, 2012:46).

БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ У ПРИВРЕДИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Нужан пратилац уласка страног капитала у земље у транзицији јесте и улаз тзв. прљавог новца чиме се искључује здрава конкуренција,

а носиоци таквог криминалног деловања због своје моћи и привидно законитог деловања, постају све јачи и недодирљиви. Финансирањем политичких странака остварују утицај на полицију и судство, као и на садржај закона који се доносе а којима се треба борити против организованог криминала (Dolgova, 1998 :175-193). Демократске промене у Србији које су почеле 2000. године и повратак земље у значајне међународне институције имали су за последицу одређен помак у раду домаћих органа правосуђа и органа унутрашњих послова, а све с циљем супротстављања организованом и међународном криминалу на билатералном, регионалном и глобалном плану. Наиме, извршене су реформе у оквиру правосуђа, у оквиру органа унутрашњих послова а на законодавном плану дошло је до извесних активности.² Дефинисање појма организованог криминала сматра се у многим државама првим кораком за његово успешно сузбијање унутар националних граница или изван њих.⁵³ Корупцију је веома тешко открити и доказати. Број откривених случајева корупције, број поднетих кривичних пријава, број извршилаца кривичних дела са елементима корупције против којих су покренути кривични поступци и примењене законске мере, не дају праву слику о обиму и распрострањености ове појаве.

Ипак, резултати борбе против корупције у Републици Србији, након доношења Националне стратегије за борбу против корупције, дакле за период од 1. 1. 2006. до 31. 12. 2006. године, могу се оценити значајно бољим од резултата постигнутих у ранијем периоду. Полиција је током 2006. године поднела 1.157 кривичних пријава, против 1.928 лица, од којих је 197 лица лишено слободe, због основане сумње да су извршили 2.809 кривичних дела. Међу откривеним кривичним делима највећи број је злоупотреба службеног положаја 1.444, проневера 242, примања мита 64, давање мита 31, фалсификовање службене исправе 780 и неосновано добијање и коришћење кредита и других погодности 24. Међу пријављеним лицима најзаступљенији су запослени у друштвеним и приватним предузећима 1.215, запослени у јавним предузећима (ЕПС, Србијашуме, НИС) 273, запослени у органима државне управе и локалне самоуправе 128, запослени у МУП-у 76, запослени у Управи царина 61, запослени у здравству 74, запослени у просвети 49, запослени у правосудним органима (судије, вештаци...) 37, запослени у Пореској управи 22, запослени у инспекцијским органима 15 и остала занимања

² Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованих криминала донет је и објављен у Службеном гласнику РС, број 42 од 19. јула 2002. године, а прве измене претрпео је већ априла 2003. године. Закон о изменама и допунама овог Закона објављен је у Службеном гласнику РС, број 39 од 11. априла 2003. године.

³ Pre-Congress Resolution, Pre-Congress organized by the swedish national section of AIDP, Saltsioe-baden 1997, Nouvelles Etudes Penales, AIDP 16/98, стр. 278-279.

681. Статистичке показатеље о корупцији, базиране на реализованим случајевима, не можемо упоређивати са оним што називамо „тамна бројка криминалитета“ у овој области. Једна од основних карактеристика корупције јесте њена прикривеност, тако да је тамна бројка у овој области значајно већа у односу на друге врсте криминала (Ђукић, 2012:47).

Због чега корупција представља зло (из извештаја комитета за цивилне слободе и међународне послове ЕУ): због тога што смањује поверење у владу и њене институције; што лагано руши демократију и стабилност коју доноси то политичко уређење; што поткопава економски развој државе; што је одскачна даска за криминал белих крагни – тек са појавом корупције, политичар заиста постаје проститутка, а државни функционер, уместо да би служио народу, њен роб, што у вези са међународним криминалом омогућује велике преваре владиних чиновника и политичких функционера (Јуричан Д., *Корупција као социјално и политичко зло*, www.radiostudent.si).

Међународни монетарни фонд процењује да је годишњи профит од криминалних делатности 550 милијарди евра, а те делатности у великој мери почивају на корупцији (Фалацић А., 2008:82).

Корупција у ужем смислу, или примање и давање мита, најчешће се одвија „у четири ока“, било да се поклон или обећање поклоне дају непосредно или преко посредника. Користољубиве злоупотребе службеног положаја и друга кривична дела са елементима корупције (закључење штетног уговора, превара у служби, проневера, кршење закона од стране судије, противзаконито посредовање, фалсификовање службене исправе и др.), такође се врше прикривено. Злоупотребе, проневере и друга кривична дела често се накнадно прикривају помоћу фалсификоване службене документације. Фалсификоване службене исправе потом се у поступку користе као доказна средства, али неретко се у пракси догађа да извршиоци уништавају или сакривају службену и пословну документацију, како би онемогућили доказивање основног кривичног дела са елементима корупције. Постигнути резултати на сузбијању корупције показују да су органи откривања и гоњења кривичних дела способни да открију и докажу корупцију, али не и да је сузбију. Они спроводе репресивне мере, односно откривају кривична дела и њихове извршиоце, међутим, борба против корупције треба да се заснива, пре свега, на превенцији. Да би се превенција ефикасно спроводила, неопходно је стварање економског, правног и политичког амбијента у којем се простор за одвијање корупције сужава на друштвено прихватљиве размере. То се постиже правим мерама економске политике, бољим законским решењима и координираном акцијом свих релевантних органа и институција. Неспорна је неопходност доношења нових и ефикасне примене већ донетих антикорупцијских прописа.

Осим неопходности измене постојећих и доношења нових закона,

не мање важну улогу у борби против корупције има и примена тих прописа, која мора да буде заснована на начелима професионализма. У вези с тим важну улогу имају обука, специјализација и усавршавање органа откривања и гоњења кривичних дела. Ефикасно и ефективно спровођење кривичноправних одредаба захтева обуку, специјализацију и стално стручно усавршавање припадника полиције, јавних тужилаца и судија за откривање и гоњење кривичних дела из области економског и финансијског криминала, а посебно кривичних дела корупције. Не мање важну улогу у примени закона има и остваривање сарадње између државних органа, као и сарадња тих органа са свим другим субјектима демократског друштва. Сарадња се мора одвијати како на националном, тако и на међународном нивоу. Министарство унутрашњих послова, као орган откривања кривичних дела и њихових извршилаца, најактивнији је и најорганизованији државни орган који се бори против корупције. Ову борбу спроводе специјализоване екипе криминалистичке полиције задужене за сузбијање привредног, односно финансијског и економског криминала.

Најзад, треба рећи да у складу са дефиницијом корупције која је дата у Националној стратегији за борбу против корупције Владе Републике Србије, под појам корупције обавезно треба подводити следећа кривична дела: 1. Давање и примање мита у вези са гласањем из члана 156 КЗ РС; 2. Неосновано добијање и коришћење кредита и друге погодности из члана 209 КЗ РС; 3. Одавање пословне тајне (из користољубља) из члана 240, става 2 КЗ РС; 4. Фалсификовање службене исправе из члана 357 КЗ РС (када је извршено у стицају са неким од кривичних дела извршених из користољубља); 5. Злоупотреба службеног положаја из члана 359 КЗ РС; 6. Кршење закона од стране судије, јавног тужиоца и његовог заменика из члана 360 КЗ РС; 7. Превара у служби из члана 363 КЗ РС; 8. Проневера из члана 364 КЗ РС; 9. Противзаконито посредовање из члана 366 КЗ РС; 10. Примање мита из члана 367 КЗ РС; 11. Давање мита из члана 368 КЗ РС; 12. Одавање службене тајне (из користољубља) из члана 369, став 2 КЗ РС и остала кривична дела (Ђукић, 2012:48)

Дакле, као основни елементи корупције, на основу изнетих дефиниција могу се навести: 1) незаконито понашање, 2) склоност непотизму, 3) уцењивање и проневера, 4) злоупотреба јавног положаја за личне циљеве, 5) делатност супротна моралним нормама, 6) богаћење без правног основа, 7) губљење поверења у државу и друштво и слично (Божиловић Г.-Петровић, 2008:67). Али, да бисмо били добри и морални треба нам већи или мањи напор у савлађивању инстинката. Живећи у друштву, човек је изложен многим искушењима и мало је оних који ће признати као Оскар Вајлд: „Свему могу да се одупрем, изузев искушењима“ (Мићуновић Д., 2001:7). Све ово наведено упућује на закључак да тамо где постоје политика, моћ и утицај, постоји и у мањој

или већој мери корупција.

ЗАКЉУЧАК

Корупција онемогућава развој друштва, ствара неповерење грађана према власти и њеним органима, блокира реформе, умањује спремност на инвестиције, наноси финансијске штете, уништава привреду, шкоди међународном угледу земље, итд. Због тога се против корупције мора борити свим расположивим средствима државе и демократског друштва. Борба против корупције која се заснива само на кривичном прогону је кратког даха. Акције типа „одвајања кукоља од жита“ или „вађења труле јабуке из корпе“ не решавају проблем корупције, уколико се не изврше анализе откривених и реализованих случајева у циљу елиминисања услова, околности и погодности који су довели до коруптивног понашања. Околности које је злоупотребио или искористио откривени учинилац кривичног дела из области корупције, треба препознати и елиминисати, како снага искушења не би нашла погодно тле у слабости карактера другог који је на истом радном месту или на истој функцији заменио ухапшеног или откривеног учиниоца, па да и он згреши на исти начин као његов претходник (Ђукић, 2012:49).

Још једна веома важна превентивна мера, коју је наше законодавство увело, а у многим земљама то је већ међународно прихваћени стандард, јесте одузимање имовине стечене криминалом. Одузимање незаконитог прихода стеченог извршењем кривичних дела има циљ да обесмисли мотиве за бављење криминалом и корупцијом. Имовинска корист, односно користољубиви мотив је разлог за вршење већине кривичних дела. Истовремено, овом мером би се спречило убацивање нелегално стечених прихода од криминала и корупције у легалне робно-новчане привредне токове. Тиме се и ускраћује финансирање вршења будућих кривичних дела. Ова мера је усмерена ка врху пирамиде сваке организоване криминалне групе, али и према свима који својим коруптивним понашањем подржавају и омогућавају организовани криминал. Таква мера подржава владавину права у свакој држави и остварење моралног принципа да нико не може да задржи корист стечену вршењем кривичних дела. Доношење добрих закона је веома важно за превенцију корупције зато што се добрим законским прописима сужава простор за вршење корупције. Још важније је стварање услова да се закони ефикасно спроводе и примењују према свима под једнаким условима. Дискрециона права државних службеника приликом примене прописа, а посебно када одлучују о правима и обавезама грађана и правних лица, треба свести на најмању могућу меру,

јер се тиме онемогућава да државни службеник уопште дође у ситуацију да прими или тражи мито. Морају се повећати плате и побољшати материјални статус државних службеника. С друге стране, треба од њих захтевати стручност и професионални однос према послу. Побољшање материјалног статуса државних службеника учиниће њихова радна места атрактивнијим, повећати заинтересованост кандидата за рад у државној служби и зауставити одлив квалитетних кадрова.

Превенција корупције захтева и елиминисање неких од њених узрока. Да би се узроци отклањали, потребно је најпре прикупити податке о корупцији, њеном обиму и раширености, потом анализирати узроке и појавне облике корупције, па на основу резултата анализа планирати и спроводити конкретне акције. Изузетно је важна едукација најширих слојева становништва о штетности корупције и о опасностима које она носи. Програми едукације о корупцији морају да се спровode на свим нивоима, у васпитно-образовним установама, у локалној заједници кроз тематске трибине, семинаре, курсеве, у здравству, јавној управи, а посебно преко средстава јавног информисања која треба да утичу на стварање јавног мњења које осуђује корупцију и не дозвољава да се нађе погодно тле за ширење. Посебну пажњу треба посветити жигосању негативних појава као што су непотизам и кронизам, као посебни облици сукоба интереса. Фаворизовање рођака и пријатеља, коришћење веза и везица ради стварања привилегија, неумитно води ка корумпираном друштву. За ефикасно супротстављање корупцији веома је битна стручност кадрова, а посебно специјализација и едукација кадрова кроз разне облике стручног усавршавања (Ђукић, 2012:50).

ЛИТЕРАТУРА

- Акциони план за примену Националне стратегије за борбу лрогив корупције, Службени гласник Републике Србије, број 109/2005.
- Беговић, Б. (2010). *Економска анализа корупције*, Београд: Центар за либерално демократске студије.
- Божиловић, Г.; Петровић, М. (2010). *Организовани криминал, корупција и мито*, Београд: Прометеј.
- Вујаклија, М. (1986). *Лексикон страних речи и израза*, Београд: Просвета.
- Важић, Н. (2010). *Одузимање имовине проистекле из кривичног дела и међународни правни стандарди*, Београд: Интермекс.
- Гредел, С. *et. al.*, (2005). *Професија и корупција*, Београд: Центар за мониторинг и евалуацију.
- Годишњи извештај за 2006. годину, Службе за сузбијање криминала Управе криминалистичке полиције у седишту Министарства унутрашњих послова Републике Србије.
- Ђокић, З.; Шћекић, А., (2004). *Корупција као тешки облик криминала*, У: Зборник радова «Корупција као тешки облици криминала», XVI семинар права, Будва 8-12. јун; Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Виша школа унутрашњих послова, 259-278.
- Ђукић, С. (2012). *Актуелно стање корупције у Републици Србији и корупција у привреди*, Нови Сад: Годишњак Универзитета ЕДУКОНС у Сремској Каменици.
- Ђукић, С. (2015). *Емпиријска анализа феномена корупције у Србији и корупција у привреди*, Београд: Војно дело, 4/2015, 274–278.
- Ђукић, С. (2016). *Корупција у Србији – теоријска и емпиријска анализа*, Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду.
- Јуричан, Д., *Корупција као социјално и политичко зло* www.radiostudent.si
- Камбовски, В. (2009). *Корупција, међународно казнено право и заштита људских слобода*, Тара: Интермекс.
- Кршикапа М., Закон о заштити података о личности и Споразум о стабилизацији и придруживању, Часопис за право и економију европских интеграција, Изазови европских интеграција, 2009. број 3/2009.
- Корупција и људска права (2003) *Магазин о корупцији – ПУЛС*, Центар за менаџмент, Београд.
- Манић, М. (2015). *Медији у глобалном друштву*, Београд: Факултет за дипломатију и безбедност.
- Мићуновић, Д. (2001). Предговор за књигу *Корупција у Србији*, Београд: Центар за либерално демократске студије, 7.

Ђукић С., Иветић С., Мрдак Г. (2019). Актуелно стање корупције у Републици Србији и корупција у привреди, *Безбједност, полиција, грађани*, 15(2), 47–68.

Миливојевић, З. *et. al.*, (2012). *Упутство за употребу корупције*, Београд: агенција Аргумент, 11.

Морић Љ, Тошић М, Милошевић Г, Манојловић М. и Ђокић З., (2004). Јавна безбедност и проблем сиве економије - истраживачки пројекат - Виша школа унутрашњих послова, Истраживачко развојна јединица, децембар.

Национална стратегија за борбу против корупције, Службени гласник Републике Србије, број 109/2005.

Надрљански, С. (2010). *Закон о одузимању имовинске користи као мера превенције криминала*, Београд: Правни факултет, 319–331.

О овоме више: Dolgova, A. (1997).: *Organized crime in Russia, Organized crime in the Baltic Sea Area - Pre Congress organized by the Swedish national section of AIDP, Saltsjobaden-Sweden: (1998), Nouvelles Etudes Penales*, 175–193.

Pre-Congress Resolution, Pre-Congress organized by the swedish national section of AIDP, Saltsioe-baden 1997, *Nouvelles Etudes Penales*, AIDP 16/98, стр. 278–279.

Ристић, Ж., (2010) *Систем и корупција*, Београд, 112.

Tanzi, V. (1988). *Corruption the World*.

Танци, В. у Антонић, Д., (2001). *Корупција у Србији*, Београд.

Фалацић, А. (2008). *Кривичноправни и криминолошки аспект корупцијских кривичних дјела*, Пословна економија, Универзитет ЕДУКОНС Сремска Каменица, 4/2008, 82.

CURRENT STATE OF CORRUPTION IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND CORRUPTION IN THE ECONOMY

Stanimir Djukic, PhD*
Stevo Ivetic, PhD*
Gordana Mrdak, PhD*

Abstract: Corruption, apart from being very serious problem, is also not so visible to the naked eye and represents not fully researched social phenomenon. In order to prevent it in a efficient manner, solid knowledge of what corruption constitutes of as well as expert opinions in regards of possibilities and mechanisms of corruption preventions are invaluable. In this essay we focus our attention towards certain aspects and current state of corruption in Republic of Serbia. Especially in regards of corruption in economy, being one of most dangerous and malevolent forms of that social phenomenon. Also, certain forms of corruption in some areas of economy have being taken into consideration in this document as well as the most important aspects of measures against corruption in Republic of Serbia as defined in National anticorruption strategy and action plan for the implementation of National anticorruption strategy and fight against corruption. Corruption in its aspect as severe form of criminal activity can not be completely eradicated. However, with certain forms of struggle against corruption, it must be kept to a tolerable level, with the ultimate goal, using adequate resources, to effectively prevent and, if possible to eradicate completely, in areas in which corruption generates most damage. Harmful effects of corruption are reflected primarily in its most devastating impact on social values and goods: democratic institutions and market economy.

Key words: Corruption, crime, national strategy, action plan, economy, prevention, fight against corruption

* Faculty of Diplomacy and Security, email: stanimirdj@hotmail.com

** Faculty of Diplomacy and Security, email: stevoivetic@gmail.com

*** Faculty of Diplomacy and Security, email: gordanamrdak@gmail.com

Рад за примљен: 18. 10. 2019. године
Рад прихваћен: 9. 12. 2019. године

**ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ НА РАЗВОЈ И ЗНАЧАЈ ФОРЕНЗИЧКЕ
ЛИНГВИСТИКЕ СА ПОСЕБНИМ ОСТВРТОМ НА СПЕЦИФИЧНОСТИ
ДИСКУРСА ПРИЈЕТЊИ И УЦЈЕНА КАО ПОЈАВНИХ ВИДОВА
УЛТИМАТУМА**

Др Јелена Војиновић-Костић*

Апстракт: Језик, било да се ради о једном или другом медијуму, моћно је средство манипулације, најлакши начин остваривања циљева које појединац стави пред себе а кроз интеракцију са другим људима. У овом раду ћемо се осврнути на почетке развоја форензичке дисциплине, њен значај и доприносе у полицијским истрагама, судским процесима, на неке судске случајеве који су обиљежили развој форензичке лингвистике, који су је на неки начин увели у науку и форензику, побудили интересовање научника за могућност кориштења анализе језичког дискурса било које врсте у доказном поступку пред судовима и у полицијским истрагама. Посебно ћемо се осврнути на форензичку анализу дискурса пријетњи, уцјена као ултимативног дискурса.

Форензичка лингвистика је, као интердисциплинарна област, на нашим просторима тек у повоју те је један од циљева овог рада и указивање на њен значај у данашњем друштву и потребу за њеним даљим развијањем.

Кључне ријечи: форензика, лингвистика, суд, полиција, истрага, дискурс, контекст, уцјена, ултиматум, пријетња.

* Министарство унутрашњих послова Републике Српске,
имејл: jelena.vojinickostic@education.muprs.org

ЗАЧЕЦИ И РАЗВОЈ ФОРЕНЗИКЕ КАО ЛИНГВИСТИЧКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Форензичка лингвистика, као интердисциплинарна научна област, спој лингвистике, науке о језику, и форензике као основне методе на којој се базирају криминалистичке истраге, доказује кривица у судским процесима, свој развој може везати за последњих педесетак година. На нашим просторима ова дисциплина је у повоју и њоме се баве тек спорадично неки научници који за своје основно интересовање имају неку другу научну област (лингвистику, криминологију, право).

За развој интересовања и улогу анализе језика, дискурса, у рјешавању криминалистичких случајева, откривању криваца, ослобођење од кривице итд. од пресудне важности су двије године: 1966. (у вези са злочином почињеним 1949. године), 1998. (у вези са злочином почињеним 1952. године).

Случај који је свој епилог добио 1966. почињен је 1949. у Лондону од стране серијског убице Џона Кристија. У његовој кући је пронађено мртво тијело жене и њеног дјетета, која је са супругом и једногодишњом кћерком становала у једном од станова које је изнајмљивао. Супруг жртве, отац убијеног дјетета, неписмени Тимоти Еванс¹, пијанац и лажов је отишао сам до полицијске станице и тамо признао да је починио двоструко убиство. У наставку процеса је повукао изјаву и за убиство оптужио Кристија, који му је био главни свједок у судском процесу, тврдећи да дијелови његовог исказа не одговарају истини, што ће имати круцијани значај у процесу који је довео до његовог постхумног помиловања 1966. године. Еванс је осуђен и погубљен у затвору Пентовил у Лондону 1953. године. Године 1958, у Кристијеву кућу се уселјава нови подстанар који проналази неколико женских лешева. Кристи, приликом хапшења, признаје кривицу за сва убиства. Под притиском јавности случај Еванс је наново отворен 1966.

Као експерт Евансове одбране ангажован је Јан Свартвик, лингвиста-форензичар, ради анализе исказа, писаних и усмених, датих од стране Еванса од хапшења до суђења. Њиховом анализом дошао је до закључка да су дијелови исказа преправљани, један дио је био писан говорним језиком а други административним, што је импицирало да је било неких измјена. Еванс је на основу тих доказа постхумно помилован 1966. године. (Свартвик, 1968) Детаљну дискурсну, форензичку, анализу Свартвик је објавио у раду из 1968. године, под насловом: *The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics*, и тиме покренуо форензичку лингвистику као нову интердисциплинарну област.

¹ Преузето 26. 09. 2019. са сајта: https://en.wikipedia.org/wiki/Timothy_Evans

ЗАЧЕЦИ И РАЗВОЈ ФОРЕНЗИКЕ КАО ЛИНГВИСТИЧКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Форензичка лингвистика, као интердисциплинарна научна област, спој лингвистике, науке о језику, и форензике као основне методе на којој се базирају криминалистичке истраге, доказује кривица у судским процесима, свој развој може везати за последњих педесетак година. На нашим просторима ова дисциплина је у повоју и њоме се баве тек спорадично неки научници који за своје основно интересовање имају неку другу научну област (лингвистику, криминологију, право).

За развој интересовања и улогу анализе језика, дискурса, у рјешавању криминалистичких случајева, откривању криваца, ослобођење од кривице итд. од пресудне важности су двије године: 1966. (у вези са злочином почињеним 1949. године), 1998. (у вези са злочином почињеним 1952. године).

Случај који је свој епилог добио 1966. почињен је 1949. у Лондону од стране серијског убице Џона Кристија. У његовој кући је пронађено мртво тијело жене и њеног дјетета, која је са супругом и једногодишњом кћерком становала у једном од станова које је изнајмљивао. Супруг жртве, отац убијеног дјетета, неписмени Тимоти Еванс¹, пијанац и лажов је отишао сам до полицијске станице и тамо признао да је починио двоструко убиство. У наставку процеса је повукао изјаву и за убиство оптужио Кристија, који му је био главни свједок у судском процесу, тврдећи да дијелови његовог исказа не одговарају истини, што ће имати круцијани значај у процесу који је довео до његовог постхумног помиловања 1966. године. Еванс је осуђен и погубљен у затвору Пентовил у Лондону 1953. године. Године 1958, у Кристијеву кућу се уселјава нови подстанар који проналази неколико женских лешева. Кристи, приликом хапшења, признаје кривицу за сва убиства. Под притиском јавности случај Еванс је наново отворен 1966.

Као експерт Евансове одбране ангажован је Јан Свартвик, лингвиста-форензичар, ради анализе исказа, писаних и усмених, датих од стране Еванса од хапшења до суђења. Њиховом анализом дошао је до закључка да су дијелови исказа преправљани, један дио је био писан говорним језиком а други административним, што је импицирало да је било неких измјена. Еванс је на основу тих доказа постхумно помилован 1966. године. (Свартвик, 1968) Детаљну дискурсну, форензичку, анализу Свартвик је објавио у раду из 1968. године, под насловом: *The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics*, и тиме покренуо форензичку лингвистику као нову интердисциплинарну област.

¹ Преузето 26. 09. 2019. са сајта: https://en.wikipedia.org/wiki/Timothy_Evans

Војиновић-Костић Ј. (2019). Теоријски осврт на развој и значај форензичке лингвистике са посебним..., *Безбједност, полиција, грађани*, 15(2), 69–81.

Фоторграфија привођења Тимоти Еванса, од стране полицајца Полицијске станице Педингтон у Полицијску станицу Нотинг Хил, децембар 1949. године.

Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Derek_Bentley_case.

Други случај који је допринио развоју форензичке лингвистике је случај Дерека Бентлија и Криса Крејга (новембар, 1953). Цијели случај је и екранизован због интересовања јавности за поновљени поступак.² Бентли (19 година, ментално заостао у развоју) и Крејг (16 година) су, на основу дојаве, ухапшени на крову зграде у којој се налазила продавница у коју су намјеравали провалити. Приликом хапшења рањен је један полицајац а један убијен. Бентли се предао одмах и у вријеме убиства, које је починио Крејг испаливши хице из пиштоља, био је невезан, поред рањеног полицајца, на супротној стани крова у односу на ону на којој се налазио Крејг. Крејг је покушао самоубиство скоком са зграде али је преживио.³

² Филм (1991): *Let him have it, Chris*.

³ Књига из 1990: *Let Him Have It, Chris* (М. Ј. Тров) се бави некозистентностима у истрази случаја Крејга и Бентлија.

Суђење је трајало пар дана и његов епилог је била доживотна казна затвора за Крејга и смртна казна вјешањем за Бентлија. Бентли је објешен 28. јануара 1953. у лондонском затвору Вендсворт.

Породица је послје смрти Бентилија наставила борбу за истину и помиловање да би у томе успјели 1998. године. Постхумном помиловању Бентлија велики допринос је дала форезичка анализа лингвисте Малкома Луктарда.

„Пошто је Крејг био малолетан, неко је вероватно морао да одговара. Тужилац је на Бентлијевом суђењу настојао да докаже да је Бентли био саучесник. Бентлијев бранилац је нагласио пороти два неопходна предуслова која треба да се узму у обзир да би га осудили: морају бити потпуно сигурни а) да је Бентли знао да је Крејг имао пиштољ и б) да је Бентли подстрекао или подстакао Крејга да га употреби. Тужилац је као доказ за тачку (а) цитирао реченицу из Бентлијевог исказа: I did not know he was going to use the gun (Нисам знао да ће да употреби тај пиштољ). Тужилац је тврдио да место ове реченицу у наративу догађаја, пре него што се појавио први полицајац на крову, и употреба одређеног члана the gun (а не а гун, што значи неки непознати пиштољ) потврђују да је Бентли сигурно знао да је Крејг имао пиштољ. Употреба заменице тај (односно одређеног члана the) имплицира да је Бентли знао да је Крејг имао пиштољ пре него што је употребљен. Другим речима the gun на основу његове позиције у изјави мора да се протумачити као „пиштољ за који сам већ знао да га Крејг има.“ Доказ за тачку (б) пружили су полицајци. У својим писаним изјавама и усменом излагању они су тврдили да је Бентли изговорио следеће: Let him have it, Chris, што може да се протумачи на два начина: пуцај у њега (како су тумачили и судија и тужилац) или предај му пиштољ (како је тумачио Бентлијев бранилац). Бентли је порицао да је то изговорио, а то је потврдио и Крејг. Бентли је упорно тврдио да полиција није записала његову причу редоследом којим је описивао догађај. Култардова анализа Бентлијевог исказа показала је да његова изјава није веран запис Бентлијеве приче (монолога) како је тврдила полиција и да је његов исказ једним делом фабрикован.“ (Манојловић и Николић-Новакловић, 2009:112).

Дерек Вилијам Бентли

Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Derek_Bentley_case

Кутард је доказао невиност Бентлија оспоривши исказе које је он, наводно, дао полицији и за вријеме суђења, на основу његовог идиолекта, говора појединца са његовим, аутентичним елементима које га дефинишу, указавши да један дио исказа има више идолекатске карактеристике говора полицајца-свједока, него самог Бентлија, што је послужило као доказ да искази нису узети директно од Бентлија и да су модификовани. Може се закључити да је Бентли осуђен на смрт вјешањем само због, на одређени начин, протумачене реченице.

Форензичка лингвистика данас је област интересовања многих научника. Малком Култард (Велика Британија) се бави анализом дискурса и свједочио је у многобројним случајевима (па и случајевима тероризма); Џон Олсон (Велика Британија) бави се питањем ауторства (утврђивање ауторства, пријетње, ујене, опроштајна писма, СМС поруке, изнуде); Џорџ Шај (САД) бави се анализом дискурса (аудио материјала: пријетње, изнуде, подмићивања; писаног материјала: записници, свједочења, уговори итд.); Џон Гибонс и Дајана Идс (Аустралија) се баве језиком на суду, свједочењима итд; Ханс Книфка (Њемачака) и други. Потицај развоју

форензичке лингвистика је оснивање Интернационалог удружења форензичких лингвиста, покретање часописа, основање института.

ФОРЕНЗИЧКА ЛИНГВИСТИКА: ПОЈАМ, МЕТОДЕ, ОБЛАСТ ИНТЕРЕСОВАЊА; ПРИМЈЕНА

Форензичка лингвистика је мултидисциплинарна научна област која је, као таква, спој лингвистике и форензике те је при дефинисању појма неопходно узети у обзир предмете интересовања и методе ове двије науке које су чине базу на којој почива ова научна област.

Лингвистика је наука о језику. Проучава језике у свим њиховим појавним облицима са становишта дијахроније и синхроније. То је научна област са широким опсегом интересовања. Гдје има језика има и лингвистике. Лингвистика се стога дијели на низ грана од социолингвистике, психолингвистике, семантике, неуролингвистике, примјењене лингвистике, филозофије језика, анализе дискурса, форензичке лингвистике итд. Свака од лингвистичких грана проучава језик под лупом науке са којом чини интередисциплинарну област. Тако лингвистика оставарује директну везу и црпи научна сазнања из права, психологије, неурологије, социологије, филозофије итд., а све са циљем тумачења одређених језичких појава.

Форензичка лингвистика се чини као спој свих грана лингвистике а базира се на анализи дискурса, прагматици и семантици. Анализа дискурса је, просто речено, анализа писаног и говорног текста са свих лингвистичких аспеката. Прагматика и семантика су у тијесној вези и дуго се водила полемика о границама међу њима, гдје једна почиње а друга завршава. Семантику можемо сматрати „научом о значењима“. Она се бави анализом значења ријечи, реченица, текста. Прагматика, са друге стране, проучава језик у контексту, преношење информација у контексту. Џефри Лич дефинише прагматику као изучавање значења у односу на говорну ситуацију и њене носиоце; контекст исказа; циљ и функцију исказа; говорних чинова (Leech, 1980). За прагматику, анализу дискурса важан је контекст.

Контекст утиче на правилну анализу дискурса и као такав је веома важан за форензику. Без узимања у обзир контекста (мјеста, окружења, социјалног окружења, породичног и професионалог стања, циљ...) није могуће урадити правилну форензичку анализу говорног и писаног текста или његовог сегмента, исто као што није могуће пронаћи кривца за неко кривично дјело ако се не узму у обзир све околности, материјални докази, које чине једини судски валидан материјал на основи којег је могуће изрећи исправну пресуду.

Форензичка лингвистика се сматра граном криминалистичке технике, али код нас недовољно признатом мада њен значај, на глобалном нивоу, расте нарочито са развојем модерних технологија. Полиција се, прије развоја модерних технологија, сусретала, већином са потребом анализе писаних текстова (опроштајна писма, уцјене) и у мањем обиму телефонских разговора. Данас је ситуација умногоме другачија. Чини се да писани текстови заузимају веома мали проценат форензичког доказног материјала. У савременом друштву јавља се потреба за анлизом СМС и других порука, кратких, послатих путем неке од апликација које служе за комуникацију, Јутјуб снимака, видео-материјала итд. Данашњу криминалистику занима ко је био за тастаруом, ко је куцао, а мање чије су руке писале текст. Графологија је све мање актуелно средство форензичких истрага, и њен значај рапидно опада.

Форензичка лингвистика, захваљујући анализи дискурса, утврђује на основу лексике, прагамтике, семантике, поређења језичких навика итд. ко је аутор спорног текста. Као таква, нашла је велику примјену у кривичним и криминалистичким случајевима и грађанским споровима, кроз утврђивање идентитета говорника, утврђивање ауторства, форензичко тумачење, форензичку транскрипцију, форензичку анализу дискурса...

Важно је нагласити да је, поред анализе дискурса, моћно средство у форензици анализа гласа, фонетика и фонологија. Знамо да сваки говорник има свој отисак гласа као што свако има свој, аутентичан, отисак прста. Уколико анализирамо, машински, глас говорника и упоредимо га са аудио снимком можемо лако утврдити да ли је та особа изговорила те ријечи. Утврђивање идентитета је основни циљ форензичке фонетике.

Утврђивање ауторства се данас користи у криминалистичким случајевима, анализи опроштајних порука, плагијаризмима, уговорима, порукама итд.

Форензичка транскрипција је корисна у случајевима „дешифровања“ снимака разговора који су лошег квалитета, неразумљиви. Добро транскрибовани разговори могу довести и до елиминације осумњичених на основу нпр. регионалних карактеристика говора појединца.

ФОРЕНЗИЧКА АНАЛИЗА ЈЕЗИКА УЦЈЕНА, ПРИЈЕТЊИ: ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И МЕТОДЕ

Ултиматум се може сматрати својеврсним хиперонимом за сваки облик условљавања поједица, социјалне групе и сл. (уцјена, пријетња...). Све њих можемо назвати једним именом: ултиматум.

Историја познаје низ ултиматума које су државе стављале једна пред другу, који су имали утицаја не цијеле народе, па и цијели свијет

и глобалну политику, однос политичке, економске моћи држава. Најпознатији историјски ултиматум, који је био разлогом почетка I свјетског рата, јесте онај који је Аустро-Угарска упутила Србији (Војиновић-Костић, Ј.:2014).

Основна карактеристика ултиматума је да онај којем је упућен има могућност избора да ли ће прихватити да учини оно што је од њега тражено и тако избећи посљедице које би сносио уколико то не учини. Ултиматум само пружа привидну могућност избора јер је онај којем је упућен ултиматум увијек на неком губитку, посебно ако се ради у уцјени. Уцјена и пријетња су двије стране истог новчића. Ако те неко уцјењује он и пријети да ћеш, уколико не учиниш оно што је предмет пријетње, сносити посљедице.

Постоји неколико подјела пријетњи, једна од њих је подјела на: експлицитне, имплицитне и структуралне. Експлицитна пријетња је она која је изречена, верблано или написана, која се састоји само од једне „Ако...“ реченице : „Ако урадиш А (не урадиш А или престанеш да радиш А) ја ћу урадити Б.“ / Имплицитне пријетње, за разлику од експлицитних које су јасне, није јасно дефинисана. Оне се могу пренијети без додатног објашњења, поступком на примјер./ Структуралне пријетње су дефинисане као безличне пријетње утиснуте у структури ситуације (спровођење закона, пријетња хапшењем итд.) (Milburn, Watman 1981).

Питање које се логично намеће је: како препознати пријетњу, уцјену. Које су то језичке карактеристике које их карактеришу? Како разграничити пријетњу или уцјену од обичног мишљења? Ту на сцену ступа лингвистика.

Лингвистика у означавању неког исказа као пријетње узима у обзир и језички контекст и низ изванјезичких фактора који утичу на дефинисање исказа као пријетње. Лингвиста мора своју анализу обављати у координацији са полицијским службеницима којима су на располагању изванјезичке информације које могу допринијети у карактеризацији неког исказа.

„Као и у свим другим истрагама, форензички лингвиста (или аналитичар претње) има приоритете који морају бити у сагласности са радњама полицијских служби као и институционалним циљевима и задацима. Лингвистичка анализа претње у криминалистичким истрагама укључује: а) оцењивање аутентичности претње (лажна или права), односно претња или други говорни чин; б) процењивање вероватноће остваривања претње да би се смањила непотребна паника и на бољи начин искористили безбедносни ресурси. Када су у питању разна анонимна претећа писма, форензичка лингвистика може помоћи да се идентификује починилац изграђивањем социјалног профила починиоца, да би се спречило циљно насиље (нпр. убиство или физички напад).“ (Николић-Новаковић 2017: 150)

Говорећи о карактеризацији неког исказа као пријетње немогуће је заобићи говорне чинове и прагматику јер су управо они носиоци пријетње, граматичку (употреба глаголских начина, избор лексике, употреба замјеница, потенција, погодбених реченица...) и социолингвистичку анализу (социолекти, идолекти, жаргон, професионални регистри...). „Прагматичком анализом вербалних и писаних претњи могуће је диференцирати претњу од „непретње“, тј. других говорних чинова (нпр. упозорења, мишљења или говора мржње). Анализа граматичких средстава, тј. граматичких показатеља илокутивности као што су глаголски начин (модус), глаголско време, глаголско лице и погодбених реченица може пружити наговештаје о намерама претитеља, односно степену вероватноће да ће особа спровести дело којим прети, на пример, да ће физички прићи циљној мети и нанети јој повреду или дићи зграду у ваздух. У случајевима анонимних писаних претећих порука и писама, метод социолингвистичког профилисања може помоћи да се изгради профил претитеља, који је користан у поступку елиминације осумњичених.“ (Николић-Новаковић 2017: 151).

Треба нагласити да пријетња, ујена не мора имати неку специфичну формулацију већ једна „обична реченица“ може бити протумачена као пријетња захваљујући изванјезичким условима или интонацијом којом је изречена, контекстом у којем је написана. Ту на сцену ступа полиција, те можемо рећи да је форензичка лингвистика саставни дио криминалистичких истрага.

Ауторка Николић-Новаковић (2017) наводи као методе форензичке лингвистике: компаративне методе: анализу гласовних отисака, приписивање ауторства; некомпаративне методе: приписивања ауторства индиректним средствима; профилисање аутора; анализа исказа; анализа дискурса; анализа пријетњи, анализа признања.

Анализа гласовних отисака се базира на анализи гласова спектрограмима. Ова врста анализе је била популарна у Америци 60-тих година прошлог вијека али су се временом учили и недостаци ове методе. Наиме, нагласили смо да сваки појединац има свој „гласовни отисак“, спекторгамски отисак поједница може варирати старењем лица, промјеном начина говора итд. те је се не треба слијепо држати. Несумњиво је да је од користи при елиминацији осумњичених, идентификацији неких карактеристика говорника итд. али никако се у истрази не смијемо само ослонити на ову методу.

Приписивање ауторства се односи на довођење у везу одређеног аутора са специфичним текстовима. Ова метода може да буде компаративна и некопаративна, зависно од циља истраге.

Анализа исказа, као истражна техника, проучава се на Полицијској академији у Квантику у оквиру предмета: Технике обављања разговора са осумњиченим, што нам јасно говори колики значај форензичкој

Војиновић-Костић Ј. (2019). Теоријски осврт на развој и значај форензичке лингвистике са посебним..., *Безбједност, полиција, грађани*, 15(2), 69–81.

лингвистици приписује ФБИ. Анализа дискурса као метода у себи садржи анализу исказа само што она подразумева анализу већих текстуалних цјелина.

ЗАКЉУЧАК

Форензичка лингвистика као интердисциплинарна област користи лингвистичке методе као форензичке а са циљем прикупљања доказа у криминалистичким истрагама.

Лингвистика може бити моћно средство у идентификацији говорника као починиоца криминалих дјела или елиминацији појединаца као оптужених и као таква заузима све значајније мјесто у полицијским истрагама и судским процесима.

Методе којима се служи су чисто лингвистичке али у себе укључују и изванјезичке елементе који могу утицати на коначан исход анализе.

ЛИТЕРАТУРА

- Aleksić, Ž. Milovanović, Z. (1991): *Kriminalistika*. Beograd: Pravni fakultet Bugarški, R. (1996): *Lingvistika u primeni*. Beograd: Čigoja.
- Coulthard, M. (1992). Forensic Discourse Analysis, in *Advances in Spoken Discourse Analysis*. UK: Routledge.
- Gibbons, J. (2003): *Forensic Linguistics: An Introduction to the Language in the Justice System*. Oxford: Blackwell.
- Leech, G. (1980): *Explorations in Pragmatics and Semantics*. Amsterdam: Bejamins
- Nikolić-Novaković, L. (2017): *Forenzička lingvistika: Primena metoda forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama pretnje*. Banjaluka: Evropski defendologija centar.
- Manojlović, D. Nikolić-Novaković, L. (2009): Forenzička lingvistika: Uporedni pravno-kriminalistički aspekti. *Strani kriminalistički aspekti*. Beograd: Institut za uporedno pravo.
- Milburn, T.W., Watman, K.H. (1981): *On the nature of threat: a social psychological analysis*. New York: Preager.
- Olsson, J. (2004): *Forensic Linguistics: An Introduction To Language, Crime and the Law*. London: Continuum.
- Shuy, R. (1998). *The Language of Confession, Interogation and Deception*. London: Sage.
- Shuy, R. (2005): *Creating Language Crimes: How Law Enforcement Uses and Misuses Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Shuy, R. (2006): *Linguistics in the Courtroom*. Oxford: Oxford University Press. Macmillan.
- Svartvik, Jan (1968): *The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics*. Göteborg: University of Gothenborg Press.
- Tiersma, Peter (1999): *Legal Languague*. Chicago: University of Chicago Press. https://en.wikipedia.org/wiki/Timothy_Evans Преузето: 26.09.2019.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Derek_Bentley_case Преузето: 26.09.2019.

THEORETICAL OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT AND SIGNIFICANCE OF FORENSIC LINGUISTICS WITH A SPECIFIC OVERVIEW TO THE SPECIFICITY OF THE THREATS AND BLACKMAIL DISCOURSE AS ULTIMATUM TYPES

Jelena Vojinovic-Kostic, PhD*

Abstract: Language, whether it is one medium or another one, is a powerful weapon of manipulation, the easiest way to achieve the goals that an individual sets for himself through interaction with other people. In this paper, we will talk about the beginnings of the development of forensic discipline, its importance and contributions in police investigations, court processes, some court cases that marked the development of forensic linguistics, which in some way introduced it into science and forensics, which caused the interest of scientists for the possibility of using linguistic discourse analysis, of any kind, as evidence in the courts and in police investigations.

Forensic linguistics, as an interdisciplinary field, is at his beginnings in our geographical region and one of the goals of this paper is to point out its importance in today's society and the need for its further development.

Keywords: forensics, linguistics, court, police, investigation, discourse, context, blackmail, ultimatum, threat.

* Ministry of Interior Republic of Srpska,
email: jelena.vojinovickostic@education.muprs.org

СТРУЧНИ РАДОВИ

Рад за примљен: 5. 11. 2019. године
Рад прихваћен: 9. 12. 2019. године

НАЧЕЛА САВРЕМЕНЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА

Доц. др Љиљана Комленовић*

Апстракт: Савремени приступ политици сузбијања криминалитета, узимајући у обзир поимање и дефинисање криминалитета као кршења тековина признатих од стране међународне заједнице, посебно оних садржаних у општем универзалном концепту људских права, попут „права човјека на живот, здравље, сигурност и одржање егзистенције“, претпоставља да грађани и уживају минимум сигурности и благостања утврђених тим стандардима. Афирмишићи нерепресивни приступ супротстављања криминалитету, упоредо да начелом правне државе, све већи значај поприма и широк спектар „софистицираних“ вриједности заснованих на начелу социјалне државе.

Та веза је и формално идентификована преко Уједињених нација које су донијеле водећа начела савремене превенције криминалитета. У раду се разматрају елементи овог концепта: владино руководство, социо-економски развој и инклузија, сарадња/партнерство, одрживост/одговорност, база знања, људска права, владавина закона/култура законитости, међузависност и диференцијација, те практична примјена стандарда Уједињених нација у виду савјета за превенцију у многим земљама свијета, као погодној форми мобилисања локалне заједнице.

Кључне ријечи: превенција, Уједињене нације, начела превенције криминалитета, заједница, партнерство.

* Факултет за безбједност и заштиту, Независни универзитет Бања Лука, имејл: ljiljana.komlenovic@fbzbl.net

УВОД

Као и свака друга научна дисциплина, и превенција криминалитета мора да почива на одређеним начелима. Начела превенције су у најужој вези са начелима криминалне политике, и у великој мјери су усклађена, тј. подударна са њима, а криминална политика усклађена је са општом политиком друштва и (мора да) одражава њен карактер. Превенција као њена једна компонента, заснована је на већ у литератури и пракси познатим начелима, која јој служе као водич који обезбјеђује да увијек буде на исправном путу законитог, праведног и хуманог супротстављања криминалитету који нити у једном погледу неће осликавати рјешења неприхватљива цивилизованом друштву

У новије вријеме, криминалитет и појаве у вези са њим попримају сасвим нове карактеристике: средишња варијабла више није криминалац као такав, већ осјећај о криминалитету или искуство са њим. У складу са тим, осим кривичног права и његове примјене у пракси, подразумевамо „и друга средства у циљу ефикасне заштите вриједности и добара од друштвено штетних понашања.“ (Милутиновић, 1984: 152-154). Под тим средствима се првенствено мисли на превентивне стратегије и мјере којима се настоји смањити ризик од злочина и његових потенцијално штетних учинака на појединце и друштво, кршење тековина признатих од стране међународне заједнице, посебно оних садржаних у општем универзалном концепту људских права, попут „права човјека на живот, здравље, сигурност и одржање егзистенције“ (Шепаровић, 1985) и друга питања из корпуса људских права утврђених међународним стандардима који битно нарашавају квалитет живота грађана, укључујући страх од криминала (и виктимизације, интервенишући како би утицало на њихове вишеструке узроке), (Гарофало, 1981).

Схватајући озбиљност таквог стања и да „криминална политика с краја 20. и почетка 21.вијека све више постаје проблем умјесто рјешење“ и Гарланд (Гарланд, 2002) је заправо признао да криминалитет није искључиво полицијски, већ и друштвени проблем, којим се нужно мора бавити и шира друштвена заједница. Сви други фактори живота у заједници (здравствени сектор, социјални, образовни и др.), дјелујући заједно, могу превентивно рјешавати проблеме, генераторе криминалитета. Уједињене нације су својим Смјерницама за превенцију криминалитета (UNODC, 2002) промовисале четири таква приступа: 1. Превенција криминалитета кроз социјални развој, 2. Ситуациона превенција 3. Превенција у заједници и 4. Превенција рецидивизма (Комленовић, 2016).

Међутим, у процесу супротстављања различитим облицима криминалитета немогуће је запоставити и већ „позната“

криминалнополитичка начела међу којима начело правне државе, као најзначајнији политичкоправни постулат савремене политике сузбијања криминалитета и општа претпоставка правне сигурности грађана, има велики утицај на општу ситуацију у друштву у оквиру које се остварује значајна социјална превенција криминалитета, чиме се онда смањује криминогеност. Сам концепт правне државе, како се доста често одређује његов садржај, јесте концепт слободног појединца, грађанина, човјека и његова слободног учешћа у политичком животу. Да би неко друштво било напредно и цивилизовано, није довољно да право постоји, већ је потребно и да оно влада друштвом, па тако и у подручју борбе против криминалитета (Хорватић, Цвитановић, 1999:100).

Што се тиче превентивних активности, највећи дио њих одвија се више по општим принципима законитости него по прецизно одређеној законској норми, јер је превенција криминалитета само дјелимично регулисана изричитим законским прописима. Самим тим, јасна је ова законска недореченост и потреба да се, по могућности превенција и законски уреди, могуће и на начин како предлаже Irvin Voler (Irvin Waller), неприкосновени свјетски аутиритет у области превенције криминалитета који савјетује владе широм свијета о томе како смањити криминал и заштитити жртве. Он позива владе да испуњавају међународне стандарде за помоћ жртвама и каже да један од важних начина да владе буду успјешне у томе јесте то што „постану паметне и усвоје Закон о спречавању криминалитета/превенцији и на такав начин то уреде.” И пита се: „Колико насиља је могао спријечити један такав закон?” (Waller, 2019).

НАЧЕЛА САВРЕМЕНЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА

Превенција као социјално подржан концепт иде даље од репресије као устаљеног начина борбе против криминалитета и, осим кривичноправних субјеката, нужно укључује све остале сегменте друштва. Такав, квалитативно другачији приступ супротстављања криминалитету, препознат је као неопходност и на међународном нивоу. У складу са тиме, Уједињене нације иновирале су постојећа позната начела политике супротстављања криминалитету и 2002. године донијеле важан међународни документ: Смјернице за превенцију криминалитета (UNODC, 2002), те су утврдиле водећа начела савремене превенције криминалитета међу којима се јасно наглашава улога заједнице и партнерства и то:

Владино водство: Смјернице наглашавају потребу да владе у свом програму рада планирају превенцију криминалитета као сталну

активност. У складу са тиме, предлаже се на националном нивоу, унутар министарства правде или безбједности, или у више министарстава, успоставити стално централно тијело на високом нивоу. Улога тог тијела је пружање водства, рад с другим владиним секторима, другим нивоима власти и цивилним друштвом у развијању националног плана превенције, те провођење и праћење плана. Национални владин план или стратегија превенције криминала мора имати јасне приоритете и циљеве, треба се темељити на консултацијама с бројним секторима, укључујући јавност, као и са резултатима истраживања. Један од највећих изазова за владе често лежи у анимирању других сектора да учествују у мултисекторским партнерствима. При томе, као кључне активности влада, апострофирају се: а) Сарадња с јавношћу и медијима о питањима превенције криминала и превентивним стратегијама, б) Одрживост и одговорност програма и ц) Обука и јачање капацитета влада и других тијела.

Социо-економски развој и укљученост: Превенција криминалитета требало би да буде интегрисана у релевантне социјалне и економске политике и програме обраћајући пажњу на стратегије које се односе на запосленост, едукацију, здравство, урбано планирање, социјалну маргинализацију и социјалну искључивост. Посебна пажња требало би да се посвети локалним заједницама, породицама, дјечи и младима.

Сарадња/партнерства: Сарадња и партнерство чине саставни дио превенције криминалитета, узимајући у обзир широк спектар узрока криминалитета, те потребну стручност и одговорност при уочавању криминалитета и провођењу превенције. То укључује партнерство између релевантних министарстава, локалних власти и организација, невладиних организација, пословног сектора и грађана.

Одрживост/одговорност: Превенција криминалитета захтијева адекватне ресурсе укључујући финансирање активности како би се постигла досједност. Потребно је осигурати одговорност и стручност код одређивања пројеката, провођења активности, финансирања, имплементације и евалуације постигнутих резултата.

База знања: Стратегије, политике, програми и активности везани за превенцију криминалитета треба да се базирају на ширем, мултидисциплинарном знању о проблемима криминалитета, вишеструким узроцима, пракси утемељеној на доказима, те пракси која је обећавајућа.

Људска права/владавина права/култура законитости: Владавина права и људска права као признати међународни инструменти које су земље чланице обавезне поштовати, морају такође бити заступљени у свим аспектима спречавања криминалитета, па тако и у превенцији криминалитета. Културу законитости треба активно промовисати у превенцији криминалитета.

Међузависност: Националне стратегије превенције криминалитета треба да, гдје је то могуће, воде рачуна о повезаности локалних проблема и међународног организованог криминалитета.

Диференцијација: Стратегије за спречавање криминала требало би, када је то могуће, да поштују различите потребе према полу и узрасту, те посебне потребе рањивих припадника друштва. То укључује и најсиромашније и најотуђеније, жене и мањинске групе, као и етно-културне популације или мигранте. Искуство криминала и свакодневног живота међу тим групама је често врло различито од остатка популације, често су искључени из друштвеног, економског и културног живота. Диференцирање је средство којим се осигурава да се те различитости превазиђу. То подразумеива да се истражи криминал и његови узроци, да се на бази тога донесу пројекти који ће од стране власти бити и реализовани, да се, затим, размотре утицај криминала на те групе, и могући начини рјешавања њихових проблема. Један од начина да се то осигура јесу посебна истраживања о проблемима и узрочним факторима, као и у развоју интервенција.

ПРАКТИЧНА ПРИМЈЕНА СТАНДАРДА УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА У ПРЕВЕНЦИЈИ КРИМИНАЛИТЕТА

Наведени актуелни стандарди и смјернице у превенцији криминалитета плод су дугогодишње активности на међународном нивоу. Редовним одржавањем конгреса Уједињених нација о превенцији криминала и кривичном правосуђу, који се од 1955. Године одржавају сваких пет година¹ настоје се у оквиру система Уједињених нација поштујући начела конвенција УН, на глобалном нивоу предузимати неопходне мјере и на плану превенције међународног криминала и јачању сарадње на овом плану (Previous congress, 2019). Смјернице за превенцију криминала подржане су и утемељене у бројним другим међународним стандардима и нормама које су усвојиле Уједињене нације. Значајан број стандарда и норми усвојених од стране Генералне скупштине УН-а и Економског и социјалног вијећа, постигао је међународни консензус и распрострањен је међу практичарима широм свијета. Превенција је израсла из прилично уског подручја рада, прије свега од стране полиције, до много развијенијег низа активности које

¹ Конгреси Уједињених нација за криминалитет разматрају теме од међународног значаја у области превенције и кривичног правосуђа. До сада је одржано укупно тринаест конгреса, а априла 2020. године град Кјото у Јапану биће домаћин 14. Конгреса УН о криминалу.

укључују много институција и сектора друштва. То укључује рјешења која се односе на ћечја права, права жена и права жртава.²

Стандардима и нормама Уједињених нација посвећена је пажња и на нивоу Европске уније. Комитет министара Савјета Европе афирмише превенцију као устаљен образац у борби против криминалитета (P/87/19).

Уговором из Амстердама из маја 1999. године (97/Ц 340/01) успостављен је и правни основ за превенцију криминалитета на нивоу Европске уније. У члану 29 наведено је да „Унија има за циљ грађанима осигурати висок ниво заштите на подручју слободе, сигурности и правде, а једно од средстава за остварење тог циља је превенција криминалитета.“

Савјет Европског парламента својом Одлуком од 28. маја 2001. године основао је Европску мрежу за спречавање криминалитета (2001/427/JXA) којом су разјашњени концепти превенције криминалитета, превентивних мјера и активности. Према члану 3 Одлуке превенција криминалитета покриват ће све мјере које су усмјерене на смањење криминалитета и осјећај несигурности код грађана, квалитативне и квантитативне мјере, било кроз директно откривање криминалних активности, или кроз политике и интервенције усмјерене на смањење потенцијала и могућих узрока криминалитета. Укључује заједнички рад владе, релевантних институција, агенција за провођење закона, локалних власти, специјализованих институција, приватног сектора, невладиног сектора, научних институција, истраживачких институција, подржаних од стране медија. Важни елементи овог концепта су сарадња/ партнерство у заједници и приступи засновани на знању, чиме се доприноси ефикасној превенцији криминалитета и виктимизације, а тиме и безбједности појединца, као и квалитету живота у заједницама широм свијета.

ПРЕВЕНЦИЈА КРИМИНАЛИТЕТА У ЗАЈЕДНИЦИ

Оријентација према заједници када је у питању превенција криминалитета, у свијету није никаква новина. Постоје докази, а и професионалци за кривично право прихватили су чињеницу да у недостатку помоћи јавности нити више новца за полицију и кривично правосуђе, нити више овлаштења агенцијама за провођење закона, а нити боља технологија која им стоји на располагању неће трајно смањити криминалитет у САД (Боровец, 2013). Оно што може представљати

² На примјер: Конвенција о правима дјетета, Смјернице Уједињених нација за спречавање малољетничке делинквенције (Ријадске смјернице), Декларација против насиља над женама, Декларација о темељним начелима правде за жртве злочина и злостављања ..

нови искорак и унапређење у борби против криминалитета и напредак у његовој превенцији јесте укључивање цјелокупне заједнице, кроз активни ангажман и стављање на располагање њезиних ресурса. Овакав став убрзо је прихваћен те се проширио и у другим државама и у међународној пракси му се све више поклања пажња. Теоријска, истраживачка, као и практична сазнања о улози школе, невладиних организација, медија, локалне заједнице, несумњиво упућују на то да су потенцијали ових субјеката, нарочито на пољу превенције криминалитета, изузетно велики, али и то да је њихов утицај на том плану миноран и недовољан. Упоредо са активностима које држава предузима преко свог репресивног апарата, не треба занемарити улогу и потенцијале других субјеката у друштву.

Сви субјекти, уз несебичну помоћ државе требало би да пронађу најсврхисходније начине како би се цјелокупно друштво изборило са негативним посљедицама које са собом носи криминалитет, првенствено са превенцијом преступничког и делинквентног понашања. Кажњива дјела догађају се у социјалној средини, те факторима који га генеришу треба прилазити тамо гдје и настају, директно у градовима и општинама, што подразумијева заједничко дјеловање многих друштвених снага и установа, и учешће грађана као појединаца. Генератори криминалитета су вишеслојни и леже у друштву, све друштвене снаге у локалној заједници треба да су укључене у скенирање и идентификацију проблема, у анализу проблема са криминалитетом и тражењу рјешења, као и у конкретну примјену на нивоу локалне заједнице и на тај начин треба утицати на неутралисање ризичних фактора и прилика за испољавање кривичних дјела. Таква оријентација према заједници остварује се сарадњом са грађанима и развијањем партнерских односа и успоставом савјета за превенцију криминалитета (Стратегије примјене знаности и искуства добре праксе, 2013:11).

Сарадња са грађанима и развијање партнерских односа са другим државним тијелима у и установама, локалном и подручном самоуправом, те невладиним организацијама и сл. даје вишеструке резултате: рад у коме учествује више субјеката, при чему свако носи своје знање, у коначном збиру има синергијски учинак и даје боље резултате и утиче на квалитет, а други субјекти (партнери) који активно учествују у превенцији криминалитета на тај начин постају одговорни чланови друштвене заједнице.

САВЈЕТИ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ КРИМИНАЛИТЕТА

Оно што може представљати нови искорак и унапређење у борби против криминалитета и напредак у његовој превенцији јесте организовање cjелокупне заједнице, кроз активни ангажман и стављање на располагање њених ресурса у форми савјета за превенцију. Савјети за превенцију криминалитета раширен је приступ у превенцији криминалитета који се базира на заједници, те који своје упориште, осим у европској и свјетској пракси, проналази и у препорукама Економског и социјалног вијећа УН-а, Смјерницама УН-а за превенцију криминалитета, те одлукама институција Европске уније.

Имајући у виду карактеристике модерног друштва, те да традиционалне, репресивне методе не дају очекиване резултате, чини се да би оживљавање древне идеје „комуналне превенције“ био могући начин унапређења безбједности грађана у локалној заједници. Резултати научних истраживања показују да грађани као највећи проблем у свом животном окружењу виде субјективну (не)сигурност, различите проблеме поремећаја у понашању, недјелотворност комуналног и јавног реда, оштећења и уништења јавне имовине, а да је једна од традиционалних заблуда свакако омаловажавање тзв. ситинијих проблема на терену, односно потцјењивање питања јавног реда и ситних поремећаја у понашању (Стратегије примјене знаности и искуства добре праксе, 2013:11). Савјети за превенцију криминалитета треба да теже постизању дугорочно очекиваних резултата, а то су сигурније заједнице како cjелокупног становништва тако и осјетљивих група становништва: дјеце и малољетника, жена и припадника мањина.

Како Босна и Херцеговина није чланица Европске уније, тако ни одлуке Европске мреже за спречавање криминалитета нису обавезујуће, те савјети за превенцију криминалитета као форма организовања локалних заједница нису ушли у праксу. Међутим, по узору на слична тијела на нивоу локалних заједница организују се форуми за безбједност као савјетодавна тијела која служе за интеракцију између грађана и институција. Тако је скупштина града Бањалука подржала приједлог градоначелника да се оснује Форум за безбједност на нивоу града. Форум је организован мултидисциплинарно, чине га људи из различитих области који ће повезивати грађане, социјалне службе, основне и средње школе, мјесне заједнице, невладине организације и полицију са темом безбједности. При томе се истиче да се „много тога очекује и свакако да ће свако дати свој допринос са циљем одређених мјера, интервенција, прије свега у превентивном смислу, јер нама је задатак, прије свега, да превентивно дјелујемо“ (Мондо, 2018, 28. новембар).

ЗАКЉУЧАК

Савремени приступи превенцији криминалитета условили су промјену начина на који владе, институције и организације раде. Суочене са новим изазовима, Уједињене нације начела превенције криминалитета постављају на ширу платформу, укључујући, поред иновираних улога државе, у све већој мјери локалну заједницу, сарадњу и партнерство широког спектра субјеката, дајући већи значај социјалној и економској политици као фактору превенције криминалитета, поштовању људских права и права на различитости. Већа фокусираност према заједници и холистички приступ, комбинован са стратегијама које укључују све релевантне учеснике, заједнице, засигурно представља нову парадигму у превенцији криминалитета која увећава шансе на успјех у борби против криминалитета. У том смислу, неке земље које имају дужу демократску традицију и већи стандард склоне су успостави посебних тијела за превенцију криминалитета, док се земље са најслабије развијеном превенцијом криминалитета у теоријском и практичном смислу ослањају на полицију и кривичноправни инструментариј.

ЛИТЕРАТУРА

- Боровец, К. (2013). *Развој вијећа за превенцију криминалитета у локалној заједници према одрживим и учинковитим коалицијама*, стручни чланак, Министарство унутарњих послова Републике Хрватске, Загреб, Полиција и сигурност, Вол. 22 Но. 1, 2013. доступно на: <https://hrcak.srce.hr/105615>
- Гарланд, Д. (2002).: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society* : University of Chicago Press, 1 edition.
- Garofalo, J. (1981). *The Fear of Crime: Causes and Consequences*, 72 J. Crim. L. & Criminology 839 доступно на: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol72/iss2/20>
- Хорватић, Ж, Цвитановић, Л. (1999). *Политика сузбијања криминалитета*, Министарство унутарњих послова Републике Хрватске, Полицијска академија, Загреб.
- Handbook on the crime prevention guidelines, (2010). Making them work, UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME Vienna, CRIMINAL JUSTICE HANDBOOK SERIES, New York
- Комленовић, Љ. (2016). *Савремени приступи превенцији криминалитета*, Зборник радова „Савремени безбједносни ризици и пријетње и њихов утицај на безбједност држава региона“, Факултет безбједност и заштиту Бања Лука
- Комленовић, Љ. (2018). *Превенција страха од криминалитета у духу концепта људске безбједности*, Сварог, научно-стручни часопис за друштвене и природне науке бр. 16, НУБЛ Бања Лука
- Милутиновић, М. (1984). *Криминална политика*, Савремена администрација, Београд.
- Превенција криминалитета у локалној заједници – Стратегија примјене знаности и искуства добре праксе, (2009), Министарство унутрашњих послова Републике Хрватске, Равнатељство полиције, Загреб,
- Приручник за превенцију криминалитета (2008) Twining light project између Републике Хрватске и Савезне Републике Њемачке „Јачање капацитета Министарства унутрашњих послова у подручју превенције криминалитета“, Министарство унутрашњих послова Републике Хрватске, Загреб.
- United Nations Guidelines for the Prevention of Crime Economic and Social Council resolution 2002/13,
- United Nations Standards and Norms in Crime Prevention At your finger tips, FOR A FUTURE WITHOUT FEAR UNODC, https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_standards_and_norms_in_crime_prevention_at_your_fingertips.pdf
- Guidelines for the Prevention of Crime, Economic and Social Council resolution 2002/13, Annex

Комленовић Љ. (2019). Начела савремене превенције криминалитета, *Безбједност, полиција, грађани*, 15(2), 85–96.

Waller, I . *Prevention of Crime Act is Smart on Crime*, blog , <http://irvinwaller.org/crime-victims-rights/2019/03/09/2682/>

<https://www.rapports-cac.ca/experts/irvin-waller/>

<http://www.veilig-ontwerp-beheer.nl/publicaties/united-nations-guidelines-for-the-prevention-of-crime>

<https://rikosentorjunta.fi/en/the-european-crime-prevention-network>

<https://www.unodc.org/congress/en/previous-congresses.html>

http://www.unicri.it/information/partners_donors/crime_prevention_network/

<https://mondo.ba/Info/Drustvo/a842061/Banjaluca-Formiran-Forum-za-bezbjednost-gradjana.html>), 2018, 28.novembar

<http://.colorado.edu/cspv/blueprints>).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>

PRINCIPLES OF MODERN CRIME PREVENTION

Ljiljana Komlenović, PhD*

Abstract: A modern approach to crime policy, taking into consideration the concept and definition of crime as a violation of the internationally recognized human rights, especially those enshrined in the general universal concept of human rights, such as the “human right to life, health, safety and maintenance of existence” that citizens have the minimum security and well-being established by those standards. Affirming the non-repressive approach to counteracting crime, at the same time as the rule of law, an increasing range of “sophisticated” values based on the principle of the welfare state are gaining in importance.

This link has also been formally identified through the United Nations, which has adopted the guiding principles of contemporary crime prevention. Elements of this concept are discussed in the paper: government leadership, socio-economic development and inclusion, cooperation / partnership, sustainability / responsibility, knowledge base, human rights /, rule of law / culture of legality, interdependence and differentiation and practical application of United Nations standards in in the form of prevention councils in many countries around the world, as a convenient form of community mobilization.

Keywords: prevention, United Nations, principles of crime prevention, community, partnership

Рад за примљен: 8.11. 2019. године
Рад прихваћен: 9. 12. 2019. године

ЕВРОПСКИ ОКВИР ЗА ПРУЖАЊЕ УСЛУГА ПОВЈЕРЕЊА И УЛОГА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА У ПРУЖАЊУ УСЛУГА ПОВЈЕРЕЊА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Др Синиша Мацан*

Апстракт: Међународним правним актима гарантује се право на слободу кретања људи, роба и услуга. Развојем информационих технологија у протеклих педесет година значајно су измијењени механизми којима се у пракси проводе права на слободу кретања робе, људи и услуга. У сврху обављања сигурног дигиталног пословања, те пружања сигурних и поузданих услуга повјерења, Европска унија је у 2014. години усвојила Регулативу о електронској идентификацији и услугама повјерења електронских трансакција број 910/2014, eIDAS регулативу. eIDAS регулатива има за циљ повећње нива правне сигурности приликом обављања електронских трансакција. Ова регулатива представља прекретницу којом се обезбјеђује предвидљиво регулаторно окружење за успостављање сигурне, поуздане и неометане електронске интеракције између грађана, предузећа и органа јавне управе. Јасно се прецизирају услови признавања средстава електронске идентификације, утврђују се правила за пружање услуга повјерења и електронских трансакција, те се прецизно дефинише правни оквир за електронске потписе, електронске печате, временске жигове, електронска документа, услуге електронске препоручене доставе и начини цертифицирања мрежних уређаја у системима поузданог електронског пословања.

Устави Босне и Херцеговине и Републике Српске гарантују право на слободу кретања људи, робе и услуга на цијелој територији Босне и Херцеговине. Даље, у процесу интеграције у

* Министарство унутрашњих послова Републике Српске,
имејл: sinisa.macan@mup.vladars.net

Европску унију, Босна и Херцеговина и Република Српска су се обавезале да ће прилагодити своје прописе законодавству Европске уније. Поступак прилагођавања законодавству Европске уније подразумева и имплементацију, те пуну примјену eIDAS регулативе у Босни и Херцеговини и Републици Српској. eIDAS регулатива представља интеграцију правних прописа и техничких рјешења који омогућавају сигурну и поуздану електронску идентификацију. Министарство унутрашњих послова Републике Српске је у правном систему Републике Српске препознато као орган који управља системом идентитета у Републици Српској и у раду је приказана улога МУП-а у систему идентификације и пружања услуга повјерења.

Кључне ријечи: Дигитално представљање, дигитално потписивање, електронски печат, услуга повјерења, електронска службена легитимација, eIDAS

УВОД

Уставом Републике Српске је гарантовано право на слободу кретања робе, рада и капитала¹ исто као и Уставом Босне и Херцеговине². Такође је у Уставу Босне и Херцеговине дефинисана обавеза стварања услова који омогућавају економски развој и опште благостање свих грађана³, исто како је дефинисано у Уставу Републике Српске⁴. Права и слободе предвиђени у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода имају приоритет у односу на законодавство у оквиру Босне и Херцеговине и Републике Српске⁵. Приватно власништво,

¹ Члан 50 Устава Републике Српске наводи: „Економско и социјално уређење заснива се на равноправности свих облика својине и слободном привређивању, самосталности предузећа и других облика привређивања у стицању и расподјели добити и слободном кретању робе, рада и капитала у Републици као јединственом привредном простору.“

² Члан 1 став 4 Устава Босне и Херцеговине гласи: „4. Промет роба, услуга, капитала и лица. Постојаће слобода кретања широм Босне и Херцеговине. Босна и Херцеговина и ентитети неће ометати пуну слободу кретања лица, роба, услуга и капитала кроз Босну и Херцеговину. Ни један ентитет неће успоставити контролу на граници између ентитета.“

³ У преамбули Устава Босне и Херцеговине се наводи: „У жељи да подстакну опште благостање и економски развој кроз заштиту приватног власништва и унапређење тржишне привреде.“

⁴ Члан 51 Устава Републике Српске наводи: „Република мјерама економске и социјалне политике подстиче економски развој и повећање социјалног благостања грађана.“

⁵ У члану 2, став 2 Устава Босне и Херцеговине се наводи: „Права и слободе предвиђени у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода и у њеним протоколима се директно примјењују у Босни и Херцеговини. Ови акти имају приоритет над свим осталим законима.“

те право на слободу кретања људи и рада, робе и услуга, као и опште благостање свих грађана јесу основни темељи правног поретка на коме је заснована Република Српска, као и Босна и Херцеговина. Сходно оваквим поставкама, Босна и Херцеговина и Република Српска су приступиле процесу интеграција са Европском унијом. Први правно обавезујући уговорни однос између Европске уније и Босне и Херцеговине је успостављен потписивањем Споразума о стабилизацији и придруживању, којим се право на слободу кретања робе у границама Босне и Херцеговине се проширује на цијелу територију Европске уније⁶, односно ствара се основ за међусобни слободан приступ тржиштима. У Босни и Херцеговини се уставно гарантује слобода кретања и робе и људи и капитала. Поступку интеграције са Европском унијом је отпочео уклањањем баријера везаних за приступ тржишту, односно уклањањем баријера у размјени роба.

Босна и Херцеговина се обавезала да усклади законодавство са законодавством Европске уније, што је усаглашено главом VI поменутог Споразума о стабилизацији и придруживању⁷.

Европска унија константно побољштава своје интерно законодавство. Законодавство које се тиче унутрашњег тржишта Европске уније се усклађује постепено⁸, а, посебно се истиче безбједност која се тиче појединих области живота⁹.

У општем економском развоју који се подудара са почетком

⁶ Глава IV Споразума о стабилизацији и придруживању носи назив: „Слободно кретање робе“, http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_strategija/sporazum/glavni_text/default.aspx?id=19160&langTag=bs-BA, увид извршен 17. 10. 2019 године.

⁷ Члан 70, став (1) Споразума о стабилизацији и придруживању између Босне и Херцеговине и Европске Уније гласи: „1. Стране признају важност усклађивања постојећег законодавства Босне и Херцеговине са законодавством Уније, као и његовог ефикасног провођења. Босна и Херцеговина ће настојати осигурати постепено усклађивање својих постојећих закона и будућег законодавства с правном тековином (acquisem) Уније. Босна и Херцеговина ће осигурати прописну примјену и провођење постојећег и будућег законодавства.“

⁸ Члан 114 Уговора о функционисању Европске Уније наводи у ставу 1: „1. Ако уговорима није другачије предвиђено, слиједеће одредбе се примјењују ради остваривања циљева из члана 26. Европски парламент и Савјет, у складу са редовним законодавним поступком и након савјетовања са Економско-социјалним комитетом, утврђују мјере за приближавање одредаба закона и других прописа држава чланица чији је предмет успостављање и функционисање унутрашњег тржишта.“

⁹ Члан 114 Уговора о функционисању Европске Уније наводи у ставу 3: „3. Комисија, у својим предлозима из става 1 који се односе на здравље, безбједност, заштиту животне средине и заштиту потрошача, узима за полазну основу високи ниво заштите, нарочито водећи рачуна о сваком новом развоју заснованом на научним чињеницама. И Европски парламент и Савјет, у оквиру својих надлежности, теже постизању овог циља.“

европских интеграција у другој половини прошлог вијека и у овоме вијеку, дешава се и огроман развој у области дигиталних технологија и комуникационих система. Развојем рачунарских система, појавом интернета и мобилних комуникација у последњих двадесет пет година, извршене су револуционарне промјене у друштву. Људи су успоставили канале комуникације и размјењују поруке и слике из различитих дијелова свијета, обавља се куповина и стварају услови за размјену роба и услуга. Пословање уз коришћење мобилних и рачунарских уређаја, као и електронске услуге су постале саставни дио савременог живота. Слање наруџби и плаћање путем интернета је незамислив дио савременог пословања. Испорука робе се врши тако да прималац у сваком тренутку има информацију о локацији његове пошиљке. Резервација туристичких аранжмана, путовања или смјештаја коришћењем интернета и мобилних уређаја је у потпуности замијенила класичне начине куповине оваквих услуга.

За све наведене ситуације је неопходно успоставити правно засноване и сигурне механизме заштите података. Појмови као што су аутентикација корисника, дигитално потписивање и овјера, *PIN* код, *smart*-картица, *token* и слично, ушли су у свакодневни живот. Приликом обраде података успостављени су научно засновани системи безбједности који гарантују висок ниво заштите и који се константно усавршавају. Сервиси засновани на електронским трансакцијама морају имати законску снагу и бити правно препознати на начин да се гарантује заштита појединца уз обавезну владавину права и закона. Овакав начин омогућава да се уговори или вишемилионске трансакције обављају електронским путем, тако да овако потписани и овјерени документи имају потпуну законску снагу као и традиционално потписани и овјерени документи. Уз то, мора се гарантовати безбједност, поузданост, повјерљивост и заштита података.

У оваквим условима, земље чланице Европске уније, као и сама Европска унија су реаговале кроз прилагођавање законодавства и пракси. Изградња повјерења у *on-line* пословању и виртуелном свијету је постала кључна за привредни, али и социјални развој. Сходно реалним потребама тржишта, Европски парламент и Савјет су 23. јула 2014 године усвојили Уредбу о електронској идентификацији и услугама повјерења за електронске трансакције на унутрашњем тржишту број 910/14, названа *eIDAS* регулатива којој је циљ повећање и успостава пуног повјерења у електронске трансакције и пружање заједничког основа за сигурну интеракцију између грађана, компанија и управе на цијелој територији Европске уније. Оваква обавеза је базирана на члану 114 Уговора о функционисању који подразумијева научно утемељене и поуздане механизме заштите који се константно усавршавају и развијају.

Како је наведено раније у овом поглављу, Босна и Херцеговина и Република Српска имају обавезу да изврше прилагођавање својих прописа законодавству Европске уније и да направе исте услове за пословање као и на отвореном тржишту Европске уније. У оквиру овог рада је дат основни појам дигиталног идентитета, те је извршена анализа обавеза које простичу из *eIDAS* регулативе и могућности интеграције *eIDAS* регулативе у законодавство у Републици Српској и презентована је улога Министарства унутрашњих послова у примјени *eIDAS* регулативе у области дигиталне идентификације.

ДИГИТАЛНИ ИДЕНТИТЕТ

У Другом свјетском рату значајну улогу су одиграли системи за пренос и заштиту података.¹⁰ Шездесетих и седамдесетих година прошлог вијека се ствара потреба за преносом и похраном великих количина података, што је посебно изражено развојем свемирских програма и опасношћу која је произлазила због могућности нуклеарног сукоба током хладног рата. Управо се на технологијама развијеним због потребе преноса већих количина података у случају глобалног сукоба формира интернет мрежа у академској заједници. Ван академског круга интернет мрежа постаје доступна од почетка деведесетих година прошлог вијека, што је суштински промијенило парадигму живота на Земљи и у потпуности измијенило развој друштвених односа. Омогућен је умрежавање рачунара, те дјељење ресурса који се налазе на различитим географским локацијама, те се дигитализују и размјењују подаци, што ствара потпуно ново пословно окружење и обављање пословних процеса путем интернета. Паралелно са развојем рачунарских система, посебно развојем мобилних уређаја и могућношћу коришћења друштвених мрежа стварају се потпуно нова социјална окружења, те креирају виртуелне заједнице у којима се размјењују слике, филмови, те постају доступни догађаји из свакодневног живота. Огроман број корисника¹¹

¹⁰ Утицај који има пренос и заштита података је посебно илустрован у декодирању заштићених порука које су преносене њемачким уређајем Енигма у Другом свјетском рату, а који је развијен након Првог свјетског рата. Користећи обавјештајне податке и рад научника, откривени су механизми којима се штите поруке од стране Савезника, што је допринијело бржем завршетку рата. Базирано на оваквим технологијама развијају се рачунари и рачунарске науке, те телекомуникациони системи и системи заштите података.

¹¹ Друштвене мреже садрже велике количине личних података, а субјекат размјене података јесте, између осталог и дигитални идентитет. Facebook - две милијарде корисника, Messenger, You Tube и Whats App - милијарду корисника - <https://www.tportal.hr/tehno/clanak/analizirali-smo-drustvene-mreze-u-2017-pogledajte-kako-se-stvari-rade-u-svijetu-a-kako-kod-nas-20171205>, приступ извршен 16.10.2019 године

даје интернету изузетну снагу и значај. Истовремено, доступност и лакоћа креирања виртуелних идентитета на интернету и друштвеним мрежама отварају могућности за злоупотребе због слабо развијених контролних механизма.

Друштвене мреже и интернет отварају могућности креирања идентитета, односно прикривања стварног идентитета појединца на начин да се скуп податак о личности модификује. Овако креиран скуп појединих података о личности постаје доступан на друштвеној мрежи и постаје дигитални идентитет који може бити злоупотребљен уколико не постоје развијени механизми који повезују дигитални идентитет са стварним идентитетом. Дигитални идентитет особе је, дакле, само подскуп података о личности коју та личност учини доступном путем друштвене мреже или другог механизма који је доступан рачунару¹². Сваку личност одређује скуп података, с тим да се утврђује дио скупа података који јединствено одређује личност и који се користи за препознавање, односно идентификовање личности. Овако одређен скуп података о личности служи за препознавање личности у реалном свијету, а прикупља се тако да орган јавне управе одреди скуп података у законом утврђеној процедури, те издаје идентификациони документ који се користи у стварној идентификацији када се личност појави у правном промету или када обавља друштвене активности¹³. Идентитет личности се, у правилу, утврђује на основу личног имена, презимена које је обично везано са поријеклом, те временских и географских одредница везаних за рођење. Уобичајена је пракса да се за свако лице одређује јединствени идентификациони број¹⁴. Како би се смањиле могућности злоупотреба, међународни стандарди, те правни системи унутар држава уводе јединствене физичке карактеристике којима се препознаје појединац и овакви подаци се користе у моделу стварног идентитета личности.¹⁵ Након утврђеног идентитета се издаје идентификациони

¹² Скуп свих података о особи може бити изузетно обиман, односи се на податке о његовом рођењу, именима и презименима, родбини, физичким карактеристикама, склоностима, струци и образовању, социјалном статусу, здрављу и комплетан скуп карактеристика које идентификују особу.

¹³ Након проведеног управног поступка, лицу се издаје идентификациони документ са основним подацима, путем којег је лице јединствено идентификовано у правном систему државе.

¹⁴ Јединствени идентификациони број лица издаје у правилу орган државне управе или нека социјална институција и различит је од државе до државе. Често је тај идентификациони број случајан и везан је за социјалне или пореске системе. У одређеном броју држава тај број открива датум рођења или регују или пол носиоца броја. Углавном, издавање оваквог броја је законски регулисано и мора да се успоставе механизми заштите података везаних за овај идентификатор.

¹⁵ Биометријски податак јесте податак који се добија на основу јединствене физичке карактеристике појединца и који јединствено одређује особу.

документ од стране органа власти, а тај орган власти суштински постаје сервис повјерења који се користи у поступку идентификације. На основу идентификационог документа се омогућава приступ услугама, вршење правних послова и друге активности за које је потребна идентификација¹⁶.

Дакле, модел реалног идентитета се може описати на сљедећи начин: (Маџан, 2018.)

1. Рођењем појединца идентификују се карактеристике појединца везане за поријекло, вријеме и локацију рођења
2. На основу тих карактеристика се појединац јединствено одређује и креира му се идентитет које га јединствено одређује:
 - a. Поријекло, односно презиме које биолошки родитељи одређују
 - b. Географски и временски подаци о рођењу
 - c. Име који одређују родитељи
 - d. Подаци о физичким карактеристикама
3. Кроз животни вијек се додају други подаци који употпуњују идентитет
 - a. Здравствени подаци
 - b. Социјални подаци
 - c. Вјештине личности
 - d. Подаци о школовању
 - e. Подаци који карактеришу навике лица

У реалном свијету судоступни ресурси којима личност има интерес да приступа. Личност доказује свој идентитет на основу документа који издаје овлаштени орган, односно идентификационог документа. У поступку препознавања, односно аутентикације у реалном свијету, утврђује се

¹⁶ За приступ одређеним ресурсима морају се имати посебне дозволе, које се добијају на основу сертификата издатих од других ентитета из реалног свијета, односно од организација или појединаца. Примјера ради, за вођњу аутомобилом неопходан је доказ о положеном возачком испиту издат од стране овлаштеног органа након поступка сертификације, односно поступка обуке и полагања возачког испита. Уколико особа не посједује знање за управљање таквим ресурсом (моторним возилом), онда може да изазове нарушавање безбједности и нарушавање права на здравље и живот других лица. Аналогно претходном, лице одређеног идентитета може да посједује атрибут да зна лијечити људе. Да би лице добило тај атрибут, предуслов је да је завршило медицински факултет. Завршетак образовања је потребан, али не и довољан услов да би приступило лијечењу људи. Неопходно је да неки стручни ентитет, као што је љекарска комора, потврди способност лица да лијечи друге особе и за такво нешто се добија стручни сертификат. Наравно, уколико лице са одређеним идентитетом и потврдама да задовољава одређене атрибуте наруши правила неког ентитета, тада се том лицу може одузети потврда да задовољава одговарајуће атрибуте. Дакле, Комора љекара може одузети одређеном љекару, који је лице одређеног идентитета, право да се бави том дјелатношћу, односно право да се сматра да посједује одговарајуће идентитета.

да ли лице са одређеним идентитетом (односно идентификационом документом) има право да приступи одређеним ресурсима. Личности из реалног свијета, која је представљена документом којим се потврђује идентитет, омогућава се приступ глобалној мрежи, социјалној мрежи или другом информатичком ресурсу¹⁷.

У претходних двадесетак година, уз развој интернета и мобилних технологија, огроман број пословних трансакција, али и социјалних контаката се обавља у дигиталном свијету. Личност из реалног свијета треба да има креиран модел дигиталног идентитета који се поуздано и сигурно може утврдити и који не смије у сумњу доводити легалност трансакција или контаката које обавља.

Горе описан модел је развијен у великом броју земаља и у примјени је. У Европској унији чијем јединственом простору тежи Босна и Херцеговина, развијен је модел идентификације, а правни систем и пракса су се мијењали у претходном периоду, што ће се представити у наредним поглављима. Поставља се питање да ли су у Републици Српској створени услови који гарантују поуздано електронско пословање и идентификацију у виртуелном свијету, те у ком се обиму примјењују модели који обезбјеђују развој услуга повјерења и идентификације. Неспорно је да је интерес Републике Српске, односно привредних субјеката и грађана, да имају исте или сличне услове са земљама Европске Уније у поступцима дигиталне аутентикације, како би се гарантовало функционисање слободног тржишта¹⁸. Поред тога, постоји правна обавеза проистекла из Споразума о стабилизацији и придруживању да се врши неометана разmjена роба између Босне и Херцеговине и Европске уније.

¹⁷ Неопходно је утврдити јединствени идентификатор реалног лица у дигиталном, односно виртуелном окружењу, те омогућити приступ подацима и ресурсима којима управљају органи државне управе и пружати услуге према грађанима и пословној заједници у оквиру државе. Како би се пружила услуга, неопходно је идентификовати појединца, утврдити његова права и омогућити реализацију захтјева. На тај начин се отварају нови канали комуникације између органа управе, те појединаца и пословног окружења. Такође, пословање се у великом обиму претвара у електронско пословање, потписивање уговора, те се финансијске трансакције у великој мјери обављају електронским путем, што убрзава пословање и чини га доступним на ширем тржишту у односу на домаће.

¹⁸ Република Српска и Босна и Херцеговина највећи део своје пословне размене обавља са тржиштем Европске уније и земаља ЦЕФТА споразума. Према подацима Спољно-трговинске коморе Босне и Херцеговине, од укупне робне размене у 2016 години, 65.18% се односи на земље Европске Уније, а 13.5% на земље ЦЕФТА уговора http://www.mvteo.gov.ba/izvjestaji_publikacije/izvjestaji/default.aspx?id=8622&langTag=bs-BA, увид извршен дана 27. 3. 2018 године.

ДИГИТАЛНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА И УСЛУГЕ ПОВЈЕРЕЊА У ЕУ

Европска унија је развила правне механизме и пратила развој информационо-комуникационих система, те константно вршила модернизацију дигиталних услуга, посебно у у дијелу који се тиче идентификације и услуге повјерења.

Органи јавне управе пружају услуге грађанима и пословној заједници, али стварају услове за обављање сигурног, законски регулисаног електронског пословања. Савремене информационо-комуникационе технологије омогућавају да се услуга коју пружа орган управе посматра као сервис. Јасно је да овакав сервис може бити доступан путем интернета или коришћењем мобилних уређаја и средстава комуникације. Сервисни приступ подразумијева да су органи управе развили јасне и транспарентне процедуре, у чијем провођењу се грађанин препознаје као подносилац захтјева, односно тражилац услуге који мора бити јединствено идентификован, како би се избјегле злоупотребе. Услуга, односно сервис може бити доступан у просторијама органа управе, а савремене технологије омогућавају доступност путем других канала, на начин да се не мора појављивати у просторијама пружаоца услуге. Предуслов за овакав начин пружања услуге јесте да постоји модел поуздане идентификације личности путем дигиталног идентитета. Уколико постоји модел поуздане дигиталне идентификације, комплетно електронско пословање и правни промет се може обављати дигитално и законски допуштено, а субјекти оваког пословања су физичка и правна лица, односно привредни субјекти. Препознавајући овакве могућности, Европска унија је креирала правни основ за пружање дигиталних услуга кроз усвојену Директиву о услугама¹⁹ у којој је дефинисала обавезу успоставе јединственог тржишта и истих услова у земљама чланицама Европске уније за овакву врсту послова. Специфично, за јавну управу, која је само један субјекат дигиталног пословања, дефинисани су „е-Говернмент“ циљеви и омогућено је успостављање електронских процедура и за услуге које нису предвиђене Директивом о услугама. У креирања услова за пуно провођење Директиве о услугама 2. октобра 2009. доносна је Одлука којом се дефинишу се практични програми за размјену информација електронским путем између држава чланица Европске уније на основу које су успостављани Информациони систем унутрашњег тржишта (IMI)²⁰ чији је основ Одлука 2004/387/ЕС Европског

¹⁹ Директива о услугама на интерном тржишту (Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on Services in the Internal Market) из 2006.

²⁰ IMI је електронско средство намијењено да подржи велики број легислативних аката у сфери унутарњег тржишта Европске уније, који захтијева размјену

парламента и Европског савјета од 21. априла 2004. о интероперабилној достави пан-европских *e-Government* услуга јавној администрацији, бизнису и грађанима (IDABC). Како би се у свим земљама чланицама створили услови за приступ релевантним информацијама, те јавна управа на цијелој територији ЕУ заиста била сервисно оријентисана донесена је Одлука Европске комисије о успостављању мјера које омогућавају употребу процедура електронским средствима кроз „тачке јединственог контакта“ од 16. октобра 2009. Овом одлуком се дефинише обавеза да свака земља омогући тачке јединственог приступа које морају омогућити завршетак прекограничних процедура између држава чланица како је дефинисано у члану 8 Директиве 2006/123/ЕС²¹. Како одређене процедуре захтијевају изузено висок ниво заштите података и сигурности код којих је, у реалном животу, потребан својеручан потпис учесника у правном промету, а у одређеном броју случајева и надовјера оваквог потписа, неопходно је било дефинисати техничке концепте поуздане идентификације и електронског напредног потписа базираног на квалификованом сертификату. Сходно томе, свака држава чланица Европске уније се обавезала да ће успоставити поступак акредитације издавалаца квалификованих потврда, те одржавати и објавити „повјерљиву листу“ која садржи основне информације везане за пружаоце сертификационих услуга који издају сертификате. Први правно обавезујући документ на територији Европске уније којим је уређен електронски потпис је била Директива 1999/93/ЕЗ. Након петнаестак година примјене овакве регулативе препознала се потреба за новим правним и техничким оквиром у којем ће се побољшати услуге идентификације и креирати услуге повјерења, односно препознати пружаоци услуга идентификације и повјерења. Овакав концепт је материјализован преко Регулative број 910/2014 о електронској идентификацији и услугама повјерења електронских трансакција и престанку важења Директиве 1999/93/ЕЗ. Регулativeм број 910/2014 која је названа *eIDAS* регулатива у потпуности су уклоњене препреке у

информација између администрације држава чланица. Пошто ИМИ дозвољава сигурну и структуралну размјену информација између надлежних власти електронским средствима, и према томе омогућава надлежним властима да једноставно идентификују релевантне средњеконтактне тачке у другим државама чланицама и да комуницирају једни са другима на брз и ефикасан начин, прикладно је да се ИМИ употребљава и за размјену информација за сврхе Директиве 2006/123/ЕС. Информациони систем унутрашњег тржишта – The Internal Market Information System (eng.) – ИМИ.

²¹ Како би се повиновали обавези да се поједноставе процедуре и формалности и омогући прекогранична употреба „тачака јединственог контакта“, процедуре путем електронских средстава треба да се ослањају на једноставна рјешења, укључујући употребу дигиталног потписа. Управо се за ове намјене могу користити системи идентификационих докумената, на које се могу похрањивати дигитални потписи.

коришћењу средстава електронске идентификације која се користе за аутентикацију ради приступа *online* сервисима јавне управе и прецизно се одређује сљедеће (Маџан, Каран: 2019):

- Која средства електронске идентификације морају бити призната на цијелој територији Европске уније и у свим државама,
- Утврђују се услови под којима државе чланице признају средства електронске идентификације физичких и правних лица која су обухваћена пријављеним системом друге државе чланице,
- Утврђују се правила за услуге повјерења, посебно за електронске трансакције,
- Успоставља се правни оквир за електронске потписе, електронске печате, електронске временске жигове, електронске документе, услуге електронске препоручене доставе и услуге цертифицирања за аутентикацију мрежних страница.

eIDAS Уредбом се препознају системи електронске идентификације које пријави држава чланица ЕУ, али се одређују и пружатељи услуга повјерења који имају сједиште на територији Уније. Пружатељи услуга повјерења за електронске трансакције морају да прођу поступке провјере и акредитације, тако да њихове услуге имају једнаке правне ефекте као и у стандардном правном промету. eIDAS Уредба је кључна за провођење Директиве о услугама, те су земље чланице Европске уније припремиле законодавство и provedбене прописе тако да су изједначени традиционални правни промет и дигитални правни промет²². Кључни елемент овог изједначавања јесу технички и provedбени механизми који су дефинисани Регулативом *eIDAS*.

eIDAS је препозао потребу да се на тржишту појаве компаније, односно правна лица која пружају услуге од поверења (*Trust Services*) другим заинтересованим лицима, а једна од услуга повјерења јесте и дигитална идентификација. За разлику од периода када је у примјени била Директива из 1999. године, и када је у име правног лица физичко лице вршило дигитално потписивање, предвиђено је да дигитално

²² Директиву о услугама треба посматрати у склопу имплементације Уговора о оснивању Европске заједнице (Уговор о ЕЗ), односно Уговора о функционисању Европске уније (Уговор о функционисању ЕУ), посебно у дијелу који се односи на унутрашње тржиште Европске уније. Сва питања регулисана Директивом су искључиво везана за провођење Уговора о функционисању ЕУ. Уговор о ЕЗ регулише слободу кретања и обављања послова на цијелој територији Уније. Национална законодавства уређују услужне активности у складу са чланом 49 (члан 43 Уговора о ЕЗ) и чланом 56 (члан 49 Уговора о ЕЗ) Уговора о функционисању ЕУ, те се морају поштовати начела која је Суд Европске заједнице развио на основу примјене тих чланова. На самим је државама чланицама да осигурају усклађеност свога законодавства с Уговором о ЕЗ-у како га тумачи Суд ЕЗ.

потписивање могу радити само физичка лица, а уводи се појам дигиталног печатирање која врше само правна лица. Дигитални потпис је обавезујући у смислу да дигитално потписана документа имају исту снагу као и стандардно потписана документа. Када се врши потписивање у име правног лица, тада је документ правно важећи једино када је овјерен печатом правног лица. Како се у оквиру великог броја правних лица потписује велики број докумената, *eIDAS* је увео могућност да се врши серверско печатирање докумената кроз информациони систем правног лица, односно да приватни кључ у поступку потписивања буде сачуван на картици или *HSM*²³ уређају.

За потребе провођења *eIDAS* регулативе усвојена су сљедећа проводбена акта²⁴;

1. Електронска идентификација:

- a. Проводбена Одлука Комисије (ЕУ) 2015/296 од 24. фебруара 2015. године о утврђивању процедуралних аранжмана за сарадњу међу државама чланицама у подручју електронске идентификације у складу с чланом 12, ставом 7 Уредбе (ЕУ) бр. 910/2014 – овом одлуком се дефинишу начини сарадње држава чланица ради постизања интероперабилности и безбједности шема електронске идентификације, те се успостављају методе размјене информација кроз успоставу тијела којим се промовише и управља сарадњом.
- b. Проводбена Уредба Комисије (ЕУ) 2015/1501 од 8. септембра 2015. године о оквиру интероперабилности – Уредбом се ствара платформа која омогућава практичну повезаност између средстава електронске идентификације из различитих земаља чланица како би се подстакла интероперабилност.
- c. Проводбена Уредба Комисије (ЕУ) 2015/1502 од 8. септембра 2015. године о утврђивању минималних техничких спецификација и поступака за нивое осигурања идентитета који је повезан средствима електронске идентификације у складу с чланом 8, ставом 3 Уредбе (ЕУ) бр. 910/2014 – основни циљ међусобног признавања електронске идентификације је да се омогући грађанима ЕУ ван граница своје земље буду електронски идентификовани. Како свака држава чланица има свој систем за управљање електронским идентитетом, неопходан је механизам који их чини упоредивим и интероперабилним. Уредба Комисије 2015/1502 дефинише

²³ HSM – Hardware Security Modul.

²⁴ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/trust-services-and-eid>, увид извршен 19.10.2019 године.

деталне критеријуме који државама чланицама омогућују међусобно упоређивање дигиталних идентитета.

- d. Проведбена Одлука Комисије (ЕУ) 2015/1984 од 3. новембра 2015. године о утврђивањима околности, начина и поступака пријаве у складу са чланом 9, ставом 5 Уредбе (ЕУ) бр. 910/2014 – предуслов о међусобном признавању система електронске идентификације јесте размјена података о средствима идентификације. Одлука прописује обрасце за обавјештења.

2. Услуге повјерења

- a. Проведбена Уредба Комисије (ЕУ) 2015/806 од 22. маја 2015. године о утврђивању спецификација везаних за облик знака повјерења за квалификовани сервис повјерења – циљ ове Уредбе је промоција транспарентности на тржишту. Ознака повјерења јасно разликује квалификоване услуге повјерења од осталих услуга повјерења, да би се повећало повјерење у основне услуге на мрежи и како би се корисници увјерили у поузданост електронских услуга повјерења
- b. Проведбена Одлука Комисије (ЕУ) 2015/1505 од 8. септембра 2015. године о утврђивање техничких спецификација и формата који се односе на листе поузданих пружатеља услуга у складу са чланом 22, ставом 5 Уредбе (ЕУ) бр. 910/2014 – повјерљиве листе су неопходне за безбједност и изградњу повјерења међу тржишним оператерима, јер указују на статус даватеља услуга у тренутку надзора. Ова Одлука, такође, има у циљу потицање интероперабилности квалификованих пружалаца услуга повјерења олакшавањем провере е-потписа и е-печата.
- c. Проведбена Одлука Комисије (ЕУ) 2015/1506 од 8. септембра 2015. године о утврђивању спецификација које се односе на формате напредног електронског потписа и напредних печата који ће признати органи јавне управе у складу са чланом 27, ставом 5 и чланом 37, ставом 5 Уредбе (ЕУ) бр. 910/2014 – осигуравањем континуитета с начелима усвојеним Директивом о услугама, ова одлука олакшава прекограничне трансакције с органима јавне управе у другој држави чланици. Такође осигурава технолошку неутралност постављањем методе за употребу нестандартних формата.
- d. Проведбена Одлука Комисије (ЕУ) 2016/650 од 25. априла 2016. године о утврђивању стандарда за безбједоносну процјену квалификованих уређаја за креирање електронских потписа и печата у складу са чланом 30, ставом 3 и чланом

39, ставом 2 Уредбе (ЕУ) бр. 910/2014 – у одлуци је наведена листа стандарда за безбједносну процјену квалификованих уређаја за креирање електронских потписа и печата.

Преглед историјата у Европској унији везаног за услуге повјерења и електронску идентификацију, као и преглед тренутно важеће правне регулативе јасно показује интегрални приступ правних наука и техничких, односно информационо-комуникационих наука у креирању оквира који се тренутно примјењује у Европској унији. С обзиром на раније описане обавезе из Споразума о стабилизацији и придруживању, јасно је да Република Српска мора прилагодити своје законодавство и праксе правном наслеђу Европске уније у овој области.

ЗАКОНОДАВСТВО У РЕПУБЛИЦИ СРПскоЈ И УЛОГА МУП-А РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Уставом Босне и Херцеговине је регулисано да све оно што није надлежност Босне и Херцеговине припада ентитетима²⁵. У члану 3, у првом ставу Устава су експлицитно наведене надлежности Босне и Херцеговине, и све оно што није наведено у овом члану јесте у надлежности ентитета. Поступци везани за електронску идентификацију и регулисање пружања услуга повјерења су у надлежности Републике Српске.

Електронско пословање се проводи кроз сигурну употребу дигиталних података, те употребу средстава безбједне електронске комуникације и електронске обраде података приликом обављања послова између физичких и правних лица. Законом о електронском потпису Републике Српске, дефинисан је појам електронског документа,²⁶ а Законом о електронском документу уведен је појам документационе особине,²⁷ што је основни предуслов за правну вјеродостојност, односно

²⁵ Члан III, став 3, тачка а Устава Босне и Херцеговине гласи: „а) Све функције и овлаштења која нису овим Уставом изричито повјерена институцијама Босне и Херцеговине припадају ентитетима.“

²⁶ Законом о електронском потпису Републике Српске (Службени гласник Републике Српске 106/15), чланом 2, ставом 1, тачком 1 је дефинисано: „електронски документ – једнообразно повезан цјеловит скуп података који су електронски обликовани (израђени помоћу рачунара и других електронских уређаја), послани, примљени или сачувани на електронском, магнетном, оптичком или другом медију, и који садржи особине којима се утврђује аутор, утврђује вјеродостојност садржаја, те доказује вријеме када је документ сачињен“.

²⁷ Законом о електронском документу Републике Српске (Службени гласник Републике Српске 106/15), чланом 3, ставом 1, тачком 2 дефинисан је појам документациона особина – „обавезни скуп података, попут електронског потписа,

валидност електронског документа која се утврђује електронским потписом. Дакле, законска регулатива као неопходан предуслов за успоставу система електронског пословања у Републици Српској постоји²⁸.

За успоставу система електронског пословања и пружање услуга повјерења од стране органа управе у Републици Српској, потребно је да се успостави систем електронског потписивања и издавања електронских квалификованих потврда и електронских квалификованих печата за правна лица. Оваквим системом се гарантује идентификација учесника у електронском пословању и гарантује аутентичност потписаног електронског документа²⁹ путем квалификованог електронског потписа. Како је раније наведено, квалификовани електронски потпис и електронски печат имају идентичну правну снагу као својеручан потпис и печат.³⁰

У Републици Српској је усвојена законска регулатива у складу са eIDAS. Законом је дефинисана обавеза успоставе регистра³¹ сертификационих тијела. Регуллатива eIDAS је дефинисала обавезу државе чланице

времена израде, назива аутора и других, који се уграђују у електронски документ ради очувања вјеродостојности, цјеловитости и ваљаности кроз период утврђен законом и другим прописима“.

²⁸ Закон о електронском пословању Републике Српске (Службени гласник Републике Српске 59/09), Закон о електронском потпису Републике Српске (Службени гласник Републике Српске 106/15) и Закон о електронском документу Републике Српске (Службени гласник Републике Српске 106/15).

²⁹ Законом о електронском потпису Републике Српске (Службени гласник Републике Српске 106/15), чланом 3 дефинисан је појам електронског потписа: „Електронски потпис је скуп података у електронском облику који су придружени или су логички повезани са другим подацима у електронском облику и који служе за идентификацију потписника и аутентичност потписаног електронског документа.“, а чланом 4 је дефинисано: „Квалификовани електронски потпис је електронски потпис који: 1) је повезан искључиво са потписником, 2) поуздано идентификује потписника, 3) настаје кориштењем средстава којима потписник може самостално да управља и која су искључиво под надзором потписника и 4) је директно повезан са подацима на које се односи и то на начин који недвосмислено омогућава увид у било коју измјену изворних података.“

³⁰ Законом о електронском потпису Републике Српске (Службени гласник Републике Српске 106/15), чланом 5 се дефинише: „Квалификовани електронски потпис у односу на податке у електронском облику има исту правну снагу као и својеручни потпис, односно својеручни потпис и печат, у односу на податке у папирном облику.“

³¹ Члан 20 Закона о електронском потпису Републике Српске (Службени гласник Републике Српске 106/15) у ставу 1 наводи: „(1) Министарство науке и технологије (у даљем тексту: Министарство) води евиденцију о сертификационим тијелима у Републици (у даљем тексту: евиденција) која је јавно доступна.“

Европске уније да води поуздану листу сертификационих тијела³². Међутим, питање размјене података са релевантним тијелима Европске уније није у потпуности дефинисано. С обзиром на уставно уређење, Република Српска има право да води листу квалификованих тијела, међутим, подаци о квалификованим пружаоцима услуга повјерења нису доступни према Европској Унији. Парламентарна Скупштина Босне и Херцеговине је усвојила закон 2006 године³³, које није усклађен са регулативом Европске уније. И поред тога, Министарство комуникација и транспорта Босне и Херцеговине је препознато као Надзорно тијело испред Босне и Херцеговине у Форуму европских надзорних тијела за провајдере услуга повјерења, као и надлежно да води листу пружалаца услуга повјерења³⁴. Неспорно је да је у преамбули *eIDAS*³⁵ дефинисана обавеза успоставе надзорног тијела за примјену *eIDAS*. Међутим, у *eIDAS* Уредби се говори о надзорним тијелима у множини, али и о могућности да једна чланица Европске уније прихвати надзорно тијело друге чланице. Како органи из Републике Српске нису препознати, непходно је ускладити законодавство у БиХ, те препознати и регулисати улогу надзорних тијела и омогућити проходност података са свих уставних нивоа из Босне и Херцеговине према органима Европске уније у складу са уставним овлашћењима у оквиру Босне и Херцеговине.

³² Члан 22 Уредбе о електронској идентификацији и услугама повјерења за електронске трансакције на унутрашњем тржишту број 910/14 наводи: „1. Свака држава чланица израђује, води и објављује поуздане листе, укључујући информације о квалификованим пружаоцима услуга повјерења за које је та држава чланица одговорна, заједно с информацијама о квалификованим услугама повјерења које они пружају.“

³³ Закон о електронском потпису Босне и Херцеговине објављен у Службеном гласнику БиХ 91/06.

³⁴ Извршен увид на веб страници FESA – Forum of European Supervisory Authorities, <http://www.fesa.eu/country-ba.html> дана 19.10.2019 године. На овој страници је наведено да је Министарство комуникација и транспорта надлежно као надзорно тијело за Босну и Херцеговину (Body responsible for supervision (Art. 17 of Regulation (EU) No. 910/2014)). Такође је наведено да је то министарство надлежно за вођење листе пружалаца услуга повјерења (Body responsible for establishing, maintaining and publishing trusted lists (Art. 22 of Regulation (EU) No. 910/2014)).

³⁵ Преамбула Уредбе о електронској идентификацији и услугама повјерења за електронске трансакције на унутрашњем тржишту број 910/14 у алинеји 30 наводи: „(30) Државе чланице требале би одредити надзорно тијело или надзорна тијела за провођење надзорних активности према овој Уредби. Државе чланице такођер би требале моћи одлучивати, на узајамног договора с другом државом чланицом, о одређивању надзорног тијела на државном подручју те друге државе чланице“.

Улога МУП-а Републике Српске у пружању услуга повјерења

Законском регулативом у Републици Српској је дефинисана надлежност Министарства унутрашњих послова³⁶. МУП Републике Српске је надлежан за заштиту уставног поретка и безбједности, те заштиту живота и имовине грађана. Послови који су везани за поступке електронске идентификације и пружања услуга повјерења су директно везани за безбједност и имовину грађана.

У обављању послова из законске надлежности неопходно је дефинисати процесе и успоставити неопходне евиденције, те вршити сигурну размјену података у складу са законском регулативом³⁷.

Усвајањем Закона о полицији и унутрашњим пословима³⁸ предвиђено је успостављање инфраструктуре за дигитално потписивање и издавање квалификованих сертификата, те успостављање база података које се односе на вођење евиденција ЈМБ, пребивалишта и боравишта, личних карата, возачких дозвола, путних исправа, регистрованих возила и докумената за регистрацију возила, те регистра новчаних казни.

Овакве законске одредбе омогућавају да министарство унутрашњих послова пружа услуге повјерења у дијелу идентификације грађана, као и да буде квалификовано сертификационо тијело уписано у листу повјерења у складу са прописима у Републици Српској.

Пружање услуга повјерења је директно везано са механизмима којима се гарантује усклађеност са *eIDAS* и стандардима и које пружалац услуга повјерења посједује. МУП Републике Српске је законски овлашћен да формира инфраструктуру за издавање квалификованих електронских потписа, те је предвиђена могућност да сви службеници МУП-а посједују могућност сертификованог дигиталног потписивања³⁹. На овај

³⁶ Закон о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске („Службени гласник Републике Српске» 57/16 110/2016, 58/2019 и 82/2019) у члану 2 наводи: „1) Министарство обавља послове државне управе који се односе на заштиту од угрожавања Уставом утврђеног поретка и угрожавања безбједности Републике Српске, заштиту живота и личне безбједности грађана, као и друге послове утврђене Законом о републичкој управи.“

³⁷ Закон о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске („Службени гласник Републике Српске 57/16 110/2016, 58/2019 и 82/2019) у члану 8, ставу 3 и тачки 6 наводи: „6) заштиту информационо-комуникационе структуре у складу са законским и подзаконским актима Републике Српске.“

³⁸ Закон о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске („Службени гласник Републике Српске 57/16 110/2016, 58/2019 и 82/2019).

³⁹ Закон о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске („Службени гласник Републике Српске 57/16 110/2016, 58/2019 и 82/2019) члану 141, у став 5 наводи: „5) Министарство може успоставити инфраструктуру за дигитално потписивање и издавање квалификованих дигиталних сертификата, те вршити персонализацију докумената, укључујући и полицијску легитимацију из члана 24.

начин се гарантује да су поступци које обављају службеници МУП-а квалификовани и верификовани законски и у дигиталном свијету, што МУП Републике Српске поставља у улогу пружалаца услуга повјерења у области идентификације грађана, али и пружања поузданих података о идентификационим документима, регистрованим возилима и другим подацима из његове надлежности.

Наведене законске одредбе у значајној мјери доприносе могућности имплементације дигиталних сервиса у Републици Српској. Овако постављен законски оквир, те техничка рјешења омогућавају да МУП Републике Српске путем сигурне размјене података базиране на принципу веб-сервиса интегрисаног са РКІ инфраструктуром пружа услуге које гарантују тајност, непорецивост и интегритет размјењених података. Увођењем дигиталних сервиса ствара се интерактивно окружење у којем су систем пружања другим релевантним институцијама, али и грађанима. Коначно, законска регулатива омогућава да МУП Републике Српске, поред тога што је пружалац услуга идентификације за друге органе управе Републике Српске, пружа услуге грађанима за које је надлежан⁴⁰ тако да се омогући грађанима да електронским путем подносе захтјеве⁴¹.

ЗАКЉУЧАК

Развој савремених информативних технологија је у потпуности промијенио парадигму савременог живота и пословања. Пословање и социјални контакти се обављају електронским путем, те је, у претходних двадесетак година, значајно измијењена и законска регулатива, као и пракса која омогућава овакав вид пословања или интеракције, а како би се обезбиједила и поузданост и заштита. Извршен је преглед препорука и одлука које су усвојене у претходном периоду у Европској унији.

овог закона и идентификациони документ из члана 69. овог закона у складу са важећим прописима.“

⁴⁰ Закон о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске („Службени гласник Републике Српске 57/16 110/2016, 58/2019 и 82/2019) у члану 6, у ставу 1, тачки 1 наводи: „1) управно-правни, који се односе на послове везане за јединствени матични број, пребивалиште и боравиште, путне исправе, личне карте, возачке дозволе, регистрацију моторних и прикључних возила и контролу набављања, држања и ношења оружја и муниције“.

⁴¹ Закон о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске („Службени гласник Републике Српске 57/16 110/2016, 58/2019 и 82/2019) у члану 141а, ставу 3 наводи: „(3) Након стицања техничких услова из става 2. овог члана, грађани могу електронским путем, коришћењем инфраструктуре из члана 141. став 5. овог закона или друге инфраструктуре у складу са важећим прописима, поднијети захтјев за обављање послова из члана 6. тачка 1) овог закона.“

Мацан С. (2019). Европски оквир за пружање услуга повјерења и улога Министарства унутрашњих послова у пружању..., *Безбједност, полиција, грађани*, 15(2), 97–118.

Посебно је презентована *eIDAS* Уредба 910/2014, те provedбене одлуке и препоруке којих морају да се придржавају земље чланице Европске уније.

Даље је у раду извршена анализа примјене *eIDAS* регулативе у Републици Српској и успостављање услуга повјерења, односно улога МУП-а Републике Српске у пружању услуге идентификације и повјерења.

Квалификоване електронске потврде и квалификовани електронски печати морају бити доступни грађанима и пословној заједници. Истовремено, институције у Републици Српској морају успоставити сигурне и дигитално верификоване евиденције, те поуздане процесе којима се обављају услуге. Такође, неопходно је успоставити дигитално верификовану размјену података између органа управе у Републици Српској. МУП Републике Српске је припремио законску регулативу која је презентована у раду, те створио услове за размјену података као провајдер идентитета према другим органима управе, али и према пословној заједници. Наведени механизми су усклађени са *eIDAS* регулативом. У оквиру МУП-а Републике Српске створен је правни основ да се све активности које се обављају електронским путем верификују законски прихватљивим документом који је усклађен са *eIDAS*. Коначно, створена је правна основа да се пружају услуге према грађанима из домена надлежности МУП Републике Српске, а те услуге су везане за лична документа, пребивалишта и боравишта, пасоше и регистрацију возила.

ЛИТЕРАТУРА

- DIN. (2012). *Identification card systems - European Citizen Card - Part 4: Recommendations for European Citizen Card Issuance, Operation and Use*. DIN CEN/TS 15480-4: 2012-6 (E).
- EJBCA. (2019, 10 19). Преузето са <https://www.ejbca.org/>.
- EU DSS biblioteka. (2019, 10 19). Преузето са <https://ec.europa.eu/cefdigital/wiki/display/CEFDIGITAL/eSignature>.
- European Commision. (2019, 10 19). *Trust Services and Electronic Identification*. Преузето са Polices, Information and Services: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/trust-services-and-eid>
<https://www.iwm.org.uk/history/how-alan-turing-cracked-the-enigma-code>. (2019, 10 17).
- ICAO. (2016). *Biometrics Deployment Of Machine Readable Travel Documents*. Montreal, Canada: ICAO.
- ICAO. (2016). *Use of Contactless Integrated Circuits In Machine Readable Travel Documents*. Montreal, Canada: ICAO.
- IsoApplet. (2019, 10 19). Преузето са <https://github.com/philipWendland/IsoApplet>.
- Macan, S. (2018). *EU Service Directive, Digital Identity and ID documents in Bosnia and Herzegovina*". Banja Luka, Republika Srpska, BiH: JITA – Journal of Information Technology and Applications.
- Nash, A.: *PKI – Implementing and Managing E-Security*. (2001). Berkeley, California, USA: RSA Press.
- National Institute of Standards and Technology. (2019, 10 23). www.nist.gov.
- Nogo, S., & Macan, S. (2009). *eServices Platform*. Beograd: SMART eGovernment 2009.
- Ombelli, D., & Knopjes, F. (April 2008). *Documents: The Developer's Toolkit*. Via Occidentalis Editor, IOM.
- OpenSC. (2019, 10 23). Преузето са <https://github.com/OpenSC/OpenSC>.
- Маџан, С. (2005). *Идентификациони менаџмент*. Београд: ИнфоМ.
- Маџан, С. (2018). *Регистри за идентификацију грађана, Заштита људских права и ефикасна државна управа*. Бања Лука: Докторска дисертација.
- Маџан, С., & Каран, С. (Јули 2019). *Уставноправни основ примјене ЕУ уредбе о електронској идентификацији и услугама повјерења у Републици Српској*. Бања Лука: Годишњак Факултета правних наука, број 9, UDC: 004.738.5:339]:338.1(4-672EU), pp. 160-175.
- Џвијановић, Ђ. (2013). *Имплементација заштитних елемената основне контроле приступа електронских докумената, Специјалистички рад*. Бања Лука: Факултет информационах технологија.

EUROPEAN FRAMEWORK FOR PROVIDING TRYST SERVICES AND THE ROLE OF THE MINISTRY OF THE INTERIOR IN PROVIDING TRYST SERVICES IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

Siniša Macan, PhD*

Abstrakt: International legal framework gyarantee the right to freedom of movement for persons, goods and services. The development of information technology in the last fifty years has significantly altered the mechanisms by which the rights to freedom of movement of goods, people and services are pyt into practice. For the pyrpose of condycting secyre digital bysiness and providing secyre and reliable tryst services, in 2014 the Eyropean Union adopted the Electronic Identification and Tryst Services Regylation 910/2014, the eIDAS regylation. eIDAS regylation aims to byild tryst in the digital environment, in order to increase the level of legal certainty when condycting electronic transactions between bysinesses, as well as with governments in coyntries. This regylation is a milestone that provides a predictable regylatory environment for establishing secyre, reliable and seamless electronic interaction between citizens, bysinesses and pyblic administration bodies. The conditions for recognition of electronic identification means are clearly specified, the ryles for the provision of tryst services and electronic transactions are defined, and the legal framework for electronic signatyres, electronic stamps, time stamps, electronic docyments, electronic registered delivery services and methods of certification of network devices in systems is precisely defined. reliable electronic bysiness.

The Constitytion of Bosnia and Herzegovina and the Repyblika Srpska gyarantees the right to freedom of movement for persons, goods and services throyghoyt the territory of Bosnia and Herzegovina. Fyrther, in the process of integration into the Eyropean Union, Bosnia and Herzegovina and Repyblika Srpska have committed themselves to align their regylations with EU legislation. The process of adaptation to EU legislation implies the implementation and fyll implementation of the eIDAS regylation in Bosnia and Herzegovina and Repyblika Srpska. eIDAS regylation is an integration of legal regylations and technical solytions that enable secyre and reliable electronic identification. The Ministry of

* Ministry of Internal Affairs of Republic of Srpska,
email: sinisa.macan@mup.vladars.net

Internal Affairs of the Republika Srpska has been recognized in the legal system of the Republika Srpska as an authority managing the identity system in the Republika Srpska and the role of the MIA in the system of identification and provision of trust services is presented in the paper

Key words: Digital representation, digital signatyre, electronic seal, trust service, digital official ID, eIDASСтручни рад

Стручни рад
УДК 323.28:343.9.024
DOI 10.7251/BPG1902119B

Рад за примљен: 8.11. 2019. године
Рад прихваћен: 9. 12. 2019. године

ПРАЊЕ НОВЦА И ФИНАНСИРАЊЕ ТЕРОРИЗМА

Мр Немања Будимир*

Апстракт: Прање новца представља процес који је од пресудног значаја за успешно деловање свих облика организованог криминала, а посебно транснационалног. Оно представља пратећу појаву организованог криминала и повезано је са финансирањем тероризма, самим тим представља криминалну делатност којом организовани криминал настоји да новац или друге вредности које су стечене извршењем кривичних дела легализује стављањем у легалне токове прикривајући на тај начин његово порекло. Прање новца и финансирање тероризма представљају глобалне проблеме који имају негативне повратне ефекте на економском, политичком, безбедносном и социјалном плану једне земље. Као последице прања новца и финансирања тероризма, долази до подривања стабилности, транспарентности и ефикасности финансијског система земље, економски поремећаји, угрожавање програма реформи, смањење инвестиција и губљење угледа државе. Циљ овога рада јесте проучавање повезаности прања новца са финансирањем тероризма.

Кључне речи: Прање новца, фазе прања новца, тероризам, финансирање тероризма.

*Агенција за књиговодствене послове „БУДИМИР“, Стевана Првовјенчаног бб, Бања Лука, budimir.nemanja@yahoo.com

УВОД

У данашње време страх од тероризма је огроман. Тероризам представља један од најсложенијих феномена данашњег света, али и најизазовнију појаву у друштву у коме живимо и самим тим захтева дубинску анализу свих својих аспеката, а све са циљем што учинковитије борбе против њега. У односу на раније периоде терористичке методе су знатно напредније, али и број терористичких организација је све већи. Тероризам поред тога што изазива огромне материјалне и људске штете, тачније осим што угрожава људске животе, он делује и на психу човека и на тај начин изазива страх и нарушава свакодневни живот. Терористичке активности и напади могу се догодити било где у свету. Такође, терористичке организације располажу и са све већом количином новца. Наиме, поред људских ресурса за тероризам су неопходни и материјални ресурси, и то посебно финансијски ресурси. Ту је реч о огромним износима новца без којих многе терористичке активности не би биле могуће. Дакле, да би се тероризам могао финансирати, пре свега је потребно да се изврши прање новца. Појам прање новца, иако је распрострањен у свакодневном говору и у међународним и националним изворима права, ни данас нема једну опште прихваћену дефиницију. Прање новца се углавном описује као процес у коме „перачи“ новца, кроз различите фазе полагања, оплемењивања и интеграције, прикривају незаконити извор стечене имовинске користи. То уствари значи да „перачи“ новца морају да пронађу легалне начине да новац који је стечен на незаконит начин прикажу као легалан. На овај начин долази до скривања трага новцу, а право порекло и намена новца остају непознати. Дакле, да би дошло до сузбијања тероризма неопходно је најпре да се спречи његово финансирање, тачније неопходно је да се открије незаконито стечени новац, открију његови власници и да се спречи намјена којом се подстиче тероризам. Такође, потребно је нагласити да банкарски сектор има веома важну улогу у превентиви прања новца и финансирања тероризма, с обзиром да се „прљави новац“ жели учинити легалним кроз одређене легалне активности и радње. Овај сектор има задатак да уђе у траг сумњивим активностима и да о таквим активностима обавести надлежне институције.

У раду ће бити дефинисан и анализиран појам прања новца и тероризма, али и повезаност прања новца и финансирања тероризма.

ПОЈАМ ПРАЊА НОВЦА

Није необично да је се баш у Сједињеним Америчким Државама, давне 1986. године „одиграла легислатива премијера“, тако да је у држави Вашингтон донесен Закон о прању новца. Овај закон строго је кажњавао свако непријављивање готовинских новчаних трансакција чија је вредност већа од 10.000 долара. Наиме, у литератури се спомиње да је управо израз „прање“ промовисао лондонски „The Guardian“ и то у периоду када се дешавала позната „Nixonova“ афера „Watergate“, а радило се о износу од 200.000 долара, који су били предвиђени за финансирање америчке републиканске предизборне кампање. (Cindori, 2007: 58) Међутим, овај израз може се пронаћи и у документима Вијећа Европе из 1980. године. (Giunio, 1998: 40) Прање новца је процес који ни у науци, али исто тако ни у законодавству нема општеприхваћену дефиницију. О значењу овога појма различите погледе имају: правници, економисти, социолози, разне политичке и међународне организације. Различите дефиниције овог процеса последица су различитих полазних тачака. Дефиниција појма прања новца разликуват ће се зависно од тога да ли се појам прања новца посматра са правног, социолошког или економског аспекта. Наиме, када се говори о прању новца може се рећи да оно представља процес трансформације нелегално добијеног новца у новац који се чини легалним. Прање новца представља и сакривање нелегалних извора прихода или његове употребе. Дакле, прање новца састоји се од пласирања новчног капитала који је стечен на нелегалан начин и који се налази ван законског промета, у легалне финансијске токове и управо на тај начин се омогућава његова примена, док са друге стране се отежава доказивање криминалне активности из које је произашао прљав новац. (Škulić, 2015: 339) Прање новца представља процес који генерално подразумева решавање, претварање или чишћење новца који је стечен криминалним активностима (нпр. трговина дрогом), његов прелазак преко међународне границе (највише у земље у којима је дрога произведена) и поновно укључивање тог новца у регулаторне новчане токове. Овај процес одвија се у три фазе и да се неретко шири преко међународних граница, а у чему учествују мање или веће групе људи које су створене „ad hoc“ или за трајније деловање, а претходи му одређено казнено дело, процес прања новца је веома сложен. Такође, потребно је нагласити да операцијом која се зове прање новца не прикрива се само незаконито остварен приход него и криминална делатност појединих субјеката који се у свакодневном животу приказују као поштени, угледни и економски моћни грађани. (Бошковић, 1988: 280) Наиме, управо због те сложености у различитим изворима појављују се разноврсне дефиниције прања новца, а неке од њих су:

- Прање новца подразумева извршавање радњи путем више трансакција помоћу којих се прикрива прави извор новца или друге имовине за коју постоји сумња да је незаконито прибављена у земљи или иностранству, а све са циљем да се новац или имовина прикажу као законито стечени. (Ivanov i Maroši, 2014)
- Прање новца представља поступак који настоји да новац који долази из извора А, прикаже као да долази из извора Б. (Jergović-Katušić, 2007: 621)
- Прање новца представља криминални процес у коме се прикрива порекло прљавог новца, а све како би новац изгледао као легитиман и чист. (Gao & Ye, 2007)
- Прање новца односи се на све врсте посткриминалних активности које су усмерене на прикривање имовинске користи или вредности које су стечене на незаконит начин, улагањем у финансијски и нефинансијски систем, а све са циљем његовог озакоњења. (Cindori, 2010)

Прање новца представља низ активности усмерених на легализацију новца који је стечен на илегалан начин, као што су: организовани криминал, корупција, финансијске преваре, шверц, мито и остале илегалне активности. Наиме, „перачи новца“ примењују разноврсне финансијске трансакције, а све са циљем прикривања порекла новца и с намером да га учине легалним средством плаћања на тржишту новца и да би омогућили његову нормалну примену у пословним трансакцијама у којима пласирају свој капитал. (Raković, 2008: 170) Дакле, може се закључити да прање новца представља активност која је усмерена ка легализацији новца који је стечен бављењем криминалним активностима. Прање новца веже се углавном уз организовани криминал као што је трговина дрогом и људима, проституција, трговина украденим добрима, тероризам и слично. Наиме, реч је о огромним количинама новца који се као такав не може употребљавати с обзиром да оставља трагове и изазива велику пажњу уколико се почне трошити. Управо због тога криминалци и организоване криминалне групе настоје да пронађу начин да новац или имовину која је стечена извршавањем кривичног дела употребе, али на начин да својим активностима не привуку пажњу органа кривичног гоњења. Управо због тога предузимају радње које имају за циљ да такав новац или имовину прикажу као законито стечену. Том приликом новац и имовина углавном мењају свој облик и пребацују се са једног места на друго. Може се закључити да је сврха прања новца смањење или потпуно искључивање ризика од заплене противправно стечених средстава и казне за учињена кривична дела. Они који поседују противправно

стечена средства, суочавају се са чињеницом, како да та противправно стечена средства несметано користе, а да при томе не оставе никакав траг који би могао да укаже на њихову криминалну делатност. Потребно је нагласити да у процесу прања новца веома важну улогу имају и банке. Банке могу да буду увучене у процес прања новца, кроз разне процесе који им стоје на диспозицији, попут одобравања разних зајмова и кредита. Управно тај начун увлаче „прљав“ новацу оптицај. Наиме, банке углавном примају новац након чега помоћу додатних активности прикривају његово право порекло, а затим помоћу одобравања зајмова, кредита, издавањем чекова, мјеница и слично враћају у нормалне привредне токове. (Плјкић, 2015: 38) Такође, све трансакције које су везане за новац (односно вредности): готовина или валута, драгоцени метали, злато, драгуљи, чекови, финансијски инструменти или практично све што се може купити, продати, потрошити, позајмити, украсти, добити, изгубити или ставити у банку потпада под феномен прања новца. Активности које спроводе „перачи новца“ успешно се пребацују са традиционалног тржишта на „offshore“ финансијске центре¹ (Михајловић, 2012:796). Ови центри стварају погодну климу за финансијске трансакције, а разлог за то је неизграђеност правног система. Карактеристике ових центара су: вакум правног и финансијског система који настаје као резултат преласка са диригиране на либералну тржишну економију; финансијска инфраструктура која је у развоју, порезна политика и порески систем који су недовољно изграђени и ефикасни; царинска политика и системи који нису јединствени и ефикасни у борби против криминала; глад за капиталом и страним улагањима па су самим тим и мање „радознале“ у контроли утврђивања правог порекла новца. (Раковић, 2008: 171)

Фазе и технике прања новца

Процес прања новца представља процес који се одвија кроз организовану делатност одређених субјеката који своју радњу предузимају у три фазе које су међусобно повезане, а то су :

- Фаза полагање новца (Placement)- Представља прву фазу у процесу прања новца. Она је најважнија, али исто тако и најризичнија. Она означава прекидање директне везе између новца и незаконите активности помоћу које је новац стечен. У овој фази готов новац

¹ Под појмом „offshore“ финансијски центри подразумевају се земље чије институције врше финансијске трансакције у име клијената који имају пребивалиште у некој другој земљи. Сам израз „offshore“ је непотпун јер упућује на послове који се одвијају изван граница неке земље, иако се послови могу одвијати и унутар земље, али под потпуно другим правилима.

се убацује у финансијски систем и привредне токове на начин да се примењује као средство плаћања приликом куповине или набавке (плаћања се углавном врше у готовом новцу: гараже, луксузни бутици, галерије, ресторани и слично). Наиме, када се “прљав” новац помеша са приходима од легалног пословања, смањује се могућност откривања. У транзиционим земљама у којима слабо функционише надзор и које имају слабу културу надзора, углавном долази до прања новца у фази улагања. Један од начина на који се то врши јесте куповина фирме која ће прикупљати прљав новац, а затим га укључити у легалне токове, тачније имаће функцију “бојлер” компаније. (Stakić i Bagać, 2010: 354)

- Фаза лежања- У овој фази се настоји помоћу разних трансакција прикрити право порекло новца и средстава који су прибављени незаконитим активностима, а све са циљем да се прикрије порекло новца. Наиме, ово се постиже обављањем великог броја трансакција широм света и то путем пребацивања новчаних средстава са једног рачуна на друге рачуне који су отворени у различитим банкама широм света, али и у различитим финансијским институцијама и привредним субјектима. Управо на овај начин долази до раслојавања новца и његове трансформације. Уколико се ова фаза спроведе, прикрива се веза између новца и криминалне активности којом је тај новац стечен.
- Фаза интеграције (Integration)- Ово је последња фаза у процесу прања новца. Ова фаза има задатак да се новац укључи у легалан финансијски систем, самим тим он добија карактер законито стеченог профита који се остварио на легалан начин и тако се изједначава са свим другим средствима и постаје “чист” новац. Такође, потребно је нагласити да у овој фази несумњиво долази до трошења једног дела новца на тзв. “личне потребе” или део луксуза. У овој фази процеса најпопуларније методе “перача” новца су (Jergović-Katušić, 2007: 623):
 - Оснивање анонимних компанија у земљама у којима је осигурана тајност. На тај начин они себи могу да дају зајмове из опраног новца током будуће законске трансакције. Односно, могу да повећају своје приходе, али исто тако ће тражити одбитак пореза због враћања зајма, а себи ће наплатити камате на зајам.
 - Слање лажних увозно-извозних рачуна, помоћу којих се новац пребацује из једне земље у другу, а рачуни као пратећа

финансијска документација који су прецењени служе за доказивање порекла новца.

- ° Пребацивање новца другој банци из банке коју користе они који перу новац или неретко која је у њиховом власништву.

Дакле, све ове фазе спроводе се како би се кроз сложене поступке изгубио траг докумената и прикрило њихово порекло, обезбедила легалност власништва и новца, а све то је могуће остварити кроз фалсификовање документације, лажне завршне рачуне, лажно приказивање финансијског стања и друге незаконите радње. Са друге стране, технике прања новца могу да буду различите, али као најпопуларније технике издвајају се: градња полога која се огледа у разбијању велике своте новца на мање, а све са циљем избегавања изазивања сумње; подземно банкарство које се одвија кроз алтернативне банкарске системе, а који омогућавају недокументовање положених средстава, њиховог дизања и трансфер; фиктивне фирме које су основане само како би се могло вршити прање новца, а намењене су за узимање прљавог новца помоћу ког се плаћа роба и услуге које дају привид легалног пословања; и инвестирање у легалне послове, управо на тај начин се прљав новац улаже у легалне послове и то посебно у послове у којима се обрће велика количина новца и где је могућност прикривања велика.

ПОЈАМ ТЕРОРИЗАМ

Појам тероризам потиче од латинске речи „terror“ (лат. terrere, terreo) што значи страх, ужас, застрашивање. (Ђорђевић, 2018: 466) Са данашњег становишта тероризам представља веома озбиљан проблем који је у сталном порасту и развоју, а са којим се суочава цело друштво. Без обзира на тврдње савремених држава да се борба против тероризма успешно одвија, он и даље представља једну од најопаснијих претњи по државе, друштво и њихову безбедност. Потребно је нагласити да се тероризам константно мења по форми, садржини, типовима и облицима организовања, али и по начину деловања. У последњих неколико година експлозија тероризма доводи до пораста жртава, материјалних разарања, али исто тако оставља за собом катастрофалне последице и руши темеље данашње цивилизације. Дакле, може се закључити да је тероризам постао најактуелнији облик насиља који по амбицијама превазилази све друге облике политичког насиља, безумља и мржње. (Бериша et al., 2018) Наиме, тероризам представља сложен облик насиља који није лако дефинисати. Он представља израз кризе, израз друштвене

противречности и незадовољства политичким и социјалним кретањима, али и израз различитих и супротстављених интереса. Уколико се полази са тог становишта тероризам се може посматрати кроз разне перспективе сукоба. У овом случају под сукобом се подразумева међусобно деловање супротстављених страна, које су због настојања остварења властитих, а међусобно различитих циљева и интереса усмерени на заузимање супериорнијег положаја и наношење пораза супротстављеној страни. (Bilandžić, 2011: 845) Такође, за тероризам се може речи да представља намерно и системско убијање, сакаћење и угрожавање невиних, а све са циљем да се изазове страх ради неке политичке сврхе. Ову дефиницију предложили су аналитичари 1979. године, а може се рећи да је она по својој јасноћи и сажетости још увек најбоља. Фанатичне мале групе, државни агенти, али и шири побуњенички покрети, који настоје да постигну политичке и војне циљеве, а које је по њиховој процени немогуће постићи на редовним политичким форумима или на бојном пољу против војске, окрећу се ка тероризму. Потребно је нагласити да је тероризам увек политички, чак и онда када показује друге мотиве, као што су верски, економски или друштвени. (Harmon, 2002: 19) У данашње време финансирање тероризма представља озбиљан проблем. Што се тиче међународних терористичких активности оне зависе од средстава које терористи могу да прикупе и управо због тога је од великог значај да се изврши спречавање и откривање финансирања тероризма, али исто тако веома важно је да се на време открију покушаји финансирања терористичких активности.

ФИНАНСИРАЊЕ ТЕРОРИЗМА

Финансирање тероризма дефинисано је као покушај осигуравања или прикупљања средстава, законитих или незаконитих, на било који начин, директно или индиректно, а све са циљем да се та средства употребе или да ће бити употребљена у целости или једним делом за почињење терористичког дела, од стране терориста или терористичких организација. Финансирање тероризма одвија се кроз неколико фаза, а то су (Stanković, 2014: 63-65):

- Почетна фаза - Ова фаза подразумева прикупљање или акумулирање средстава из различитих извора. Порекло средстава може да буде из законитог пословања или из незаконитог пословања, као што је на пример новац који је стечен трговином дроге, преварама, изнудама и слично. Такође, значајан извор ових средстава могу да буду донације од стране појединаца

који подржавају циљеве терористичких организација, али и из добротворних фондова који намерно или ненамерно прикупљају средства и усмеравају их ка терористичким организацијама. Такође, финансијску подршку терористичким организацијама пружају и поједине државе, али и организације. Прикупљена средства која су намењена за финансирање тероризма смештају се и чувају на различите начине, а пре свега на рачунима код банака које су ортворене од стране „изолатора“ или посредника, појединаца или компанија (straw men, middle men front companies).

- Друга фаза финансирања - Ова фаза подразумева преношење новчаних средстава терористичким организацијама на коришћење. За пренос новца углавном се користе „Western Union“ и „Moneygram“. Са друге стране, терористичке организације залихе, оружје, новац, али и људе у ратним зонама и државама у којима влада безакоње и побуне добијају помоћ добротворних организација. Наиме, често примењивани трансфери ових средстава су алтернативни системи или мреже за пренос новца, а то су: индијска „hawala“, пакистански „хунди“ или кинески „чит“ или „чоп“. За њих је потребно нагласити да они функционишу у оквиру строго дефинисаних расних, племенских или националних група. Предност ових система јесте што они веома ретко укључују физички пренос готовог новца и не остављају никакав писани траг о извршеном преносу и управо због тога су погодни терористичким организацијама. Што се тиче прикупљеног новца он се преноси до крајњих корисника преко курира, али и кријумчарењем готовине преко државних граница. Када се средства допреме до крајњих корисника тада се она могу поново чуват, али и искористити за тренутне акције.
- Трећа фаза - Ова фаза је уједно и последња и она представља коначан доказ криминалне природе ових средстава, а то је уствари за шта се та средства употребљавају. Наиме, разумевање употребе ових средстава може да иде од врло уског поимања употребе, као што је прости чин куповине експлозива за појединачну самоубилачку акцију, па све до тога да се средства употребљавају за читав низ активности као што су: подршка редовним активностима терориста, набавка оружја и експлозива, обезбеђивање скровишта и медицинска нега, финансирање кампова за обуку, пропагандни материјал и телекомуникацијска опрема или плаћање политичке подршке и уточишта у земљама које су погодне за то.

Дакле, може се закључити да процес финансирања тероризма не обухвата само финансирање конкретних терористичких напада, напротив оно подразумева изградњу целе „мрежне структуре“ која је неопходна за провођење коначног циља, тачније осигуравање финансијске подлоге, оснивање и структурирање организација и слично. Да би се несметано могле проводити терористичке активности неопходна су новчана средства, а један од добрих извора за то могу да буду она средства која су прикупљена у „хуманитарне“ сврхе, она могу да послуже за спровођење тог плана. Такође, оно што је специфично за тероризам јесте и то да нису потребна велика средства и самим тим терористичка дела великих размера могу се починити са релативно малим износима новца. Појам финансирања тероризма, без обзира што има дугу историју постао је актуелан у последњих тридесет година, тачније од када се почиње интензивније користити као средство за остваривање одређених политичких циљева. (Pedić, 2010: 143)

ОДНОС ПРАЊА НОВЦА И ФИНАНСИРАЊА ТЕРОРИЗМА

На основу свега претходно наведеног може се закључити да прање новца и тероризам представљају два различита феномена који на исти начин користе финансијски систем и управо на тај начин анонимно извршавају финансијске трансакције. Прањем новца настоји се прикрити право порекло новца, док у случајевима тероризма настоје се обезбедити средства која су неопходна за његово финансирање и терористичко деловање. Наиме, ове две појаве имају заједничку карактеристику, а то је да су финансијске трансакције исте и да се оне примењују у криминалне сврхе. Поред заједничких карактеристика као што су тајност у организовању и деловању, висок степен организованости, планско вршење злочина, транснационално деловање, настојање да се инфилтрирају у власт, подривање демократије и слично, прање новца и финансирање тероризма има и одређене разлике, а то је употреба новца.

Као што је претходно речено прање новца представља процес помоћу кога се врши прикривање право порекла новца који је стечен помоћу криминалних активности и његова употреба, док са друге стране тероризам помоћу прања новца добија новчана средства за његово финансирање и спровођење терористичких активности. Из овога може се закључити да прање новца има изузетно велики утицај на развијање и финансирање тероризма.

Дабитерористичкегруперемогленесметаноиуспешнодафункционишу неопходно је да имају финансијску стабилност и обезбеђена новчана средства. Новац се примењује као опште средство размене, али исто тако

и као средство штедње и средство вредности. Терористичке организације да би могле да спроведу било који терористички акт, морају пре свега да обезбеде новчана средства, па тек онда да планирају своје деловање. Дакле, да би терористичка организација могла да успешно оствари своје циљеве она пре свега мора да успостави изворе финансирања и да обезбеди начине како би се та средства могла безбедно примењивати, а то се постиже прањем новца. Помоћу прања новца обезбеђују се средства за планирање, организовање и вршење терористичких активности. Може се закључити да је процес финансирања тероризма путем прања новца дефинисан као веома сложен процес разних односа који се остварују ради покушаја или успешног обезбеђивања или прикупљања средстава или имовине, а све са циљем да се она употребљавају или са знањем да се она могу употребити (потпуно или делимично), за извођење терористичких активности од стране терориста или терористичких организација. (Sandić, 2012: 380)

Такође, потребно је нагласити да терористичке групе и појединци, свој новац чувају у било ком облику који им је локално прикладан, док са друге стране прикупљени новац који им није потребан за покривање животних трошкова, углавном пребацују у готовину другим ћелијама и то у другим земљама, а самим тим тај новац никада не доспе у пословне банке. (Vjelajac i Fatić Zirojević, 2012: 219) Управо због тога је јако тешко, а некада и немогуће пратити финансијске активности које спроводи терористичка група. А циљ праћења јесте долазак до података о њиховим рачунима и средствима која се примењују. Дакле, тероризам и прање новца имају такав однос да се он огледа у томе да се обезбеде финансијска средства која су неопходна за опстанак и деловање терористичке организације, самим тим новац који је стечен на нелегалан начин мора се легализовати да би се несметано могао користити за потребе терористичке организације. Такође, потребно је нагласити да је финансирање тероризма познато и под називом „обрнуто прање новца“ или „прљање новца“. Поред овога за финансирање тероризма користе се и средства из легалних извора. (Stanković, 2014: 61) У данашње време терористичке организације користе услуге легалних финансијских институција и на тај начин прикривају прање новца, који је намењен за финансирање организације и њене активности.

Дакле, на основу свега може се закључити да процес прања новца представља активности кроз које се новац који је стечен кроз различите криминалне активности примењује тајно. Наиме, терористичке групе тај новац користе за финансирање својих организација, тачније за финансирање тероризма, а управо то представља тајни начин за употребу новца за обављање терористичких активности. Да би се све то могло спровести неопходно је примењивати различите методе, уз висок степен професионалности и организованости у деловању.

ЗАКЉУЧАК

Постоји велики број дефиниција које објашњавају сам појам прања новца, а које су у суштини једнаке. Наиме, прање новца односи се на све врсте посткриминалних активности које су усмерене на прикривање имовинске користи или вредности које су стечене на незаконит начин, улагањем у финансијски и нефинансијски систем, а све са циљем да се он озакони. Прање новца представља процес који се одвија на глобалном нивоу и не заобилази ни једну земљу, без обзира на економску развијеност, финансијску моћ и слично. Такође, потребно је нагласити да сам процес прања новца широм света нарушава финансијски систем, а самим тим то штети угледу међународних финансијских институција, капиталним токовима, реалном сектору привреде, економском расту и развоју, а све то узрокује друштвене последице. Прање новца представља процес који посебно негативно утиче на финансијски сектор. Међутим, са становишта кривичног дела, прање новца има шири негативни утицај на друштво у целини, због тога што је његова сврха прикривање извршења других кривичних дела, а то се посебно односи на органозоване облике, али и настављање извршења кривичних дела без страха од откривања. Дакле, поступком прања новца починитељи скривају стварно порекло и власништво над тим средствима, имовином или правима, која су стечена на незаконит начин. Без обзира што средства која су стечена на овај начин никада неће бити легална у оквиру закона, процес прања новца биће успешан тек онда када се успије прикрити његов прави извор или власништво. Дакле, можемо закључити да је основни циљ перача новца да новац који је стечен из незаконитих радњи убаце у легални финансијски систем, а све са циљем прикривања незаконитог порекла новца. Затим помоћу даљих трансакција овај новац добија легитимитет, пре свега јер се улаже у легалне послове. На овај начин добит која се остварује постаје легална и као таква може да се улаже даље у легалне послове. У овој фази јако је тешко открити порекло новца, а сам процес прања новца пролази кроз три фазе. Без обзира на то што процес прања новца је разоткривен кроз фазе кроз које пролази и даље је јако тешко доказати незаконито порекло новца уколико се то не учини у почетној фази.

Са друге стране, тероризам представља незакониту употребу силе или насиља над особама или власништвом, а све са циљем да застраши или принуди власт, цивилно становништво или неке њихове сегменте, а све како би постигли политичке или социјалне циљеве.

Дакле, прање новца и финансирање тероризма уско су повезани, а разлог за то је што обоје представљају илегалне активности. Самим тим новац који је добијен поступком прања новца служи као платежно средство у процесу финансирања тероризма.

Финансирање тероризма представља подручје које се јако тешко може открити и пратити. Управо један од разлога за то јесте изузетно јака веза са организованим криминалом, а који се манифестује кроз разне облике, а све са циљем стицања финансијских средстава која ће бити употребљене за терористичке активности. Финансирање тероризма представља процес у коме се врши прикупљање средстава и дистрибуција средстава, а све са циљем и намером да се та средства искористе за спровођење терористичких активности и терористичких организација. Када се говори о тероризму потребно је нагласити да се он може финансирати и из легалних прихода, а управо то у великој мери може да отежава откривање финансирања тероризма.

Дакле, прање новца и финансирање тероризма представљају кривична дела која угрожавају националну, али и међународну безбедност. Процес финансирања тероризма као поступак обезбеђивања средстава или имовине од стране физичких или прваних лица који су неопходни за извршење терористичких напада одвија се кроз неколико фаза. У првој фази прикупљају се средства из различитих извора или кроз различите криминалне активности, у другој фази та средства се депонују у банкама на рачунима посредничких компанија или појединаца и на крају трећа фаза која подразумева трансфер депонованих средстава до крајњих корисника, односно терориста који изводе терористичке нападе.

На глобалном нивоу процес прања новца и финансирања тероризма имају јако негативан утицај на економске, политичке, али и безбедносне аспекте функционисања појединачних држава и међународних система. Обавештајне службе држава треба да размењују информације о свим сумњивим финансијским трансакцијама. Управо на овај начин врши се борба против тероризма, али се врши и имплементација стандарда и препорука које су усвојене при међународним организацијама, а које представљају пут ка превенцији прања новца и финансирања тероризма.

ЛИТЕРАТУРА

- Beriša, H., Dželetović, M., Barišić, I., & Raičić, I. (2018). *Džihad kao globalni terorizam*. *Vojno delo*, 70 (7), 447-464.
- Bilandžić, M. (2011). *Terorizam u teorijama i teorijskim perspektivama*, Društvena istraživanja, 837-859.
- Bjelajac, Ž., & Fatić Zirojević, M. (2012). *Terorizam kao globalna pretnja*. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe Novi Sad.
- Бошковић, М. (1988). *Организовани криминалитет*. Београд: Полицијска академија.
- Cindori, S. (2007). *Sustav sprječavanja pranja novca*, *Finansijska teorija i praksa*, 55-72.
- Cindori, C. (2010). *Sustav za sprječavanje pranja novca*. Zagreb: Pravni fakultet.
- Ђорђевић, Р. (2018). *Vojna intervencija kao sredstvo borbe protiv terorizma*. *Vojno delo*, 460-478.
- Gao, Z., & Ye, M. (2007). *A framework for data mining-based antimoney laundering research*. *Journal of Money Laundering Control*, 170-179.
- Giunio, M. (1998). *Mjere za sprječavanje pranja novca*. Slobodno poduzetništvo.
- Harmon, C. (2002). *Terorizam danas*. Zagreb: Golden marketing.
- Ilikić, D. (2015). *Pranje novca u domaćem i stranom zakonodavstvu*. *FIP-Financije i pravo*, 37-58.
- Ivanov, M., & Maroši, V. (2014). *Bankarstvo i osiguranje*, Zagreb: Alka Script.
- Jergović-Katušić, S. (2007). *Pranje novca (pojam, karakteristike, pravna regulativa i praktični problemi)*. *Hrvatski ljetopis za kazнено право i praksu*, Zagreb, 619-642.
- Kulić, M. (2001). *Pranje novca*. *Privredni kriminal i korupcija*, 180-191.
- Mihajlović, D. (2012). *Položaj i uloga offshore finansijskih centara u finansijskoj globalizaciji*. *Ekonomski misao i praksa*, (2), 795-818.
- Pedić, Ž. (2010). *Nefinancijski sektor i rizik od finansiranja terorizma*. *Ekonomski misao i praksa*, 139-156.
- Raković, M. (2008). *Pranje novca: Kako ga iskorijeniti?*. *Tranzicija*, 169-180.
- Sandić, K. (2012). *Fenomen finansiranja terorizma putem pranja novca i uspostavljanje delotvornog sistema kontramera*. *Vojno delo*, 380-400.
- Stakić, B., & Barać, S., (2010). *Međunarodne finansije*. Beograd: Univerzitet Singidunum.
- Stanković, N. (2014). *Terorizam i finansiranje terorizma*. Brčko: Evropski univerzitet.
- Škulić, M. (2015). *Organizovani kriminalitet-pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*. Beograd: Službeni glasnik.

MONEY LAUNDERING AND FINANCING OF TERRORISM

Mr Nemanja Budimir

Abstract: Money laundering is crucial for the successful operation of all forms of organized crime and especially transnational. Money laundering is often an accompanying occurrence of organized crime and is related to the financing of terrorism, and it represents a criminal activity by which crime seeks to legalize money or other values acquired through the commission of various criminal offenses by placing it in legal flows thereby concealing its origin. Money laundering and terrorist financing are problems that have negative repercussions on the economic, political, security and social aspects of a country. The consequences of money laundering and terrorist financing are: undermining the stability, transparency and efficiency of the country's financial system, economic disturbances, jeopardizing reform program, reducing investment and losing the reputation of the country. The goal of the research is the study of the connection between money laundering and financing of terrorism.

Keywords: Money laundering, money laundering phases, terrorism, financing of terrorism.

Рад за примљен: 8.11. 2019. године
Рад прихваћен: 9. 12. 2019. године

АДВОКАТСКА ТАЈНА И ПРЕТРЕС АДВОКАТСКЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ

Иван Мацура МА*

Апстракт: Рад се бави чувањем адвокатске тајне као правом на несметану комуникацију оптуженог¹ са браниоцем (у даљем тексту адвокатом) у кривичном поступку и ограничењу тог права претресом адвокатске канцеларије према општим прописима, и према Закону о адвокатури Републике Српске.²

Кључне ријечи: тајна, претрес, адвокатска канцеларија.

УВОД

Право на помоћ браниоца (у даљем тексту адвоката) у кривичном поступку (данас га називамо правом на формалну одбрану) једно је од најстаријих процесних права оптуженог, које је остало спорно до данас, јер се његово рјешење налази у пољу напетости између два смјера у уређењу кривичног поступка: настојању за функционалношћу кажњавања предпостављеног кривца (настојање за «ефикасношћу» кривичноправне репресије) и настојања заштите основних права и

*Аутор је радио као адвокатски приправник у адвокатској канцеларији адвокатице Ане Чегар у Београду, адвоката Светозара Давидовића у Бања Луци, као стручни сарадник у ОЈТ Бања Лука, а сада ради у ОЈТ Приједор. Ставови изнесени у раду су ставови аутора, а не органа у којем ради. имејл: ivanmacura89@gmail.com

У наставку рада назив адвокатска канцеларија је *sui generis* назив за: канцеларија адвоката, заједничка адвокатска канцеларија, адвокатско ортачко друштво, адвокатско друштво.

¹ У наставку рада назив оптужени је *sui generis* назив и за осумњиченог и окривљеног.

² види чл. 15 ст.1 т.3, чл.37. Закон о адвокатури Републике Српске ("Сл.гласник РС" бр. 80/15)

слобода односно, права одбране лица против којих се води кривични поступак.³

У садржај појма формалне одбране у кривичном поступку, поред разних других, спада, као кључна спона, однос повјерења између оптуженог и адвоката којем је он путем пуномоћи повјерио своју одбрану. За функцију адвоката битно је да му клијант повјери ствари које иначе не би рекао другима и да адвокат буде прималац других информација на бази повјерења. Без извјесне повјерљивости не може бити ни повјерења. Повјерљивост⁴ је стога примарно и фундаментално право и обавеза адвоката. Без тога је улога адвоката у кривичном поступку немогућа јер оптужени никада не би био сигуран хоће ли се адвокат, којег је он изабрао, за супарника тужиоцу и судији-вијећу, који има задатак контролисати њихову дјлатност, претворити без његова знања у њихова «прикривеног сарадника», на његову властиту штету.

Однос повјерења између оптуженог и адвоката специфичан је по својој интерној и екстерној страни.

а) Интерна страна или аспект правног односа између оптуженог и адвоката настаје издавањем пуномоћи. Премда је пуномоћ адвокату за одбрану у кривичном поступку уговор приватноправне природе, не ради се о обичној улози јер адвокат у пружању одбране, у правилу, није везан захтјевима оптуженог. Адвокат предузима све оне процесне радње које сматра најбољима за интересе оптуженог као странке у кривичном поступку и само изузетно, када је то прописано законом, поједину процесну радњу не може предузети мимо воље оптуженог (нпр. изјавити жалбу- осим ако је оптуженом изречена казна дуготрајног затвора).⁵

У случају неслагања, у погледу предузимања или непредузимања радњи у кривичном поступку, странкама преостаје да раскину уговор (адвокату отказ, а оптуженом опозив пуномоћи) мада дужност адвоката не престају у случају опозива пуномоћи, све док судија⁶ не разријеши адвоката његових права и дужности.⁷

б) Екстерни аспекти. Однос повјерења између оптуженог и адвоката могућ је само ако је заштићен од вањских утицаја државних органа и других субјеката. У правном погледу, не ради се само о томе да држава мора оптуженом омогућити ефикасно кориштење права на формалну одбрану већ тиме што ће му, од часа када му је ставила до знања да

³ О сукобу између ова два настојања: Крапац, 2000.

⁴ види тачку 1.5. Кодекс етике адвоката адвокатске коморе Републике Српске и тачку 2.3.1. Правила понашања за европске првнике

⁵ види чл.307 т. 6. Закона о кривичном поступку Републике Српске (“Сл. гласник РС” бр:53/12 и 91/17), у даљем тексту ЗКП.

⁶ У наставку рада назив судија је назив за: *sui generis* судија за претходни поступак, судија за претходно саслушање, односно вијеће.

⁷ види, чл 58 ст.2. ЗКП.

основано сумња да је учинио кривично дјело (тзв. материјалноправни појам оптуженог)⁸ омогућити успостављање тога односа (нпр. поуком о праву на адвоката, омогућавањем претходног консултовања с адвокатом прије почетка испитивања и сл.), него се ради о томе да оптужени мора имати право на несметану комуникацију с адвокатом тј. да размјена података и обавјештења о чињеницама одбране између адвоката и оптуженог мора бити правно заштићена. С једне стране, она мора бити законом заштићена тајна, а с друге стране, она мора бити заштићена различитим процесним прописима којима се државним органима намећу правне забране у истражним активностима којима би се задрало у заштићено подручје формалне одбране.

АДВОКАТКА ТАЈНА И ЊЕЗИНА МАТЕРИЈАЛНО ПРАВНА ЗАШТИТА

Закон о адвокатури Републике Српске⁹ прописује да је адвокат дужан да чува адвокатску тајну, као професионалну тајну и да се брине да то чине и лица запослена у његовој адвокатској канцеларији, све што му је странка или његов овлашћени представник повјерио или што је у предмету у коме пружа правну помоћ на други начин сазнао или прибавио, у припреми, током заступања и по престанку заступања, у супротном чини тежу повреду дужности адвоката и угледа адвокатури.

Такође и Кодексом адвоката адвокатске коморе Републике Српске¹⁰, чување адвокатске тајне је прописано као основно начело адвокатури. Адвокатску тајну адвокат чува, све док га лице које му је повјерило тајну не ослободи од њеног чувања. Адвокатску тајну чини све оно што адвокат сазна у вршењу правне помоћи, а то му је повјерено као адвокату клијента. Исти третман имају и сви депозити који су повјерени адвокатској канцеларији. Повјерљиве информације дате адвокату у заступању правног лица не смију се употребити на штету самог правног лица, или заинтересованог члана из састава правног лица. Изношење адвокатске тајне допуштено је само када то сам клијент на несумњив начин одобри, ако је то нужно ради одбране клијента или ако је то потребно ради оправдања одлуке адвоката о ускраћивању одбране.

⁸ тј. од часа у којем му је од стране државних органа на било који начин саопштено да га сматрају вјеројатним учиниоцем неког кривичног дјела (критериј настао у пракси ЕСЉП).

⁹ види чл.15, чл.21 и чл.99 Закон о адвокатури Републике Српске („Сл гласник РС“ бр:80/15)

¹⁰ види чл.6 Кодекс адвоката адвокатске коморе Републике Српске (“Службени гласник Републике Српске”, број: 68/059),

Да би адвокатска тајна била заштићена адвокат мора обезбиједити услове у адвокатској канцеларији, који простор је одговарајући условима неопходним за чување адвокатске тајне¹¹. Послови који представљају тајну или су од других органа означени као тајна, повјерљиво или интерно, не могу се саопштавати без обзира на начело јавности рада Адвокатске коморе РС.¹²

Кривични законик Републике Српске,¹³ у глави XIII. о кривичним дјелима против слободе и права грађанина предвиђа кривично дјело “Неовлаштено откривање професионалне тајне” (чл 154) и њега чини, уз припаднике неких других професија, адвокат који неовлаштено открије тајну коју је сазнао у вршењу свог позива (ст. 1). Поступак се против њега предузима по приједлогу (ст. 3). Према одредби ст. 2. овога члана, искључена је протуправност овога дјела «ако је откривање тајне учињено у општем интересу или у интересу другог лица који је претежнији од интереса чувања тајне».

Поставља се питање, штити ли наше право адвокатску тајну овим прописима на примјерен начин? Могу се, наиме, замислити ситуације у којима би државни органи у кривичном поступку за неко тешко кривично дјело вршили притисак на адвоката да открије чињенице из адвокатске тајне, правдајући то «допуштеним откривањем». Притисак би се могао правдати тиме што би се адвокату рекло да је откривање тајне допуштено откривање у «општем интересу», било да представља дужност пријављивања неког кривичног дјела за које је адвокат сазнао од свога брањеника, које још није познато органима кривичног гоњења (санкционисану кривичном одговорношћу за кривична дјела непријављивања припремања кривичног дјела (чл. 331. КЗ), или непријављивање кривичног дјела или учиниоца (чл. 333. КЗ). То би значило да адвокат, који би адвокатску тајну открио у интересу кривичне истраге за неко тешко кривично дјело, што несумњиво може бити «општи интерес», не би одговарао за кривично дјело неовлаштено откривања професионалне тајне. Процјена о томе шта је «општи интерес», додуше, била би у рукама судије, али није тешко закључити да би казуистичко рјешавање тога питања, које се ограничава на појединачне случајеве, и не узимајући његову цјелину, отворило врата правној несигурности и неповредивост адвокатске тајне довело у питање. Таквим поступањем несумњиво би се угрозило повјерење између окривљеног и адвоката те довео у питање основни принцип формалне одбране у кривичном поступку, према којем адвокат може предузети само радње у корист окривљеног и ничим не смије придоносити санкцији. Је ли то допуштено?

¹¹ види чл. 124 Статута адвокатске коморе Републике Српске (у даљем тексту Статут АК РС)

¹² види чл.225 Статута АК РС

¹³ Крвчни законик Републике Српске („Сл гласник РС“ бр:64/17), у даљем тексту КЗ

Као аргументе за његову допуштеност могли би се навести материјалноправни разлози. У првом реду, може се рећи да чл. 154. КЗ санкционише неовлаштено откривање адвокатске тајне, а да кривична дјела непријављивања припремања и учињења кривичног дјела или учиниоца,¹⁴ представљају (негативно формулисање) одредбе о дужности пријављивања кривичног дјела, дакле случајеве правно овлаштеност откривања тајне коју је адвокат сазнао у обављању свога позива, при чему само, непријављивање учињеног кривичног дјела, искључује противправност непријављивања за један шири круг лица блиских учиниоцу, у који спада и адвокат.

Други аргумент прави разлику између двије ситуације: прве, у којој би се радило о лицима која према чл. 154. КЗ имају дужност чувања професионалне тајне, али нису споменута у кругу лица којима је забрањено свједочење¹⁵ или која су ослобођена дужности свједочења¹⁶ те друге, у којој би се радило о таквим лицима за које је наведеним процесним одредбама предвиђена забрана, односно тзв. „благостање несвједочења“. У првом случају, неки сматрају, таква би лица била дужна пријавити кривично дјело те свједочити као и свако друго и њезино откривање заштићених података било би некажњиво јер би било учињено „овлаштено“, односно „у општем интересу“. У другом случају, у којем би се радило о лицима из круга оних којима је забрањено свједочење или имају „благостање несвједочења“ (у прве спада наш адвокат), који би и поред забране свједочења, износили би повјерене им чињенице неовлаштено, дакле, потпали би додуше под чл. 154. ст. 1. КЗ, али, уколико би то учинили «у општем интересу», протуправност његовог дјела била би искључена(став 2). Из тога би дакле произилзило да би, због мањкавости одредби материјалног кривичног права, које не воде рачуна о уставноправној разлици значења професионалне тајне адвоката и осталих професија, адвокат у случајевима «општег интереса» могао свједочити против свога брањеника јер се у оваквим случајевима ради о заштити интереса неодређеног и већег интереса грађана односно о претежном интересу лица (Бабић, Филиповић, Марковић 2005). То би било, већ због неодређености овога појма и проблематичне казуистичке интерпретације у одвагивању што би у конкретном предмету био «општи интерес», неприхватљиво у свјетлу захтјева да свако ограничење неког основног права грађана мора бити опште, јасно и једнако за све.

Према томе, материјалноправни аргументи, нису увјерљиви. Због тога одговор морамо потражити у одредбама процесног права о забрани свједочења адвоката о ономе што му је оптужени као адвокату

¹⁴ види чл. 331. и 333. КЗ

¹⁵ види чл. 147 ЗКП

¹⁶ види чл. 148. ЗКП

повјерио (чл. 147 ст. 1 т.в. ЗКП). Забрана неовлаштеног откривања професионалне тајне из чл. 154 ст.1. КЗ и забрана односно „благостање несвједочења“ из чл. 147 ст 1 т.в. ЗКП, додуше, двије су различите ствари, које се не поклапају, али се преклапају: санкционисање неовлаштеног откривања професионалне тајне из чл. 154 ст.1. КЗ кажњава свако понашање носиоца дужности чувања професионалне тајне (у нашем случају, адвоката) којим се неовлаштено открива тајна коју је сазнао у вршењу свог позива при чему сви носиоци те дужности нису уједно лица које је забрањено испитивати као свједоке о заштићеним чињеницама или које су ослобођене дужности свједочења о њима према чл. 148. ЗКП, а забрана испитивања адвоката као свједока односи се на све оно што му је оптужени као свом адвокату повјерио, дакле на сва саопшења податке или податке које је адвокат сазнао, независно од тога да ли се они, појмовно, могу сматрати тајном.

Према томе, без обзира на то да ли би према материјалноправним прописима адвокат био у ситуацијама у којима би његово изношење органима кривичног поступка истинитих и непознатих података о чињеницама које терете оптуженог било «покривено» разлозима искључења протуправности, он о тим чињеницама, без посебне дозволе оптуженог, не смије свједочити. Ако не смије свједочити, тим више, *argumento a maiore ad minus*, не смије против свог брањеника поднијети кривичну пријаву. Одредба чл. 15.ст.1 т.3. Закона о адвокатури Републике Српске, повезана на овај начин с одредбом чл. 154.став 1. КЗ, представља, дакле, апсолутну забрану адвокату да активно учествује у истражним дјелатностима државних органа кривичног поступка које су усмјерене на откривање кривичног дјела оптуженог и доказивање његове кривице.

Може ли се то догодити на пасиван начин?, тј. прописивањем његове дужности да трпи разне истражне радње и комуникацију с адвокатом, нпр. прислушкивањем разговора, претресањем адвокатске канцеларије а и одузимањем исправа које потичу из такве комуникације? Одговор на то питање води нас, у наставку, према прописаном ограничењу адвокатске тајне радњама и мјерама процесне принуде прибављања доказа и предмета, посебно према претресу адвокатске канцеларије.

ПРЕТРЕС АДВОКАТСКЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ

Од радњи и мјера процесне принуде ради прибављања доказа којима би се могла нарушити адвокатска тајна, односно неповредивост комуникације између адвоката и оптуженог, долазе у обзир претрес адвокатске канцеларије, задржавање и отварање поштанских пошиљки те тајни надзор и техничко снимање. Задржат ћемо се само на проблематици претреса јер оно што вриједи за претрес вриједи, *mutatis mutandis*, и за друге двије радње којима се у сврху истраживања кривичног дела ограничавају основна права грађана.

Претрес адвокатске канцеларије разликује се од другог претреса јер то је радња којом су обухваћене и просторије које могу бити заштићене уставноправном нормом (нпр. ако су просторије адвокатске канцеларије у стану адвоката), а може и да ограничава право на несметану, привилиговану комуникацију адвоката с оптуженим, те задире у заштићену професионалну тајну. Правни поредак не може искључити претрес адвокатске канцеларије. У супротное, адвокатске канцеларије постале би екстериторијалне (попут страних амбасада) и потенцијална склоништа криминалцима. То не би било у складу владајућим схватањима о социјалном моралу, а могло би и блокирати кривично гоњење. Погрешна су стога мишљења да је претрес адвокатске канцеларије потпуно искључен због дужности адвоката да као тајну чува све оно што му је странка у току пружања правне помоћи повјерила или на други начин сазнао или прибавио. Одредбом чл 37 Закона о адвокатури Републике Српске који има карактер специјалног закона за ову радњу доказивања, прописано је да, претрес адвокатске канцеларије може одредити само надлежни суд у погледу тачно одређеног списка, предмета или документа (став2), да претрес адвокатске канцеларије може се извршити само у присуству адвоката кога одреди предсједник Адвокатске коморе (став 3), да предмети, списи или документа, изузев списка из става 2. овог члана, као и сазнања до којих се дође приликом претреса адвокатске канцеларије не могу се користити ради вођења поступка против странака адвоката чија је адвокатска канцеларија била предмет претреса (став4), те да о покретању поступка против адвоката, о одређивању задржавања или притвора адвокату, суд или други државни орган који води поступак дужан је да одмах обавијести Адвокатску комору (став 5).

Као што видимо, допуштајући претрес адвокатске канцеларије у легитимном друштвеном интересу откривања и спречавања злочина, правни је поредак морао регулисати различито од осталих, «обичних» претреса. Он се, наиме, од њих разликује не толико по свом садржају (као радња криминалистичког истраживања и властитог опажања

чињеница, који се предузима у сврху проналаска учиниоца кривичног дјела, трагова или предмета важних за поступак), него по неким својим специфичностима у првом реду по објекту претраге (просторије адвокатске канцеларије које су врста пословног простора) те начину претреса којим се захваћа у неповредивост тих просторија (вријеме претраживања, интензитет истраживања, присуство одређених лица и др.). Усљед тога, материјалне и формалне претпоставке за претрес адвокатске канцеларије морају бити друкчије уређене од осталих претреса, било заштићених просторија попут стана, било других, као што су пословне просторије. Те разлике обично налазимо у специјалним прописима, али ако их и нема, морамо их знати сами извести из општих прописа. Знамо да је таква, већа «специфична тежина» овог регулисања потребна због принципа законитости, нужности и сразмјерности ограничења основног права грађана на помоћ адвоката у кривичном поступку.

ПРЕТРЕС АДВОКАТСКЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ АДВОКАТА КОЈИ НИЈЕ СУМЊИВ ЗА КРИВИЧНО ДЈЕЛО

Правни прописи у Републици Српској о претресу адвокатске канцеларије адвоката који није сумњив за кривично дјело нису прецизни . Тако одредбом чл 37 став 2. Закона о адвокатури Републике Српске, којом се вјероватно жељело прописати ограничење доказног смисла претреса адвокатске канцеларије, налаже да се тај претрес ограничи одлуком суда у погледу тачно одређеног списка, предмета или документа . Из такве одредбе не може се недвосмислено закључити искључује ли она претрес адвокатске канцеларије ради проналажења исправа и предмета који су у вези с кривичним дјелом адвокатовог брањеника, ограничавајући је само на оне које су у вези кривичног дјела самога сумњивог адвоката, или је претрес адвокатске канцеларије адвоката који није сумњив за кривично дјело ипак могуће провести, али тако да се овлаштено службено лице ограничи на исправе и предмете који су у вези с кривичним делом клијента.

Забрану одузимања исправа и предмета које је оптужени повјерио адвокату не можемо извести из забране адвокатовог свједочења о ономе што му је оптужени повјерио у складу са чл. 147 ст1.тач. в. ЗКП, јер се та забрана односи, како смо рекли, на активно учешће адвоката у истражним радњама против његовог оптуженог. Али, забрану присиљавања адвоката да пасивно трпи такве истражне радње можемо извести из одредбе чл. 129. ст. 9. ЗКП, која прописује да се мјере принуде (став5) (тј. казне због одбијања предаје предмета) не могу примијенити

према оптуженом нити лицима која су ослобођена дужности свједочења (гдје је и наш адвокат).

Ако се неко не смије натјерати да сам преда неки предмет или исправу, дакле, ако је то препуштено његовој вољи, такав се предмет, исправа или спис не могу од њега ни принудно одузети. Ако се не могу одузети силом, не може се ни против тог лица наложити и провести претрес у том циљу. Дакле, кривично процесно право не штити само оптуженог већ и адвоката од дужности давања информација о чињеницама које би штетиле њиховим интересима него и од дужности давања таквих информација у предметима, списима или исправама које им припадају.

Тако, још један разлог у нашем случају говори против тога да би се из одредбе чл. 37. ст. 2. Закона о адвокатури Републике Српске могла извести могућност претреса адвокатске канцеларије у сврху проналажења и одузимања предмета, списа или исправа који потичу из “привилегованог” односа адвоката с његовим клијентом. Закон, наиме, само у једном случају предвиђа дужност адвоката да трпи мјере државних органа у комуникацију с његовим клијентом, а то је у ситуацији из чл 56 ЗКП, када се оптужени налази у притвору, тада током разговора оптужени и адвокат могу бити посматрани, али се не смије слушати њихов разговор.

А *contrario* слиједи да није допуштено никакво отежавање, а поготово не прекидање (нпр. претресом и привременим одузимањем предмете) усмене или писмене комуникације између оптуженог и адвоката истражним радњама као што су претрес, одузимање писама и поштанских пошиљки и сл.

Кључни разлог који иде у прилог наведеном су и пресуде, Европског суда, у којим се у правилу наводи:

“Уколико чињенице указују да се криминалне активности везују искључиво за односе апликанта-адвоката и клијента, треба да постоје посебно оправдани разлози који дозвољавају претресање свих осталих података. Уколико таквих разлога нема, запљена и претресање свих докумената далеко превазилази оно што је неопходно за постизање легитимног циља.”¹⁷

Стога можемо закључити да се код нас не може наложити претрес адвокатске канцеларије, у циљу проналаска исправа и других предмета које је адвокату повјерио оптужени, за потребе кривичног поступка против тога оптуженог.

¹⁷ Претрес адвокатске канцеларије из угла Европског суда за људска права – часопис “Адвокатска канцеларија” новембар 2017, Михајло Поповић адвокат Београд,

ПРЕТРЕС АДВОКАТСКЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ АДВОКАТАКОЈИ ЈЕ СУМЊИВ ЗА КРИВИЧНО ДЈЕЛО

Другачија је, међутим, ситуација ако постоји основана сумња да је сам адвокат учествовао у кривичном дјелу свог клијента, за које је знао да се припрема, или прикрива (чл. 331. КЗ РС), или помаже учиниоцу након извршеног кривичног дјела (чл.333. КЗ РС). Ту је адвокат укључен у остварење криминалног циља заједно са својим брањеником. Тада је доказни смисао претреса адвокатске канцеларије другачији јер је претрес усмјерен на откривање и осигурање предмета и трагова који служе за утврђивање адвокатовете кривице. Може се, дакле, рећи да је такав претрес увијек допуштена, ако посебним прописом није искључен. Ти се прописи односе на начин обављања претреса према одредбама чл. 37. ст. 2-5. Закона о адвокатури Републике Српске, као специјалним формалним претпоставкама за предузимање претреса адвокатске канцеларије.

Пристанак адвоката на претрес његове канцеларије, за разлику од пристанка корисника стана или других просторија, отпада као формална претпоставка претреса. Када бисмо допустили пристанак адвоката као правну основу претреса, онемогућили би примјену одредби чл. 37 ст. 4. и 5. наведеног закона: о таквом, «консензуалном» претресу не би могао бити обавијештен предсједник Адвокатске коморе нити би му њихов представник могао присуствовати, а велико је питање би ли се такав адвокат, унапријед спреман на претрес своје канцеларије, могао бринути за то да при претресу не буде повријеђена тајност исправа и предмета на штету његових странака.

Претрес адвокатске канцеларије није могућа као хитан претрес из чл. 128. ЗКП, пошто одредба из чл. 37. Закона о адвокатури Републике Српске, као *lex specialis* за претрес адвокатске канцеларије допушта претрес само на основу судске наредбе (ст. 2). Писано образложена судска наредба за претрес адвокатске канцеларије мора прецизирати просторије и предмете који ће се тражити, а осим тога судија који издаје наредбу мора претходно провјерити не тражи ли тужилац или овлаштено службено лице по наредби тужиоца у свом приједлогу за издавање наредбе одузимање предмета који се у адвокатској канцеларији не могу одузети јер такве предмете, исправе или списе не смије унијети у попис тражених, без обзира на то што се и у ст. 4. истог члана тражи од лица који проводи претрес да посебно пази на то «који ће се документи предмети и списи прегледати» приликом претреса.

Претрес адвокатске канцеларије не може се предузети као «изненадан претрес» из чл. 124. ст. 2. ЗКП јер одредбе чл. 37. ст. 2. и 3. Закона о адвокатури Републике Српске траже да се о претресу обавијесте

предсједник адвокатске коморе и њиховом представнику омогући примјерено вријеме за долазак на мјесто претреса ради присуствовања претресу. То ће му се омогућити «благовременим» позивом. Шта је „благовремено“, зависи о околностима случаја (најчешће времену претреса и удаљености сједишта представника којег шаље предсједник коморе). У сваком случају, предсједник коморе не може одбити слање представника оправдањем да за то нема испуњене организацијске услове.

Издавање нредбе о претресу адвокатске канцеларије исто је издавању наредбе за неки други претрес: наредбу издаје судија, након разматрања *ex parte* приједлога тужиоца или овлаштеног службеног лица по наређењу тужиоца. Али, наредба се не извршава одмах, него након обавјештавања предсједника Адвокатке коморе како би њихов представник могао присуствовати претресу. Позив упућује суд који је издао наребу, али га може доставити и овлаштено службено лице другог органа. Предсједник Адвокатске коморе не смије се на позив оглушити без «оправданог разлога», ако то учини, претрес се «смије започети и провести» без њих. Без присуства овлаштеног представника Адвокатске коморе, осим код неоправданог изостанка, претрес се не смије започети ни провести. Према општим прописима, претрес се обавља дању, а ноћу ако је дању започет па није довршен.

Наредба о претресу адвокатске канцеларије мора се, по општим прописима, прије претреса предати адвокату или запосленом у адвокатској канцеларији. У складу са начелом сразмјерности као принципу за одређивање граница принуде до које претрес смије ићи, након предаје наредбе о претресу, по општим прописима, морао би се адвокат, на чију се адвокатску канцеларију односи налог о претресу, најприје позвати да добровољно преда предмете, исправе и списе који се тражи. Тек ако то не учини, надлежна лица које је одредио суд, приступит ће материјалном претраживању просторија адвокатске канцеларије.

Претресу морају присуствовати, два пунољетна грађанина тзв. соленитетна свједока. Свједоци ће прије почетка претресања бити упозорени да пазе како се претресање врши, као и да имају право да прије потписивања записника о претресању ставе своје приговоре, ако сматрају да садржај записника није тачан.(чл.124. ст. 4. ЗКП), према посебним прописима споменути представник Адвокатске коморе (чл. 37. ст. 3. Закона о адвокатури). По општим прописима, може му присуствовати и тужилац (чл. 43. ст. 2. ЗКП).

По општим прописима, претрес се мора обављати пажљиво, не реметећи кућни ред. Та одредба произлази из уставног принципа о поштивању људске части и достојанства и сама не предвиђа посебне санкције. Међутим, ако је читамо заједно с посебним прописом чл. 37. ст. 2. и ст.4. Закона о адвокатури Републике Српске, који жели ограничити

доказни смисао претраге на предмете, исправе и списе «који су у директној вези с кривичним дјелом због кога се води поступак» (против адвоката, како смо раније нагласили), морамо закључити да непажљиво обављање претраге адвокатске канцеларије, услед кога су претресом обухваћени и забрањени предмети, списи и исправе, може потпасти под санкцију незаконитости доказа прибављених претресом.

Случајни налази. Ако се при претресу адвокатске канцеларије нађу предмети, исправе и списи који немају везе с кривичним дјелом због кога је наређен претрес, али упућују на привремено одузети или на друго кривично дјело, они ће се описати у записнику и привремено одузети, а о одузимању ће се издати потврда те одмах обавијестити тужилац. Ипак, ако тај случајни материјал потиче из привилегованог односа адвоката и клијента, у правилу је изузет из овога одузимања и не може се приложити уз извјештај тужиоцу.

ЗАКЉУЧАК

У пракси ријетки, али не и незамисливи случајеви потребе претреса адвокатске канцеларије у доказне сврхе кривичног поступка показали су нам да је наше право у погледу прописа који би на задовољавајући начин ријешили питање равнотеже између захтјева за заштитом адвокатске тајне и несметаног комуницирања оптуженог са адвокатом те захтјева за функционалним истраживањем кривичних дјела задовољавајући. Ипак из општих прописа о претресу (чл.115. и сл. ЗКП) те посебних прописа чл. 37. Закона о адвокатури може се, путем аналогije, одговорити на нека постављена питања, у првом реду, може ли се обавити претрес адвокатске канцеларије адвоката који није сумњив за кривично дјело и под којим се условима може обавити претрес адвокатске канцеларије адвоката који је сам сумњив за кривично дјело. На прво питање начелно смо одговорили негативно, а на друго позитивно. Ипак, због принципа правне сигурности и једнакости грађана пред законом, ова материја захтијева законодавчеву интервенцију у неколико норми ЗКП те дијелове одредбе чл. 37. Закона о адвокатури Републике Српске.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, М. Филиповић, Љ. Марковић, И. (2005) Коментари кривичних закона у БиХ, књига ИИ, ЦИП, Сарајево, стр.997.
- Крапац, Д. (2000) Казнено процесно право, прва књига: *Институције*, Загреб, р. бр. 14-16.
- Голдсмит, Џ. (2008) Правила понашања за европске првнике: *ССВЕ Савјет Адвокатура и Адвокатских Комора Европе*
- Поповић, М.(2017) Претрес адвокатске канцеларије из угла Европског суда за људска права – часопис “*Адвокатска канцеларија*” Београд.
- Закон о кривичном поступку Републике Српске (Службени гласник РС, бр.53/12 , 91/17 и 66/18).
- Кривични законик Републике Српске (Службени гласник РС, бр.64/17 и 104/18).
- Закон о адвокатури Републике Српске (Службени гласник РС, бр.80/2015)
- Статута адвокатске коморе Републике Српске (Службени гласник РС, бр. 34/2016).
- Кодекс етике адвоката адвокатске коморе Републике Српске (Службени гласник РС, бр. 34/2016).

A LAWYER'S SECRET AND A SEARCH OF A LAW OFFICE

Ivan Macura, MA *

Abstract: The paper deals with the keeping of a lawyer's secret as a right to the undisturbed communication of the accused with the defense counsel (hereinafter referred to as the lawyer) in the criminal procedure and the limitation of that right by the search of a law office according to general regulations and the Law on the Lawyer of Republika Srpska.

Keywords: secret, search, law office,

* The author worked as a lawyer trainee at the law firm Ana Cegar in Belgrade, attorney Svetozar Davidovic in Banja Luka, as an expert associate at OJT Banja Luka, and now he works in OJT Prijedor as an expert associate based on the Contract of Work. The views expressed in the paper are the author's views, not the fire in which he works.

Рад запримљен: 8.11. 2019. године
Рад прихваћен: 9. 12. 2019. године

ИНДИКАТОРИ УЧИНКА ПОЛИЦИЈСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Александар Сакач*

Апстракт: Сви конкуретни и меродавни актери у приватном и државном сектору теже рационализацији ресурса и адекватној употеби оних који су им на располагању. Укорак са временом иде и Министарство унутрашњих послова Републике Србије које традиционални модел мерења резултата рада, замењује модерним моделом управљања учинком. Да би се процес управљања учинком спровео на исправан начин, неопходан предуслов је потпуна идентификација индикатора учинка полицијских организација. С тим у вези установљен је и нови концепт управљања полицијским организационим јединицама базиран на овом концепту. Научни циљ овог истраживања, подразумева детаљан опис и класификацију индикатора учинка у полицијским организацијама, кроз призму критеријума доследности. Методи који су коришћени у изради рада јесу: компарација, конкретизација, апстракција и класификација. Ваљанија листа индикатора учинка полицијске организације према критеријуму доследности, представља главни резултат рада, као и добру основу за даље истраживање на тему учинка полицијских организационих јединица.

Кључне речи: учинак, индикатор, доследност, полицијска организација, управљање учинком.

*Криминалистичко – полицијски универзитет Београд,
имејл: aleksandar.sakac@kpu.edu.rs.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Резултати овог рада изведени су помоћу података из теорије и праксе. Подаци који су употребљени, добијени су од стране Министарства унутрашњих послова, а пре свега као резултат анализе дневника стручне праксе студената Криминалитичко – полицијске академије, у периоду од 2007. до 2015. године, као и консултовањем пре свега стране литературе на ову тему. Предмет истраживања је ограничен на територију града Београда, тј. подручје Полицијске управе за град Београд.

Други приступ професионалном приступу мерењу јесте брзи одговор на позив полицији, који је препознат као знак професионалног полицијског посла. У организационој теорији, резултати се често називају *учинком*. Резултати, односно учинак, могу да буду организациони и индивидуални (Субошић, 2017:104). Учинак се посматра и као последица: перформанси (способности), компетенција (знања), мотивације (покретача) и координације (садејства и сарадње) са другим субјектима (Субошић & Нешић, 2017). Саме индикаторе могли би дефинисати као показатеље, у овом случају учинка. КПИ (*KPI – Key Performance Indicators*) представљају кључне индикаторе учинка који су нарочито битни за концепт управљања учинком у полицијској организацији.

Оно што претходи предлозима и усвајању нове листе индикатора учинка, а уједно је од нарочитог значаја јесте упознавање ставова и понашања полицијских службеника у вези са предложеним индикаторима, с обзиром да ће управо полицајци на најнепосреднији начин спроводити послове и задатке на које указују индикатори учинка. Ова листа има јак утицај како на социјални положај полицајаца у друштву, тако и на кључне улоге и функције полицијске организације (Cockcroft & Beattie, 2009).

ПРЕДЛОЖЕНЕ ЛИСТЕ ИНДИКАТОРА УЧИНАКА

Предложена листа индикатора у ужем смислу

Анализа доследности индикатора учинка као једног од подкритеријума ваљаности, вршена је помоћу упоредне компарације постојећих листа међусобно, као и поређења постојећих са предложеним листама индикатора учинка. Међу постојећим листама индикатора своје место у овом раду су заузеле следеће: листа индикатора групе аутора *Measuring What Matters*, листа индикатора Џона Шејна (*John Shane*) *Developing a Police Performance Measurement System*, листа индикатора Џона Шејна (*John Shane*) *Performance management in police agencies: A*

conceptual framework и листа индикатора учинка аутора Марка Мура (*Mark Moore*) и Ентонија Браге (*Anthony Braga*). Предложене су две листе индикатора учинка, од којих је једна у ужем и једна у ширем смислу. Као што је речено, постојеће листе су међусобно поређене методом компарације, прва са другом, трећа са четвртом. Затим следи поређење најбоље од њих, са предложеном листом индикатора учинка. Као што је речено, критеријум доследности по којим се листе међусобно пореде, завређује посебну пажњу у овом раду.

Након целокупне анализе постојећих листа и њихове међусобне компарације, следи поређење најбоље од њих са предложеном листом индикатора учинка. У тренутку формирања пројекта истраживања предложена листа до које се дошло методом апстракције, на основу до тада прегледане литературе упућује на предложену листу са којом ће се вршити компарација најбоље постојеће:

I. Квантитативни индикатори:

- i. време одзива полицијских службеника;
- ii. однос запримљених и решених пријава грађана ;
- iii. број спречених кажњивих дела;
- iv. број обезбеђених јавних скупова;
- v. број пронађених особа по потражним актима;
- vi. број успешно обезбеђених објеката, простора и лица;
- vii. број пронађених/враћених несталих/украдених предмета.

II. Квалитативни индикатори:

- i. осећај личне сигурности грађана;
- ii. субјективни осећај (смањења) страха грађана;
- iii. поверење грађана/јавности у полицију;
- iv. задовољство грађана пруженим услугама;
- v. задовољство грађана поступањем полицијских службеника у условима када су они у улози лица према којем се поступа;
- vi. економичност трошења финансијских и других средстава рада;
- vii. примена полицијских овлашћења, нарочито употреба средстава принуде у складу са законом;
- viii. очуваност јавног реда и мира;
- ix. очување материјалних вредности и добара;
- x. добри односи и заједничко деловање полиције са грађанима и осталим представницима локалне заједнице.

Предложена листа индикатора у ширем смислу

Након што је консултована шира литература из области индикатора учинка полицијских организација, уочено је да је пожељно проширење предложене листе индикатора. На основу тога постојеће листе се пореде и са проширеном, предложеном листом индикатора (поред првобитно предложене листе индикатора коју проширена листа садржи). То су, пре свега, традиционални индикатори учинка који подразумевају оне индикаторе по којима се најчешће поступа у полицијским организацијама у Србији, а који се односе на:

- број легитимисаних и проверених лица;
- број спречених кривичних дела и прекршаја (превенција);
- број расветљених кривичних и прекршајних пријава (репресија);
- број извршених асистенција;
- број задржаних лица;
- број безбедносних провера;
- број пронађених особа по потрагама;
- број примењених овлашћења;
- број привремено одузетих предмета;
- број извршених акција;
- број теренских провера;
- број лица лишених слободе;
- број извршених транспорта новца и др. вредности, оружја, опасних материја;
- број обрађених притужби и представки;
- број извештаја о контролисаним лицима и возилима;
- број алкотестираних лица.

Да би горе наведена листа квантитативних индикатора била смислена, потребно је ускладити и методологију мерења, организацији на коју се оно односи. У зависности од врсте организације, мерење би требало прилагодити у односу на број полицаца полицијске организације (тј. његову величину), територију коју обухвата, безбедносну проблематику, врсту посла, итд. Такође, од жељених резултата учинка зависи и оно што ћемо мерити. Па тако, уколико желимо да измеримо учинак појединца, индикаторе ћемо применити у односу на сваког полицајца понаособ. Прилагођавање би се надаље вршило и у односу на патролу, као и шире организационе целине попут сектора, смене или на крају и саме полицијске испоставе опште надлежности.

Ову листу требало би допунити и индикаторима који су предложени „Упутством за вођење евиденција у станицама и другим јединицама милиције“, који су подељени у две области. Резултати из области

криминалитета и јавног реда и мира, као и саобраћаја.

Резултати рада у области криминалитета и јавног реда и мира (ЈРМ)

- број расветљених КД самостално;
- број расветљених КД заједнички;
- број откривених КД самостално;
- број откривених КД заједнички;
- број ухваћених учинилаца на делу;
- број поднетих оперативних информација;
- број решених оперативних информација;
- број поднетих извештаја о оперативним везама;
- број узетих кривичних пријава на записник;
- број поднетих службених белешки по криминалцу;
- број поднетих извештаја о контроли лица и објеката;
- број легитимисаних лица;
- број пронађених лица по потрагама;
- број понађених возила по потрагама;
- број извршених претреса станова;
- број извршених претреса лица;
- број обезбеђених места догађаја извршења КД;
- број решених замолница других органа;
- број лица лишених слободе;
- број приведених лица;
- број спроведених лица;
- број прегледаних возила;
- број поступања по актуелним акцијама.
- број поднетих прекршајних пријава по закону о јавном реду и миру (Закон о ЈРМ);
- број извршених интервенција;
- број извршених обезбеђења;
- број извршених асистенција;
- број решених наредби;
- број извршених провера по захтеву за набавку оружја;
- број извршених провера по конкурс;
- број извршених других провера;
- број одузетих оружја у прекршајном или кривичном поступку;
- број приведених лица по јавном реду и миру.

Резултати рада у области саобраћаја:

- број извршених увиђаја саобраћајних незгода;
- број обезбеђених места догађаја саобраћајних незгода;
- број поднетних прекршајних пријава по основу Закона о

- саобраћајним незгодама (ЗОБС);
- број наплаћених новчаних казни;
- број издатих обавештења;
- број искључених возила;
- број упућених возила на ванредни технички преглед;
- број искључених возача;
- број одузетих возачких дозвола због вожње под утицајем алкохола.

Као што је назначено, проширена листа (у наставку: *предложена листа индикатора учинка у ширем смислу*) садржи првобитно наведену предложену листу индикатора (у наставку: *предложена листа индикатора учинка у ужем смислу*), као и додатне индикаторе који су квалификовани као неопходни на основу накнадног увида у дневнике стручне праксе студената Криминалистичко – полицијске академије и станичне евиденције полицијских организационих јединица, као и прегледом додатне литературе, која указује на појаву нових заштитних вредности.

ДОСЛЕДНОСТ ЛИСТЕ КЉУЧНИХ ИНДИКАТОРА УЧИНКА ПОЛИЦИЈСКЕ ИСПОСТАВЕ ОПШТЕ НАДЛЕЖНОСТИ

Доследност представља сагласност критеријума и чланова поделе добијених на основу њега. Када говоримо о листи индикатора, заправо говоримо о њиховој подели. Доследна класификација подразумева ону на којој се све групе индикатора у оквиру листе, стварају на основу истог критеријума деобе (Печујлић, 1976). Доследност листе индикатора свакако је повезана са тенденцијом развоја и унапређења система за мерење успешности свих полицијских организација.

Идентификација индикатора учинка је кључни аспект успешног руковођења једном организацијом. Мерење учинка је постало организациони приоритет како у приватном, тако и у државном сектору. Сам концепт управљања организацијом на бази учинка подстакнут је развојем технологије. Једном када су подаци о раду полиције убачени у рачунар, отварају се нове могућности за приступ управљању учинком. Такође, сврха праћења индикатора учинка утемељена је у тежњи организације да постане одговорнија према корисницима њених услуга.

У свом раду „Мерење онога што је важно“ (*Measuring What Matters*), група горе наведених аутора истиче следеће индикаторе мерења учинка:

- поверење заједнице;
- фер приступ према грађанима који су заустављени од стране

- полицијских службеника или који затраже услугу;
- остваривање позитивног радног окружења;
- култура интегритета;
- економичност рада полицијских организационих јединица;
- надгледање повратника, учиниоца вишеструких кривичних дела;
- адекватно спровођење закона (Davis, Ortiz, Euler & Kuykendall, 2015).

На почетку анализе предложене листе можемо приметити да се мешају квалитативни и квантитативни индикатори. Индикатори „поверење заједнице“, „фер приступ према грађанима који су заустављени од стране полицијских службеника или који затраже услугу“ и „економичност рада полицијских организационих јединица“ једини су индикатори учинка наведене листе. Свакако пожељно је нагласити да су два првонаведена индикатора из групе квалитативних, док би трећи могао да се сврста према критеријуму квантитета.

С друге стране евидентно је да се на листи налази већи број чланова који нису индикатори учинка. „Остваривање позитивног радног окружења“, „култура интегритета“, „надгледање повратника, учиниоца вишеструких кривичних дела“ и „адекватно спровођење закона“ демантују да се ради о листи коју чине искључиво индикатори учинка. „Остваривање позитивног радног окружења“ представља предуслов за ефикасан и законит рад сваке организационе јединице, док је „култура интегритета“ предуслов изградње полицијске професије. Затим, „надгледање повратника, учиниоца вишеструких кривичних дела“ може да се сврста у факторе који доприносе учинку, али не и у индикаторе учинка. На крају, „адекватно спровођење закона“ је такође предуслов законитог поступања полицијских службеника, односно полицијске организације у целисти.

С тим у вези јасно је да је ова листа недоследна по више различитих основа, а најважније по садржини листе у којој су поред индикатора учинка полицијске организације, набројани фактори, али и индикатори изградње полицијске професије. Приметна је и комбинација различитих критеријума за формирање листе индикатора.

Пензионисани полицијски капетан Џон Шејн (*John Shane*), у оквиру рада: *Developing a Police Performance Measurement System*, предложио је следећу листу индикатора:

- унапређење друштвене добробити;
- редукција расипничког трошења;
- смањење стопе виктимизације и
- успостављање нарушеног јавног реда и мира (Shane, 2008:16).

„Унапређење друштвене добробити“ свакако да није индикатор учинка полицијске организације. Он може да буде један од циљева сваког члана заједнице, па тако и полиције, али не и индикатор учинка. Овај члан, представљен је исувише широко, тако да је неопходно извршити даљу конкретизацију, како би се знало на коју област се добробит односи. „Редукција расипничког трошења“, представља фактор учинка, ефикасног и рационалног трошења финансијских средстава. „Смањење стопе виктимизације“, представља фактор учинка којим постижемо већу безбедност и штитимо имовину грађана.

Две године након ове листе индикатора, у свом раду *Performance management in police agencies: A conceptual framework*, Шејн као нарочито битне индикаторе за мерење учинка наводи:

- осећај личне сигурности грађана,
- гаранцију безбедности на јавним местима, као и
- осећање одсуства страха, (чиме се стичу и предуслови за)
- сарадњу грађана и полиције (Shane, 2010:6-29).

Несумњиво је да је наведена листа утемељена на квалитативним индикаторима. „Гаранција безбедности на јавним местима“, не представља индикатор учинка, будући да се ради о фактору који утиче на учинак, јер уколико можемо да гарантујемо безбедност, учинићемо заједницу безбедном, што свакако јесте индикатор учинка. Такође, четврти по реду члан листе који указује на „сарадњу грађана и полиције“, представља фактор учинка, а не индикатор. Наиме, уколико буде сарадње, остварују се услови за партнерство са заједницом. Сходно томе, јасно је да се ради о помешаној листи фактора и индикатора учинка, која самим тим не одговарају позитивно критеријуму доследности.

Према Шејну, историјски проблеми мерења учинка се односе на лидере у области интеграције система за мерење учинка који имају проблеме сличне као и са свим другим иновацијама које захтевају организационе промене, наилазећи на појединачне личне отпоре. Уопште, већина људи пружа отпор променама, посебно на остављање иза себе нечег што је већ познато и опробано, а посебно ако је притом и добро функционисало. Ранији модели мерења полицијских перформанси базирани су најчешће на индикаторима као што су број позива на које су реаговали полицајци и броја ухапшених лица. Данас, савремени модел проширује листу са факторима попут резултата и утицаја (Shane, 2010).

Најдаље у процени и класификацији индикатора успешности отишли су аутори Марк Мур (*Mark Moore*) и Ентони Брага (*Anthony Braga*) који су као битне индикаторе препознали следеће индикаторе успешности:

- редукација виктимизације;
- позив учиниоца кажњивих дела на поравнање;
- смањење страха и повећање личне сигурности;
- гаранција безбедности на јавним местима;
- употреба финансијских ресурса у складу са начелима поштења, ефикасности и ефективности;
- употреба физичке силе и ауторитета у складу са начелима поштења, ефикасности и ефективности;
- задовољство грађана испуњеношћу захтева (Moore & Anthony, 2003:442).

Као што је већ наведено, први на овој листи „редукција виктимизације“, није индикатор сам по себи, већ фактор учинка. Наиме, редукацијом виктимизације постижемо већу безбедност и штитимо имовину грађана. Затим, „позив учиниоца кажњивих дела на поравнање, такође није индикатор учинка, већ би се могао сврстати у групу фактора који утичу на задовољство грађана“. И четврти на листи, „гаранција безбедности на јавним местима“, не представља индикатор, већ представља фактор учинка, којим се такође утиче на безбедност грађана и заштиту имовине. И овде долазимо до закључка да се ради о углавном квалитативним индикаторима као и у претходним листама, што указује да је квалитет главни критеријум формирања листа индикатора, у оквиру спроведених истраживања. С обзиром да у државном сектору не постоји доња граница профита као граничник довољности рада (као у приватном), није лако одлучити које од индикатора одабрати да бисмо мерили учинак полицијских организација (Moore & Braga 2004:3-19).

Брага (*Braga*) и Мур (*Moore*) потенцирају да листа мора бити заснована на обимном и вишеслојном скупу индикатора како би полицијски руководиоци имали избор и тиме довели организацију на виши ниво учинковитости. Баш као и првонаведена листа и овде је присутан квантитативни индикатор у групи квалитативних, одређен у виду „употребе финансијских ресурса у складу са начелима поштења, ефикасности и ефективности“. У свим претходним листама, приметна је тенденција увођења квалитативних индикатора, на уштрб квантитативних који се не искључују, већ се подразумевају. Када упоредимо индикаторе са ових листа јасно је да се кроз њихову садржину провлаче индикатори који штите вредности који су постали важни у једном тренутку развоја полицијског рада. Пре свега, овде се мисли на: комфорност грађана у простору односно у окружењу у ком се налазе (безбедност грађана на јавном месту), у смислу осећаја сигурности и страха, затим, коректно и фер поступање полицијских службеника према грађанима и ефикасно поступање према ресурсима и инфраструктури које имају на располагању, као и правремено испитивање ставова и мишљења грађана о поступању и раду полиције (задовољства грађана).

Табела бр.1 – *Компаративни приказ прве и друге листе индикатора*

Листа индикатора групе аутора <i>Measuring What Matters</i>	Листа индикатора Џона Шејна <i>(Developing a Police Performance Measurement System)</i>
1) поверење заједнице; 2) фер приступ према грађанима који су заустављени од стране полицијских службеника или који затраже услугу; 3) остваривање позитивног радног окружења; 4) култура интегритета; 5) економичност рада полицијских организационих јединица; 6) надгледање повратника, учиниоца вишеструких кривичних дела; 7) адекватно спровођење закона.	1) унапређење друштвене добробити; 2) редуција расипничког трошења; 3) смањење стопе виктимизације и 4) успостављање нарушеног јавног реда и мира.

Извор: Обрада аутора

Листа индикатора групе аутора *Measuring What Matters*, садржи три индикатора учинка полицијских организација, док листа индикатора Џона Шејна (*Developing a Police Performance Measurement System*), садржи само један индикатор учинка. С друге стране, првонаведена листа садржи четири фактора учинка, док другонаведена има три фактора учинка. Изражено у процентима, првонаведена листа, садржи 43% индикатора учинка и 57% фактора учинка, док другонаведена, садржи 25% индикатора учинка и 75% фактора учинка. На основу компаративне анализе, долазимо до закључка да је првонаведена листа несумњиво доследнија. Након поређења прве две листе индикатора учинка полицијских организација, следи поређење треће и четврте листе индикатора.

Табела бр. 2 – Компаративни приказ треће и четврте листе индикатора

Листа индикатора Џона Шејна (<i>“Performance management in police agencies: A conceptual framework”</i>)	Листа индикатора учинка аутора Марка Мура и Ентонија Браге
1) осећај личне сигурности грађана, 2) гаранција безбедности на јавним местима, као и 3) осећање одсуства страха, (чиме се стичу и предуслови за) 4) сарадња грађана и полиције.	1) редукација виктимизације; 2) позив учиниоца кажњивих дела на поравнање; 3) смањење страха и повећање личне сигурности; 4) гаранција безбедности на јавним местима; 5) употреба финансијских ресурса у складу са начелима поштења, ефикасности и ефективности; 6) употреба физичке силе и ауторитета у складу са начелима поштења, ефикасности и ефективности; 7) задовољство грађана испуњеношћу захтева.

Извор: Обрада аутора

Листа индикатора Џона Шејна (*Performance management in police agencies: A conceptual framework*) садржи два индикатора учинка полицијских организација, док листа индикатора аутора Марка Мура и Ентонија Браге садржи четири индикатора учинка. Трећенаведена листа садржи два фактора учинка, док четвронаведена има три фактора учинка. Изражено у процентима, трећенаведена листа, садржи 50% индикатора учинка и исто толико фактора учинка, док четвронаведена, садржи 57% индикатора учинка и 43% фактора учинка. На основу компаративне анализе, долазимо до закључка да је четврта листа има предност према критеријуму доследности.

Табела бр. 3 – *Компаративни приказ прве и четврте листе индикатора*

(*поређење две најбоље постојеће листе индикатора учинка по критеријуму доследности*)

Листа индикатора групе аутора <i>Measuring What Matters</i>	Листа индикатора учинка аутора Марка Мура и Ентонија Браге
<ol style="list-style-type: none"> 1) поверење заједнице; 2) фер приступ према грађанима који су заустављени од стране полицијских службеника или који затраже услугу; 3) остваривање позитивног радног окружења; 4) култура интегритета; 5) економичност рада полицијских организационих јединица; 6) надгледање повратника, учиниоца вишеструких кривичних дела; 7) адекватно спровођење закона. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) редукација виктимизације; 2) позив учиниоца кажњивих дела на поравнање; 3) смањење страха и повећање личне сигурности; 4) гаранција безбедности на јавним местима; 5) употреба финансијских ресурса у складу са начелима поштења, ефикасности и ефективности; 6) употреба физичке силе и ауторитета у складу са начелима поштења, ефикасности и ефективности; 7) задовољство грађана испуњеношћу захтева.

Извор: Обрада аутора

Као што је већ наведено, листа индикатора групе аутора *Measuring What Matters*, садржи три индикатора учинка полицијских организација, док листа индикатора аутора Марка Мура и Ентонија Браге, садржи четири индикатора учинка. Прва листа садржи три фактора учинка, док четврта има три фактора учинка. Изражено у процентима, прва листа, садржи 43% индикатора учинка и 57% фактора учинка, док четврта, садржи 57% индикатора учинка и 43% фактора учинка. Међусобним поређењем, несумњиво је да је најдоследнија постојећа листа, аутора Марка Мура и Ентонија Браге.

На крају, неопходно је упоредити најбољу постојећу листу са предложеном листом индикатора у ужем смислу, а затим и са предложеном листом индикатора у ширем смислу, по критеријуму доследности. Пре тога, треба имати у виду критеријуме на основу којих је формирана предложена листа индикатора учинка у ужем смислу полицијских организација, како би на најефикаснији начин испратили тренд развоја полиције и одговорили на потребе друштва. Критеријуми који су примењени ради формирања предложене листе индикатора учинка полицијске организације су:

- квантитативни и
- квалитативни:
- безбедности грађана и заштите имовине;
- законит приступ и ефикасност рада полиције, као и
- задовољство грађана и партнерство са заједницом.

У оквиру предложене листе индикатора учинка у ужем смислу, јасно је диференцирана квантитативна и квалитативна подгрупа. По критеријуму *квантитета* издвојени су следећи индикатори: време одзива полицијских службеника, однос за примљених и решених пријава грађана, број спречених кажњивих дела, број обезбеђених јавних скупова, број пронађених особа по потражним актима, број успешно обезбеђених објеката, простора и лица, број пронађених/враћених несталих/украдених предмета. Време одзива – јесте један од битнијих индикатора учинка ПИ опште надлежности, будући да мери оперативност рада јединица на терену и благовременост поступања као један од куљних принципа рада полиције. Поједини аутори истичу и да је овај индикатор један од круцијалних за процену учинковитости рада полиције (Lee, Lee & Hoover, 2016:61).

Време одзива би требало да буде приоритет кључних индикатора учинка, јер се ради о организационој способности, које представља време потребно од дојаве за потребом полицијског ангажовања, до доласка првог полицајца на место догађаја. Овај индикатор јесте присутан МУП-у, али у мањим јединицама као што је Преговарачки тим Министарства (ПТМ), током вршења увиђаја саобраћајних незгода и у оквиру Сектора за ванредне ситуације (ватрогасне јединице полиције) (Субошић & Нешић, 2017). У западним земљама, бржи одговор полиције на позив грађана постајао је све важнији током ере професионализације полиције. Полицијске организације су постепено смањивале време изласка на место догађаја након позива, да би постигли већи степен ефикасности у контроли криминалитета, превенције и одређени ниво одговорности према грађанима. У многобројним истраживањима потврђен је висок ниво корелације између броја ухапшених и времена одзива, што је доказало ваљаност овог индикатора. Сам излазак на терен полицијских службеника, одражава доступност полиције грађанима и њиховим потребама (Cihan, Zhang & Hoover, 2012).

Однос за примљених и решених пријава грађана подразумева проценат успешних реализација пријављених од стране грађана.

Број спречених кажњивих дела подразумева проценат кривичних, прекршајних дела и привредних преступа који су спречени превентивним деловањем.

Број обезбеђених јавних скупова подразумева број успешно реализованих обезбеђења јавних скупова. Под успешним обезбеђењем

подразумева се скуп где је спречено нарушавање јавног реда и мира или успостављање јавног реда и мира, уколико је до нарушавања дошло.

Број пронађених особа по потражним актима односи се на проценат пронађених особа вршењем потражне делатности.

И последња два индикатора из подгрупе квантитативних: број успешно обезбеђених објеката, простора и лица и број пронађених/враћених несталих/украдених предмета, такође се односе на проценат реализованих озбебеђења или пронађених/враћених предмета.

На крају неопходно је извршити компаративну анализу листе аутора Марка Мура и Ентонија Браге са предложеном листом индикатора учинка у ужем смислу. Поређењем најбоље постојеће листе (четврте) и предложене листе индикатора учинка, увиђамо да је код постојеће листе однос индикатора учинка и фактора учинка, 57% : 43%, у корист индикатора учинка, док код предложене листе се ради о искључиво индикаторима учинка, који заузимају 100% чланова листе. То је и најбитнија одлика предложене листе, а која се анализира по критеријуму доследности, која доказује већу доследност листе у односу на све постојеће.

Такође, на основу анализе може се закључити да ни предложена листа индикатора учинка у ужем смислу није до краја доследно изведена, уколико се у обзир узме број критеријума. Међутим, код предложене листе јасно се издавајају индикатори, док код претходних листа наилазимо на факторе и остале елементе који не представљају индикаторе учинка, чиме потврђују своју недоследност. С обзиром да најбоља досадашња листа, садржи и индикаторе учинка и факторе, предложена листа индикатора је несумњиво доследнија у односу на њу, чиме је потврђен резултат овог рада, а то је ваљанија листа индикатора учинка са аспекта доследности.

На основу ове анализе, није тешко закључити да листа индикатора учинка у ширем смислу такође доследнија од свих постојећих, али и од предложене листе индикатора у ужем смислу. Правнички речено, оно што важи за више, важи и за мање, па тако "шира листа" испуњава све елементе доследности који важе за листу индикатора учинка у ужем смислу, али и додатне, будући да је са повећањем броја традиционалних и квантитативних индикатора учинка, листа доследнија.

Оваквим поређењем листа индикатора учинка долазимо до закључка да се ради, у најмању руку, о доследнијој листи (важи за листе у ужем и ширем смислу) индикатора учинка у односу на оне постојеће, али не и о потпуно доследној листи искључиво једном критеријуму, што би могао да буде циљ приликом вршења нових истраживања на исту тему.

ЗАВРШНИ ОСВРТ

Као овог истраживања извршена је класификација индикатора учинка на ваљанији начин од до сад постојећих. Доследност предложене листе индикатора, као један од подкритеријума ваљаности, непобитно је доказана, будући да постојеће листе индикатора учинка, садрже елементе који не припадају индикаторима учинка, већ факторима учинка.

Изменом и ажурирањем станичних евиденција, тј. одељка који указује на резултате рада са индикаторима учинка наведеним у предложеној листи индикатора несумњиво би се побољшао начин евидентирања резултата. Са аспекта евидентирања резултата и формирања система за мерење успешности полицијских организација, најважнији је избор адекватних индикатора учинка, у складу са критеријумом ваљаности. Индикатори имају своју употребну вредност и поводом постављања циљева, планирања послова и задатака, па и дефинисања политике рада Министарства унутрашњих послова. Конкретније, предложена листа индикатора учинка знатно олакшава одабир и селекцију циљева, послова и задатака на терену, а самим тим и алокацију ограничених ресурса, што је посебно карактеристично за мале организационе јединице попут полицијских испостава општинских надлежности. Имплементацијом актуелних индикатора учинка добили бисмо боље резултате рада, чиме би се мерио успех полицијске организационе јединице. Самим тим оне би биле ефикасније, што би наишло на позитивну реакцију пореских обвезника и других грађана Републике Србије. Свакако битно је подсетити на нове вредности које “избијају” у први план у складу са развојем друштва и које морају бити праћене новим индикаторима учинка, будући да је управо вредностима дефинисан пут формирања ових индикатора.

Формирање листе индикатора учинка доприноси развоју успешне полицијске организације. Будућа истраживања могу бити усмерена на категоризацију индикатора учинка и њихову даљу селекцију у групе које могу бити већег или мањег приоритета, где би у зависности од важности индикатора он могао бити уврштен у прву, другу или трећу групу. Да би организација континуирано оправдавала епитет ефикасне и успешне, неопходно је успоставити систем који је утемељен на непрекидном процесу откривања нових вредности и индикатора учинка. Овакав систем је без оправдања уколико изостаје благовремена реакција Министарства, којом би се новооткривене вредности, “заштитиле” савременим индикаторима учинка. Да би систем био формиран на правим темељима, потребно је проверавати листе индикатора учинка у краћим интервалима, како би у сваком тренутку испуњавали принципе оправданости и неопходности.

ЛИТЕРАТУРА

- Cihan, A., Zhang, Y., & Hoover, L. (2012). Police Response Time to In-Progress Burglary. *Police Quarterly*, 15(3).
- Cockcroft, T., & Beattie, I. (2009). Shifting cultures: Managerialism and the rise of “performance”. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 32(3).
- Davis, R. C., Ortiz, C. W., Euler, S., & Kuykendall, L. (2015). Revisiting “Measuring What Matters”, *Police Quarterly*, 18(4).
- Lee, J., Lee, J., & Hoover, L. T. (2016). What Conditions Affect Police Response Time? Examining Situational and Neighborhood Factors. *Police Quarterly*, 20(1).
- Милојевић С., Милошевић, Н. (2001). *Основи методологије безбедносних наука*, Полицијска академија.
- Moore, H.M, Anthony, A.B. (2003). Measuring and improving police performance: The lessons of Compstat and its progeny, *An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol.26 No.3.
- Moore, M. H., & Braga, A. A. (2004). Police performance measurement: A normative framework. *Criminal Justice Ethics*, 23(1), pp. 3-19.
- Печујлић, М. (1976). *Методологија друштвених наука*, Новинска установа Службени лист СФРЈ, Београд.
- Субошић, Д. (2017). *Организација и послови полиције – треће измењено и допуњено издање*, Криминалистичко – полицијска академија, Београд.
- Субошић, Д., Нешић, М. (2017). Концепт управљања учинком у полицијској организацији, Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији, *тематски зборник радова*, Криминалистичко – полицијска академија, Београд.
- Shane, J. (2010). Performance Management in Police Agencies: A Conceptual Framework, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 33, No. 1.
- Shane, J. M. (2008). “Developing a Police Performance Measurement System”. *PsycEXTRA Dataset*.

POLICE ORGANIZATION PERFORMANCE INDICATORS

Aleksandar Sakac*

Abstract: All competitive and authoritative actors in the private and public sectors strive to rationalize resources and make adequate use of those at their disposal. The Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia is also moving in time, replacing the traditional model of performance measurement with a modern model of performance management. For the performance management process to be conducted properly, a prerequisite is the complete identification of performance indicators by police organizations. In this regard, a new concept of police organizational unit management has been established based on this concept. The scientific objective of this research involves a detailed description and classification of performance indicators in police organizations, through the prism of consistency criteria. The methods used in the production of the paper are: comparison, concretization, abstraction and classification. A more valid list of performance indicators of the police organization according to the criterion of consistency is the main result of the work, as well as a good basis for further research on the performance of police organizational units.

Keywords: performance, indicator, consistency, police organization, performance management.

*University of Criminal Investigation and Police Studies
email: aleksandar.sakac@kpu.edu.rs.

ПРИКАЗИ

Приказ запримљен: 12. 7. 2019. године
Приказ прихваћен: 9. 12. 2019. године

**ПРИКАЗ УЦБЕНИКА „ТЕОРИЈА ГАЂАЊА“ АУТОРА МР ТУГОМИРА
КОКЕЉА И ДР АЦЕ РАНЂЕЛОВИЋА**

МА Марко Радовановић*

Ватрена обука представља један од најзначајнијих предмета у систему обуке снага безбедности. Њен је задатак да припаднике снага безбедности оспособи да у највећем могућем степену искористе ватрене могућности оружја и оруђа и у најсложенијим условима његове употребе. Најзначајнији део тог задатка реализује се изучавањем техничких правила. Она представљају специфичну врсту војне литературе у којима се на синтетизован начин обрађују садржаји везани за намену, опис, руковање, тактичко-техничку употребу, чување и одржавање оружја или оруђа и у њима се само прописују, а не објашњавају и не образлажу много одредбе. Уцбеник *Теорија гађања* на савремен и популаран начин разрађује сва питања која су у вези са теоријом гађања.

Уцбеник „Теорија гађања“ аутора мр Тугомира Кокелја и др Аце Ранђеловића и научно и стручно обрађује сложену и веома актуелну тематику теорије гађања и правила гађања наоружањем Копнене војске. Уцбеник је тако приређен да на једном месту систематизује и приказује сложену материју из области теорије гађања и да омогући студентима, полазницима специјалистичких усавршавања, припадницима снага безбедности, стрелцима и свим другима који употребљавају оружје, стицање потребних знања из ове наставне дисциплине. Основна идеја аутора је да се у што је могуће већој мери кадетима олакша савладавање градива из предмета Теорија гађања. У том циљу, у сваком поглављу и подпоглављу, након објашњења теорије, она су илустрована адекватним примерима. Сви примери су решавани поступно, уз детаљно објашњење

* 1. br KoV, Vojska Srbije, имејл: markoradovanovicgdb@yahoo.com,

и образложење, и сви су поткрепљени одговарајућом сликом или скицом. Примери, скице и слике представљају оригинална дела аутора, произашла из вишедеценијског искуства, а потичу из пешадијске и артиљеријске праксе. Аутори на једном месту, систематично и методолошки, а опет једноставно и приступачно приказују материју која се односи на теорију и правила гађања наоружањем јединица Копнене војске.

Структура уџбеника конципирана је у четири поглавља: основи теорије и вероватноће грешака, теорија растурања, теорија непосредног гађања и теорија посредног гађања, прилози и преглед коришћене литературе. Тежишно су обрађене области „Теорија непосредног и посредног гађања“ у којој су обрађене и образложене правилске одредбе гађања наоружањем пешадије и артиљерије. Проблематика коју третира наведени уџбеник је изузетно присутна и значајна у областима које третирају наоружање и теорију гађања пре и у току употребе оружја/ оруђа, али је истовремено од општег значаја за област машинства наоружања.

У првом поглављу обрађена је теорија вероватноће и теорија грешака и то кроз потпоглавља као што су основни закони теорије и вероватноће, основне теореме вероватноће, теореме хипотеза, биномна расподела вероватноће, интерполациона формула, основни закони случајних грешака, обрада резултата мерења и елиптичка грешка. Прво поглавље је значајно, јер без првог поглавља се не би могао у потпуности разумети остатак уџбеника. Оно представља увод у теорију гађања. Прво поглавље је представљено кроз двадесет примера, петнаест слика, четрдесет и четири формуле и три табеле.

На путању пројектила кроз атмосферу, након његовог испаливања из одређеног оружја/оружа утиче велики број различитих фактора, груписаних у конструктивне, балистичке, метеоролошке и земљишне. Свака од наведених група садржи велики број утицајних фактора на лет пројектила. У случају када би сви фактори били идеални за сваки пројектил, онда би сви пројектили испаљени под истим условима погађали једну тачку. У пракси није тако, већ у групи пројектила испаљених под што је могуће истим условима, сваки пројектил погађа у различиту тачку од жељене. Ова појава назива се растурање погодака. У другом поглављу обрађена је теорија растурања погодака и то кроз потпоглавља појмовно одређење фактора растурања, појам и дефинисаност путање пројектила, растурање при ударном гађању, растурање при темпирном гађању, растурање при гађању осветљавајућим и димним пројектилима и растурање при гађању вођеним пројектилима. У овом поглављу приказана су два примера, педесет и осам слика, седамнаест табела и петнаест формула.

Теорија гађања представља научну дисциплину која на основу теорије вероватноће и теорије грешака проучава проблеме гађања:

растурање погодака, вероватноћу погађања циља, утрошак муниције и време за извршење ватреног задатка, употребу таблица гађања, припрему почетних елемената, корекцију, групно гађање и ефикасност гађања. Условно је подељена на теорију непосредног и теорију посредног гађања. На основу анализа, добијених резултата и закључака у теорији гађања, састављају се и прописују правила и процедуре гађања за свако оружје/оруђе појединачно и јединице као целине. У трећем делу рада објашњена је теорија непосредног гађања и то кроз потпоглавља: основи непосредног гађања, специфичности непосредног гађања стрелачким наоружањем, брисани домет, брисани, заклоњени и мртви простор, грешке непосредног гађања непокретних циљева, грешке непосредног гађања покретних циљева и ефикасност и ефективност непосредног гађања. Аутори су акценат ставили на вероватноћу погађања циља при испалењу једног пројектила у зависности од облика циља. Ово поглавље поседује двадесет и девет примера, педесет слика, две табеле и осамдесет шест формула, на основу чега се може донети закључак о квалитету обраде овог поглавља.

Посредно гађање представља врсту гађања на циљ невидљив са ватреног положаја, које се остварује посредним нишањењем са заклоњених ватрених положаја, гађањем убацним и вертикалним путањама. Основни циљ посредног гађања је обезбеђење ватрене подршке подржаваним јединицама, а реализују га снаге за ватрену подршку бригаде Копнене војске. Четврто поглавље теорија посредног гађања је описано и објашњењо кроз потпоглавља: основи посредног гађања, усмеравање оруђа и нишањење при посредном гађању, припрема почетних елемената за посредно гађање, корекција почетних елемената, ефективност и ефикасност посредног гађања. У овом делу уџбеника тежиште је постављено на грешке које се јављају у току припреме почетних елемената као и на грешке корекције почетних елемената. Четврто поглавље је најбогатије графичким приказима, садржи деветнаест примера, педесет табела, осамдесет слика и стотину педесет осам формула. Велики број примера из праксе и графичких илустрација у великој мери олакшаву разумевање појмова из теорије и правила гађања наоружањем КоВ. Ако се узме у обзир значај посредног гађања за изођење операција КоВ, онда се ово поглавље може сматрати изузетно значајним за изучавање.

У прилозима су дате неопходне таблице, таблице бројних вредности функција, таблице коефицијената, изводи из таблица гађања појединих оружја и оруђа, норме утрошка пројектила и друге таблице које су коришћене при састављању и изради задатака.

Квантитативност и квалитативност уџбеника и исцрпна обрађеност проблематике везане за теорију и правила гађања наоружањем КоВ упућују на то да на њено изучавање треба упутити не само студенте који

у оквиру свог школовања узучавају поменућу материју, већ и сва друга лица која се у свом научном и стручном раду сусрећу са поменућом проблематиком.

У писању уџбеника аутори су применили 180 библиографских јединица, систематизованих у попису коришћене литературе, што представља изузетан допринос као потенцијални извор за друга истраживања. Попис литературе обухвата библиографске јединице монографског и уџбеничког карактера домаћих и страних аутора, научне и стручне чланке домаћих и страних истраживача као и преко седамдесет и пет веб-сајтова, подељених у три целине. Прву целину чине библиографске јединице домаћих аутора и сајтови на српском језику, другу целину чине уџбеници, радови и веб-сајтови на руском језику, док су трећој целини наведене библиографске јединице на енглеском језику.

Изузетан допринос представља и чињеница да је уџбеник „Теорија гађања“ резултат дугогодишњег теоријског и практичног бављења насловљеном проблематиком аутора. Сазнања приказана у уџбенику су на научним основама, а правила и процедуре које су у употреби при ефикасном решавању ватрених задатака представљају резултат дугогодишњих истраживања на светском нивоу, а посебно армија развијених земаља. Наведени уџбеник представља добро конципиран, брижљиво одабран, годинама сакупљан и обликован материјал који обухвата теоријске и практичне проблеме теорије гађања. Уџбеник омогућава исправно тумачење теорије и праксе припреме и извршења свих врста гађања пешадијским и артиљеријским наоружањем. Овај уџбеник са својим сазнањима и објашњењима омогућава даља истраживања из ове области. Допринос уџбеника „Теорија гађања“ је значајан и због тога што долази из области која се може сматрати дефицитарном у систему војних наука.

Применљивост уџбеника „Теорија гађања“ као обавезне литературе на студијама Универзитета одбране као и на студијама на којима се изучава посматрана проблематика је неупитна. Оно што је значајно је применљивост овог уџбеника у научном, стручном и свакодневном раду припадника снага безбедности, јер су на једном месту систематизована сазнања из области теорије гађања која су значајна за ефикасно извршавање ватрених задатака припадника снага безбедности, као и других лица која користе наоружање у свом послу.

ЧАСОПИС БЕЗБЈЕДНОСТ, ПОЛИЦИЈА, ГРАЂАНИ

-УПУТСТВО АУТОРИМА-

Поштовани,

У часопису *Безбједност, полиција, грађани* Министарства унутрашњих послова Републике Српске објављују се изворни и прегледни научни радови, претходна саопштења, научне полемике, стручни чланци, коментари судских одлука, прилози из међународног научног и стручног живота, излагања са научних и стручних скупова, прикази књига и сл. наставника и сарадника Високе школе унутрашњих послова Бања Лука као и осталих научних радника из земље и иностранства.

Часопис излази на српском језику и ћирилицу, а наслов рада, титула аутора, институција у којој је запослен, апстракт и кључне ријечи чланака су преведени на енглески језик. Радови који нису достављени на српском, објављују се на изворном језику у складу са правописом тог језика, уз навођење садржаја и апстракта чланка на српском, односно енглеском језику.

Часопис излази два пута годишње.

Радове који не задовољавају основне критеријуме часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, редакција неће узети у разматрање. Уколико рукопис одговара стандардима часописа, упућује се на анонимну рецензију. Сваки рад оцјењују најмање два објективна рецензента, одабрана из реда признатих стручњака из уже научне области. По рецензији, рукописи се шаљу ауторима с примједбама и приједлозима за отклањање недостатака. Исправљене рукописе, аутори треба да врате редакцији у року од пет дана од дана пријема захтјева за дораду и исправку рада.

Достављањем рукописа за објављивање у часопису, аутори пристају на постављање својих радова на интернет страници часописа, односно на интернет страници Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци. Аутори преносе на часопис право на објављивање достављених текстова и ниједан њихов дио не може се репродуковати без писмене сагласности уредника часописа. Часопис задржава и сва остала права, изузев уколико није другачије договорено с аутором.

Аутори приликом писања радова за часопис *Безбједност, полиција, грађани* треба да уважавају сљедећа правила:

I ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

Рад мора бити сачињен у *Microsoft Wordu*, ћириличким писмом, фонтом *Times New Roman*, величине 12 pt.

Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од једне половине табака, изузетно један табак. Једна половина табака износи 8 страна од 28 редова са 66 знакова у реду, односно 14400 знакова.

Табеле и графички прикази треба да буду урађени у *Microsoft Wordu*. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (**нпр.: Графикон бр. 1.**). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.

Једначине се пишу у графичком едитору за једначине, искључиво у *Microsoft Equation* и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.

Фотографије (слике) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером“ тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.

Научни и стручни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима од 100 до 250 ријечи), кључне ријечи (до десет ријечи), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада, апстракт и кључне ријечи (*Key words*) на енглеском језику. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и кратак закључак. У листи референци, наводе се библиографске референце, као што су монографије, чланци и др., и остали извори, као што су закони, коришћене интернет адресе, збирке судских одлука и сл. Референце се исписују азбучним редом у складу са предвиђеним стандардима.

У односну на претходно поменуто аутори нужно требају испоштовати сљедеће:

а) Наслов рада: 12 pt., bold, централно равнање (*alignment centered*), велика слова.

б) Име аутора/коаутора: 11 pt., централно равнање (*alignment centered*).

- в) Институције и Е-mail адресе: *11 pt., italic* (пишу се у фусноти).
г) Апстракт и кључне ријечи: 11pt. потпуно равнање (*Alignment justified*).
д) Текст рада: 12 pt., потпуно равнање (*alignment justified*), називи цјелина великим словима без редног броја (*Alignment centered*), називи подцјелина малим словима *italic*, централно равнање.
е) Литература: 11 pt., без редног броја испред; референтни извори се наводе према абecedном реду.
ф) Наслови слика: *11 pt., italic*, центрирано испод слике.
г) Наслови табела: *11 pt., italic*, центрирано изнад табеле.
х) Референце: 10 pt., наводити их у фусноти.

II ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

У часопису *Безбједност, полиција, грађани* користи се стил цитирања - **АПА стандард** (Publication Manual of the American Psychological Association) у складу са **чланом 56 Правилника о публикавању научних публикација („Службени гласник Републике Српске“, бр. 77/10)**. Цитирање аутора се врши у тексту, без подножних напомена). С тим у вези аутори су дужни уважавати сљедећа правила цитирања:

ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ (КЊИГЕ, ЧЛАНЦИ, ДИСЕРТАЦИЈЕ):

Књиге, чланци и дисертације се наводе на сљедећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира у загради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (**нпр. Кунић, 2006: 148**), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора није неопходно наводити број странице (**нпр. Кунић, 2006**). Уколико је у питању страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (**нпр. Roxin, 1963:148**).

Уколико је нпр. књига писана у коауторству наводе се оба аутора (**нпр. Прерадовић и Симеуновић, 2007: 145**), а уколико је ријеч о три или више аутора наводи се презиме првог аутора и латинска скраћеница *et al.* (**нпр. Бабић et al., 2006: 1054**)

Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или чланака, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова a, b, c, d, итд., последи чега слиједи само број стране (**Лазаревић, 2000a: 67**).

Уколико се цитира више различитих аутора онда се у загради наводе аутори оргиналних радова по реду објављивања и раздвајају се тачком-зарезом (**нпр. Бошковић, 2010, 25; Шкулић, 2011: 68**).

Секундарно цитирање се врши на сљедећи начин: **(нпр. Вуковић, 2004, цитирано код Крстић, 2004:110).**

а) Књиге, чланци и дисертације

Књиге се наводе на сљедећи начин: прво презиме (послије чега слиједи зарез) и прво име аутора, година издања у загради, назив уџбеника италиком (*italic*), назив издавача и мјесто издања (курентом). Између наведених дијелова референце ставља се тачка. Навођење назива издавача није обавезно, али је пожељно. Након овога пише се страница са које је цитирање преузето **(нпр. Кунџић, П. (2006). *Управно право. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова*).**

Уколико се у књизи помиње више мјеста гдје је издата, наводе се прва два раздвојена цртом **(нпр. Tierney, J. (2006). *Criminology*. Harlow – London: Pearson).**

Чланци се наводе на сљедећи начин: презиме и прво слово имена аутора, затим у загради година издања. Након тога пише се назив чланка у часопису (курентом), па назив часописа (*italic*), и на крају број часописа са страницом која се цитира. Назив часописа и број одвајају се зарезима. **(нпр. Шкулић, М. (2010). *Начело законитости у кривичном праву. Анали Правног факултета у Београду, 1/2010, 57 – 69.***

Када се наводи чланак у зборнику радова на српском или другом језику овог говорног подручја, послѣ назива зборника који је писан курзивом, послѣ имена уредника у загради се наводи назнака „ур.“ или „ед.“, односно одговарајућа скраћеница у другом језику (нпр., у њемачком „Hrsg.“). Затим се наводи назив рада италиком, па издавач, и на крају странице на којима се налази рад **(нпр. Buchanan, A. (1994). *Liberalism and Group Rights.. In J. L. Coleman, A. Buchanan (eds). Essays in Honour of Joel Feinberg. Cambridge University Press, 1–15*).**

Уколико постоји више аутора књиге или чланка (до три), раздвајају се тачком-зарезом **(нпр. Бавцон, Љ.; Шелих, А.; Корошец, Д.).**

Уколико се наводи књига или чланак са више од три аутора, наводи се прво презиме па прво слово имена и само првог од њих, уз додавање скраћенице ријечи *et alia* (*et al.*) курзивом **(нпр. Бошковић, М. *et al.*).**

Необјављене докторске дисертације се наводе на сљедећи начин: **Павловић, З. (2005). *Циљне оријентације у учењу. Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет.***

б) Правни прописи и електронски извори

Правни прописи се наводе на сљедећи начин: пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а послѣ запете број и година објављивања, поново у куренту

– обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања последице црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (**нпр. Закон о полицијским службеницима – ЗПС, Службени гласник РС, бр. 43/10 или Закон о општем управном поступку – ЗУП, Службени гласник РС, бр. 13/02**).

Уколико је правни пропис измјењиван и допуњаван, наводе се sukcesивно бројеви и године објављивања измјена и допуна (**нпр. Закон о дјечијој заштити, Службени гласник РС, бр. 4/02, 17/08 и 1/09**).

Навођење судских одлука треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).

Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице (**нпр. European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia. Преузето 24.05.2013. са сајта [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD\(2007\)-004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD(2007)-004-e.asp)**).

Поред наведеног, аутори треба да уважавају и сљедеће напомене:

Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл., ст. и тач., а иза посљедњег броја не ставља се тачка (**нпр. ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3 или КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10 или ЗПС, чл. 4–12, итд.**).

Инострана имена транскрибују се на ћирилицу на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту њихово презиме наводи се у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр.: Годме (*Gaudemet*) или Шенке (*Schönke*).

Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.

Сви цитирани извори у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.

Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.

Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).

Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.

Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.

